



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının
103-cü ildönümünə həsr olunmuş



AZƏRBAYCAN HƏMKARLAR İTTİFAQLARI
KONFEDERASIYASI



AZƏRBAYCAN ƏMƏK VƏ SOSIAL
MÜNASİBƏTLƏR AKADEMİYASI

“MÜASİR ŞƏHƏRSALMA VİZYONU:
SÜNİ İNTELLEKT, RƏQƏMSALLAŞMA VƏ İQLİM
FƏALİYYƏTİ İLƏ UYĞUNLAŞDIRILMASI”

mövzusunda

MAGİSTRANTLARIN ELMİ KONFRANS MATERIALLARININ

TEZİS TOPLUSU



AZƏRBAYCAN HƏMKARLAR İTTİFAQLARI
KONFEDERASIYASI



AZƏRBAYCAN ƏMƏK VƏ SOSIAL
MÜNASİBƏTLƏR AKADEMİYASI

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü ildönümünə həsr olunmuş **“Müasir Şəhərsalma Vizyonu: Süni intellekt, rəqəmsallaşma və iqlim fəaliyyəti ilə uyğunlaşdırılması”** mövzusunda keçirilmiş

MAGİSTRANTLARIN RESPUBLİKA ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSININ TEZİS TOPLUSU

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası Elmi Şurasının 25 may 2026-cı il tarixli qərarı ilə (protokol № 05) konfransın tezis toplusunun “Elm və İnnovativ Texnologiyalar” adlı beynəlxalq elmi-araşdırmalar jurnalında çap olunması tövsiyə olunmuşdur.

“Memarlıq sənəti xalqın qədimliyini, onun mədəniyyətini, bədii zövqünü, tarixini göstərən ən gözəl vasitədir. Tarixi abidələri qorumaq və onları müasir memarlıqla birləşdirmək bizim milli borcumuzdur...”

Ulu Öndər Heydər Əliyev



REDAKSIYA HEYƏTİ

Sədr

Nigar Vahabzadə
Bakı, Azərbaycan

Baş Redaktor

Fərid Babayev
Bakı, Azərbaycan

Elmi və Aparıcı Redaktor

Xəyalə Məmmədova
Bakı, Azərbaycan

Redaksiya heyəti üzvləri

Çingiz İsmayılov
Bakı, Azərbaycan

Həbib Hüseynov
Bakı, Azərbaycan

Mohammad Abbasi Saedabad
Bakı, Azərbaycan

Kəmalə Qəhrəmanova
Bakı, Azərbaycan

Tərtibatçı və Dizayner

Cəvahir Şirinova
Bakı, Azərbaycan

KONFRANSIN TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ ÜZVLƏRİ

Şakir Allahverdiyev

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Vilayət İsmayılov

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Nurəngiz Mikayılova

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Lalə Mahmudova

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Məmmədağa Rzayev

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Nailə Qəhrəmanova

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Hicran Mirzəyeva

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Niyar Umarova

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Aygün Məmmədova

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Zeynəddin Şabanov

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Aygün Bağırzadə

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Səidə Hüseynova

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Hikmət Mirzəyev

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

Konfransda müasir Azərbaycanın şəhərsalma və memarlıq siyasətinin əsaslarının Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulması, bu gün isə Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsi ilə bağlı, eyni zamanda Prezident İlham Əliyevin 2026-cı ili “Şəhərsalma və Memarlıq İli” elan etməsi haqqında Sərəncamının bu sahədə elmi-tədqiqatların genişlənməsinə və müasir infrastruktur layihələrinin reallaşdırılmasına ciddi stimül verən maraqlı çıxışlar dinlənilmişdir. Azərbaycanın müxtəlif ali təhsil ocaqlarından 50-dən çox magistrant qatılmışdır. İştirakçılar yeni proqram təminatı, rəqəmsal platforma, süni intellekt, şəhərsalma, sosial xidmətlər, əmək bölgüsü eyni zamanda "ağıllı şəhər", "ağıllı kənd" və "yaşıl enerji" kimi mövzular çərçivəsində maraqlı çıxışlar etmişdirlər.

Bu topluda yuxarıda qeyd edilən mövzuların araşdırılmasına həsr edilmiş və seçilmiş tədqiqatlar yer almışdır.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü ildönümünə həsr olunmuş **“Müasir Şəhərsalma Vizyonu: Süni intellekt, rəqəmsallaşma və iqlim fəaliyyəti ilə uyğunlaşdırılması”** mövzusunda keçirilmiş Magistrantların Respublika Elmi-Tədqiqat Konfransının tezis toplusu.
08 may, 2026-cı il. 157 səh.

Bütün hüquqlar qorunur © 2026



Jurnal Portico'da arxivləşdirilir.



Ünvan: Moskva prospekti 67, Bakı AZ 1012
Azərbaycan Respublikası
Telefon: (+994 12) 505 47 87
Veb ünvanı: www.ejsr.cloud



AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ – HEYDƏR ƏLİYEV



Bəşər mədəniyyəti tarixinin araşdırılması sahəsində əldə olunan nəticələr sübut edir ki, insanların mənəviyyəti, əxlaqi təsəvvür və görüşləri, adət-ənənələri ilə bağlı olan milli-mənəvi dəyərlərin yaradıcısı xalqdır. Qədim dövlətçilik tarixinə malik olan Azərbaycan xalqına da tale belə bir zənginlik qismət etmişdir.

Hər hansı bir xalqın mədəniyyətinin inkişafında, milli şüurunun formalaşmasında tarixən yaranmış milli-mənəvi dəyərlər mühüm rol oynayır. Çünki hər bir xalqın milli-mənəvi dəyərlərini şərtləndirən dil, din və adət-ənənə onun mənəvi aləminin formalaşmasına həlledici təsir göstərən amillərdəndir. Hər hansı bir ölkədə xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması və mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi vətəndaşların milli birliyinin təmin olunmasına xidmət edir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev həmişə xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasına, milli mədəniyyətimizin inkişafına, xalqın adət-ənənələrinin zənginləşdirilməsinə çalışmışdır. Eyni zamanda, Ulu Öndər gənclərimizi xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri, milli əxlaq prinsipləri əsasında tərbiyə etməyi tövsiyə edirdi: "Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizi, adət-ənənələrimizi, əxlaqi dəyərlərimizi bütün istiqamətlərdə qorumalıyıq, saxlamalıyıq və gənc nəsli əsrlər boyu böyük sınaqlardan keçmiş bu mənəvi, əxlaqi dəyərlər ruhunda tərbiyələndirməliyik".

Bu vacib amili nəzərə alan ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü və qətiyyəti ilə 1978-ci ildə Azərbaycan SSR-in Konstitusiyasında Azərbaycan dili dövlət dili kimi təsbit olunmuşdu. Ulu öndər Heydər Əliyev müstəqillik illərində gənc dövlətin siyasi və iqtisadi əsaslarını yaratmaqla yanaşı, xalqımızın milli-mənəvi irsini özündə yaşadan azərbaycançılıq ideyasının da təşəkkül və inkişafına diqqət yetirirdi. O, azərbaycançılığı milli bir ideologiya kimi irəli sürür və milli-mənəvi dəyərləri bu ideologiyanın ən mühüm istiqamətlərindən və tərkib hissələrindən biri kimi qiymətləndirirdi. Onun vaxtilə söylədiyi və bütün dünya azərbaycanlıları üçün həmişə bir fəaliyyət devizi olacaq bu fikri nə qədər dərin və mənalıdır: "Hər bir azərbaycanlı mənsubiyyətinə görə qürur keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini yaşatmalıyıq". Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir.

Azərbaycan xalqı tarixin ən çətin dövrlərində belə, öz zəngin milli-mənəvi irsini və adət-ənənəsini yad təzahürlərdən hifz edərək onu qoruyub saxlamış və nəsildən-nəslə ötürmüşdür. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri, adət-ənənəsi insanlarımızın dini etiqadına əsaslanaraq özündə çox böyük milli əxlaqi və bəşəri duyğuları təcəssüm etdirir. Müqəddəs daxili inama, mənəvi saflığa tapınan Azərbaycan xalqı tarixin ən keşməkeşli mərhələlərində belə, mənəviyyatın təntənəsinə xidmət edən İslam dininin zəngin dəyərlərindən dönməyərək bu dəyərlərə həmişə sadıq qalmışdır. İslam dininin mahiyyətini dərk edən xalqımız onun insan ruhunu paklığa səsləyən müqəddəs çağırışlarına, mərasim və ayinlərinə tarixin bütün məqamlarında əməl etməyə çalışmışdır. Ulu Öndər bu haqda demişdir: "Bizim xalqımız yüz illərlə, min illərlə adət-ənənələrimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi yaradıbdır və bunlar indi bizim xalqımızın mənəviyyatını təşkil edən amillərdir".

Respublikamızda ikinci dəfə hakimiyyətə gələn ulu öndər Heydər Əliyev ilk gündən Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinə, adət-ənənələrinə sadıq olduğunu öz fəaliyyəti, əməlləri və bu sahədə həyata keçirdiyi tədbirlər vasitəsilə sübut etmişdir.

Ümummilli Lider Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olduğu dövrdə (1993-2003-cü illər) xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin, onun adət-ənənələrinin dirçəldilməsi, xüsusən İslam mədəniyyəti nümunələri olan məscidlərin, tarixi memarlıq abidələrinin, ziyarətgahların bərpası ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi onun bir daha xalqa mənən bağlılığını və islami dəyərlərə sədaqətini göstərən parlaq misallardır. Ulu öndər Heydər Əliyevin tez-tez dindarlarla görüşməsi, dini bayramlarda məscidlərə getməsi, dindarların mənəvi ehtiyaclarına həssaslıqla yanaşması xalq arasında həmişə böyük razılıq hissi ilə qarşılanmışdır.

Azərbaycanın gələcək inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirmiş ümummilli lider Heydər Əliyev bütün cəmiyyəti səfərbər edərək onu düzgün yola istiqamətləndirdi. Bu gün 90-cı illərin çətinliklərini artıq geridə qoymuşuq. Biz müasir Azərbaycan dövlətinin inkişafında yeni mərhələ yaşayırıq. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasi kursunu Prezident İlham Əliyev inamla və sədaqətlə davam etdirir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev həmişə həm müdrik el ağsaqqalı, həm də təcrübəli dövlət başçısı kimi cəmiyyətimizin mənəvi əsaslarını təşkil edən ümdə prinsiplər və onların qorunub inkişaf etdirilməsi istiqamətləri barədə çox dəyərli fikirlərini xalqla bölüşmüşdür.

Ulu öndər Heydər Əliyev türkdilli xalqların öz milli tarixlərini, doğma dillərini, ədəbiyyatlarını, mədəniyyət və incəsənətini, adət-ənənələrini qorumağı və onları zənginləşdirməyi həmişə dəstəkləmişdir. Bu baxımdan ümummilli lider Heydər Əliyev türkdilli ölkələrin mədəni əlaqələrini həyata keçirən Türksöy təşkilatının fəaliyyətinin genişlənməsinə və Azərbaycanın bu təşkilatın işində fəallıq göstərməsinə həmişə xüsusi diqqət yetirmişdir.

Azərbaycan cəmiyyətinin ölkənin müstəqilliyinin və ərazi bütövlüyünün müdafiəsi kimi vahid məqsəd ətrafında birləşdirilməsi, onun mübariz ruhunun təşkilatlandırılması və istiqamətləndirilməsi, mənəvi potensialının üzə çıxarılması üçün ulu öndər Heydər Əliyevin istinad etdiyi ən qiymətli meyar və nümunələrdən biri xalqın hərbi və qəhrəmanlıq tarixi idi. Bu tarixi o, keçmişimizdən miras qalmış zəngin və ibrətamiz bir sərvət kimi qiymətləndirir və ölkənin müdafiəsinin təşkilinin müxtəlif məsələləri ətrafında etdiyi çıxışlarında hər bir vətəndaşı da bu tarixə tapınmağa çağırırdı.

Azərbaycanın müstəqilliyinə sədaqət nümayiş etdirən, mənəviyyatca saf olan zabıt kadrlarının hazırlanması üçün ulu öndər Heydər Əliyev hərbi təhsil sisteminin yaradılmasına və möhkəmləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verirdi. Məlumdur ki, hələ sovet dövründə Heydər Əliyev bu mühüm sahədə dəyərli işlər görmüşdü və milli hərbi kadrlar hazırlığı üçün qiymətli bir baza yaratmışdı. Ona görə də müstəqillik illərində hərbi təhsil bazasının daha da inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsi üçün əlverişli imkan mövcud idi. Ulu öndər Heydər Əliyev iştirak etdiyi tədbirlərdən birində Azərbaycanda Ali Hərbi Məktəbin, Ali Hərbi Təyyarçilik Məktəbinin, Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbinin, Hərbi Akademiyanın, müxtəlif təkmilləşdirmə kurslarının mövcudluğunu və onların milli hərbi kadrlar hazırlığı istiqamətindəki fəaliyyətini məmnunluqla qeyd edirdi. Onun sözlərinə görə, artıq formalaşmış olan hərbi təhsil sistemi Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələri üçün yeni zabıtlar, müxtəlif ixtisaslar üzrə mütəxəssislər hazırlayacaqdır ki, bu da Azərbaycan Ordusunun müasir tələblərə uyğun inkişafına kömək edəcəkdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycanda hərbi təhsil sisteminin inkişafına və möhkəmləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirməsinin nəticəsi idi ki, atəşkəs dövründə mövcud olan hərbi təhsil sisteminin kifayət qədər təkmilləşdirilməsi üçün ciddi işlər görüldü. Ulu öndər Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və qətiyyəti nəticəsində 1971-ci ildə əsası qoyulmuş Cəmsid Naxçıvanski adına xüsusi internat məktəbi 1997-ci ildə ulu öndər Heydər Əliyevin sərəncamı ilə C.Naxçıvanski adına Hərbi Lisey adlandırılmışdır. Atəşkəs dövründə ulu öndər Heydər Əliyev dəfələrlə liseydə olmuş, orada hərbi təhsilin gedişi ilə maraqlanmışdı. 2003-cü ilin aprelində ulu öndər Heydər Əliyev liseyin təşkilinin 30 illiyinə həsr edilmiş təntənəli mərasimdə də iştirak etdi.

Bu tipli tədris ocağının milli kadrların hazırlanması sahəsindəki əhəmiyyəti nəzərə alındığı üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 mart 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə C.Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin Naxçıvan filiali təşkil edildi. 2004-cü ildə isə bu liseyin bazasında Heydər Əliyev adına Hərbi Lisey yaradıldı.

Sovet dövründən mövcud olan ali hərbi məktəblərin fəaliyyəti isə atəşkəs dövründə daha da təkmilləşdirildi. Hələ sovet dövründə zabit kadrların hazırlığının tanınmış məktəblərindən olan Bakı Ali Ümumqoşun Komandirləri Məktəbi Azərbaycanın müstəqilliyinin qazanılmasından sonra Bakı Ali Birləşmiş Komandanlıq Məktəbi adlandırıldı. Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin 20 avqust 2001-ci il tarixli sərəncamı ilə bu məktəb Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi adlandırıldı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 mart 2004-cü il tarixli fərmanı ilə məktəb indi Heydər Əliyevin adını daşıyır.

Ulu öndər Heydər Əliyevin ordu quruculuğunda irəli sürdüyü tələblərə onun bu istiqamətdəki təşkilatçılıq qabiliyyəti və işgüzarlığı nümunə idi. Onun qətiyyətinin və böyük sərkərdəlik məharətinin nəticəsi idi ki, Azərbaycanın hərbi tarixinə qızıl hərflərlə yazılan Horadiz əməliyyatı baş tutdu və 21 min hektar ərazi işğaldan azad edildi. Bütün bunlar sübut edir ki, bu gün Azərbaycanın qüdrətli və nizami orduya malik olması məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin gərgin zəhmətinin bəhrəsidir.

Müasir ordu quruculuğunu xarakterizə edən, milli ordumuzun möhkəmlənməsinə geniş imkanlar yaradan əsas amil dinamik iqtisadi inkişaf və ölkəmizin iqtisadi qüdrətinin artmasıdır. İqtisadi inkişaf ordumuzun bütün istiqamətlər üzrə potensialının yüksək səviyyəyə çatdırılmasına və Azərbaycanda hərbi sənaye potensialının gücləndirilməsinə geniş imkanlar yaradır.

Ulu öndər Heydər Əliyevin zəngin dövlətçilik ənənələrinin layiqli davamçısı olduğunu əməli fəaliyyəti ilə sübuta yetirən Prezident İlham Əliyev regionda cərəyan edən proseslərin istiqamətini müəyyənləşdirən, ona təsir göstərən ciddi fenoməna çevrilmişdir. Bu gün Prezident İlham Əliyevi, eyni zamanda Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinin ən qüdrətli mühafizəçisi kimi görürük.

2004-cü ildən fəaliyyətə başlamış Heydər Əliyev Fondu təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, idman, elm, texnologiya, ekologiya, sosial və digər sahələrdə müxtəlif layihələr həyata keçirərək yeni cəmiyyət quruculuğunda fəal iştirak edir, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına öz töhfəsini verir. Azərbaycanın mədəniyyət inciləri olan muğamın, aşıq musiqisinin, xalçaların YUNESKO-nun mədəni irs siyahısına daxil edilməsində Heydər Əliyev Fondunun xidmətləri danılmazdır. Bundan əlavə, nadir təbiət nümunələrinin, arxeoloji qazıntılar nəticəsində tapılan maddi mədəniyyət nümunələrinin dövlət tərəfindən mühafizə edilməsi, muzeylərin yaradılması və təmir-bərpa işlərinin aparılması Azərbaycan milli-mədəni irsinin qorunmasında dövlətin gördüyü işlər sırasındadır. Milli ideologiyanın yaradılması da Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən dövlət quruculuğu siyasətinin mühüm tərkib hissələrindən biridir. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin müəllifi olduğu azərbaycançılıq ideologiyası təkcə bu dövlətin ərazisində yaşayan şəxsləri yox, eyni zamanda, dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan azərbaycanlıları əhatə edən, dünya azərbaycanlılarını vahid ideologiya ətrafında birləşdirən milli məfkurəyə çevrildi.



Azərbaycan Respublikasında 2026-cı ilin “Şəhərsalma və Memarlıq İli” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Azərbaycanda şəhərsalma və memarlıq ənənələrinin çoxəsrlik zəngin bir keçmişi vardır. İpək Yolu üzərində yerləşən və mühüm ticarət, sənətkarlıq, mədəniyyət mərkəzləri kimi Şərqi ölkələri ilə sıx iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələr quran iri şəhərlərimizin özünəməxsus simasının formalaşmasında qiymətli memarlıq abidələri müstəsna rol oynamışdır.

Azərbaycan şəhərsalma və memarlıq sənətinin bariz nümunələri olub daim yüksək inkişaf səviyyəsinə görə seçilən tarixi şəhərlərimiz ötən dövrlərin memarlıq tendensiyalarına uyğun böyüyüb genişlənməklə bərabər, yerli mədəniyyətin əsas xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamışdır.

Bu gün ölkə ərazisində dövlət tərəfindən mühafizə olunan müdafiə qalaları, karvansaralar, məscid, məbəd və türbələr milli memarlığın parlaq ənənələrini əks etdirir. Bədii-memarlıq həllinin kamilliyi baxımından iftixar hissi doğuran dünya əhəmiyyətli tarix və mədəniyyət abidələrindən Möminə xatun türbəsi, Xudafərin körpüsü, “Atəşgah” kompleksi və digər bu kimi misilsiz nümunələr Azərbaycanın memarlığının rəmzlərinə çevrilmişdir.

UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilmiş nadir sərvətlərimiz – qədim və orta əsrlərin şəhər mədəniyyətini özündə təcəssüm etdirən İçərişəhər və Şirvanşahlar sarayı kompleksi, əzəmətli ruhunu indiyədək qoruyan Qız Qalası, Şəkinin tarixi mərkəzi və Xan sarayı Azərbaycan şəhərsalma və memarlıq sənətinin dünya inciləri sırasında layiqli yer tutan yadigarlarıdır.

900 illiyi UNESCO çərçivəsində yubileyləri keçirilən böyük şəxsiyyətlər siyahısına daxil olunan qüdrətli sənətkar Əcəmi Naxçıvanının Azərbaycan və Yaxın Şərq ölkələrinin orta əsrlər memarlığına güclü təsir göstərmiş yaradıcılığı dövrün memarlıq məktəbinin ən yüksək zirvəsidir.

Azərbaycan şəhərlərinin planlaşdırma quruluşunda və memarlıq tərzində artıq XIX əsrin ortalarına doğru müəyyən dəyişikliklər öz əksini tapmışdır. Sürətlə sənayeləşən Bakı şəhəri Şərq və Qərb memarlığının sintezində qədimliklə müasirliyin vəhdətindəki təkrarsız görkəmini məhz həmin vaxtlardan almağa başlamışdır.

Azərbaycan Respublikasında şəhərsalma və memarlıq fəaliyyətində milli ənənələrdən yaradıcı şəkildə istifadə olunmasına XX əsrdə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu dövrdə bir sıra şəhərlər yenidən qurulmuş və onların əvvəlki siması dəyişmiş, bölgələrdə şəhərlərin planlaşdırılması önə çəkilmişdir. İki görkəmli memarın – Mikayıl Hüseynovun və Sadiq Dadaşovun fəaliyyətinin aparıcı yer tutduğu həmin dövr milli ənənələr zəminində yeni memarlıq üslubunun yaradılması ilə səciyyələnir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi illər Azərbaycan şəhərsalma və memarlığının inkişafında xüsusi mərhələ təşkil edir. Tarixən təşəkkül tapmış Azərbaycan şəhərlərinin və bütöv şəhərsalma sistemlərinin qorunması ilə bağlı bu illərdə Ulu Öndərin təşəbbüsü əsasında vacib qərarlar qəbul edilmiş, tədbirlər həyata keçirilmiş, şəhərlərdə memarlıq abidələrinin bərpası üzrə planlı iş aparılmış, memarlıq və şəhərsalma fəaliyyətinin davamlılığını təmin edən institusional təsisatlar qurulmuşdur.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra şəhər quruculuğu sahəsindəki yeni təzahürlər ölkədə inşa edilən monumental komplekslərin memarlıq həllində özünü qabarıq büruzə vermişdir. Ötən müddətdə dövrün qabaqcıl yanaşmalarını və milli təcrübələri əks etdirən layihələrin gerçəkləşdirilməsi sayəsində şəhərsalma sənətinin yüksək mənəvi-estetik təsir gücünə malik orijinal nümunələri yaradılmışdır. Mövcud möhtəşəm binalar sırasına daimi yeniləşmə rəmzi olan Heydər Əliyev Mərkəzi, Alov qüllələri kimi modern üslublu unikal memarlıq abidələrinin və Ağ şəhər kompleksinin əlavə edilməsi ilə paytaxtın mənzərəsi daha da zənginləşmiş, regionların memarlıq siması xeyli dəyişərək yeni şəkil almışdır.

Bu gün də Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasında paytaxt və regionların tarazlı inkişafının təmin edilməsi və dayanıqlı məskunlaşmanın təşviqi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə uyğunluqlar təsbit edilməklə, memarlıq və şəhərsalma fəaliyyətinin prioritet istiqamətləri olaraq müəyyənləşdirilmişdir.

Ermənistanın işğal etdiyi və otuz il ərzində viran qoyduğu ərazilərimizdə 44 günlük Vətən müharibəsindəki Zəfərin ardınca innovativ yanaşmaların tətbiqi ilə həyatı yenidən canlandıran genişmiqyaslı bərpa-quruculuq işləri Azərbaycan dövlətinin memarlıq və şəhərsalmaya müfəssəl baxışını aydın nümayiş etdirir. Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramına müvafiq qaydada “yaşıl enerji” zonası elan edilmiş bu ərazilərdə 2020–2025-ci illərdə – dünya memarlıq-inşaat təcrübəsində az rast gəlinən qısa bir müddətdə 100-dən artıq yaşayış məntəqəsi, o cümlədən 12 şəhər üzrə planlaşdırma sənədləri hazırlanmış və quruculuq işlərinə başlanılmışdır. Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı, xalqımızın qürur mənbəyi Şuşa şəhərinin əvvəlki memarlıq mühiti və əsl tarixi siması bərpa edilməklə dirçəldilməsi isə milli iradənin təzahürüdür.

Ölkəmiz iqlim dəyişmələri və şəhərsalma ilə əlaqədar qlobal çağırışların həllində, innovativ yanaşmaların formalaşmasında etibarlı tərəfdaş kimi tanınır. BMT-nin Məskunlaşma Proqramı (“UN-Habitat”) ilə birgə təşəbbüslər və bu çərçivədə memarların bir araya gəldiyi milli şəhərsalma forumları Azərbaycanın beynəlxalq tərəfdaşlarla ortaq fəaliyyətinin uğurlu nümunəsidir. BMT-nin Ümumdünya Şəhərsalma Forumunun On Üçüncü sessiyasının (WUF13) 2026-cı ildə Bakı şəhərində keçirilməsi qərarı Azərbaycanın dayanıqlı şəhərsalma proseslərində artan rolunu göstərir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, Azərbaycanın çoxəsrlik tarixə malik şəhərsalma və memarlıq mədəniyyəti ənənələrinin yaşadılması, eləcə də ölkədə bu sahədə yeni çağırışlara cavab verən mütərəqqi yanaşmaların təşviqi və tətbiqinin genişləndirilməsi məqsədilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasında 2026-cı il “Şəhərsalma və Memarlıq İli” elan edilsin.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası Azərbaycan Respublikasında 2026-cı ilin “Şəhərsalma və Memarlıq İli” elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər planına dair təkliflərini bir ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 22 dekabr 2025-ci il



AZƏRBAYCAN HƏMKARLAR İTTİFAQLARI KONFEDERASIYASI

Azərbaycan həmkarlar ittifaqları ilk dəfə 1905-ci il oktyabrın 17-də Bakıda konka fəhlə və qulluqçuları tərəfindən “ Həmkarlar ittifaqlarının bürosu” yaradılıb. Sovet hakimiyyəti illərində də Azərbaycanın ictimai –siyasi həyatında həmkarlar ittifaqlarının mövqeyi və fəaliyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. 1993-cü il 5-6 fevral tarixlərində keçirilən təsis qurultayında Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Şurasının səlahiyyətləri Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasına (AHİK) ötürülüb.

1994-cü ildə Ümummilli Liderin şəxsi təşəbbüsü və nəzarəti altında keçmiş postsovet məkanında ilk dəfə olaraq Azərbaycanda “ Həmkarlar ittifaqları haqqında” qanun qəbul edilib. AHİK 1994-cü ildən Ümum Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının, 2001-ci ildən Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının, 2007-ci ildən Pan Avropa Regional Şurasının, 2023-cü ildən Türk Dövlətləri Həmkarlar İttifaqları Təşkilatının üzvüdür. AHİK-in 70-ə yaxın ölkənin həmkarlar ittifaqı mərkəzlərin ilə ikitərəfli dostluq əlaqələri mövcuddur.

Məqsədimiz, həmkarlar ittifaqları üzvlərinin əmək hüquqlarının qorunması,onların fəaliyyətinin, həmrəyliyin və birliyinin gücləndirilməsidir. Üzvlərimizin hüquq və maraqlarının səmərəli müdafiəsini təmin etmək, rəqəmsal transformasiyanı reallaşdırmaq və sosial rifahı yüksəltmək əsas hədəflərimizdir.

AHİK, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və BƏT-in təşkilatçılığı ilə Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) ölkələrinin həmkarlar ittifaqlarının nümayəndələri üçün keçirilən məşğulluq və layiqli əmək , gənclərin məşğulluğu və digər məsələlərə həsr edilmiş seminarlarda, konfranslarda, görüşlərdə gələcək əməkdaşlığın istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.



AZƏRBAYCAN ƏMƏK VƏ SOSIAL MÜNASİBƏTLƏR AKADEMİYASI

Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası (AƏSMA) – ölkəmizin əmək və sosial münasibətlər sahəsində ixtisaslaşmış yeganə özəl ali təhsil müəssisəsidir. Akademiyanın əsası 1952-ci ildə “Kurslar bazası” adı ilə qoyulmuş, sonrakı dövrlərdə “Həmkarlar İttifaqları Kursu”, “Zona Tədris-Metodiki Mərkəz” kimi müxtəlif adlarla fəaliyyətini davam etdirmişdir. 2006-cı ildən etibarən Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası özəl ali təhsil müəssisəsi olaraq fəaliyyətini davam etdirir.

Bu gün AƏSMA müasir əmək bazarının tələblərinə uyğun yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanmasını həyata keçirir. Akademiyada iki fakültə – “Maliyyə-İqtisad” və “Sosial iş” fakültələri fəaliyyət göstərir. Tədris prosesi 5 kafedra vasitəsilə təşkil olunur. Eyni zamanda, “Magistratura”, “Qiyabi, əlavə təhsil və əcnəbi tələbələrle iş” şöbələri də fəaliyyət göstərir.

Bakalavriat səviyyəsi üzrə:

- Sosial iş
- Marketing
- Dövlət və bələdiyyə idarəetməsi
- Maliyyə
- Mühəsibat
- İqtisadiyyat

Magistratura səviyyəsi üzrə:

- Maliyyə
- Mühəsibat uçotu və audit

- İqtisadiyyat
- Marketing
- Sosial iş ixtisasları üzrə kadr hazırlığı aparılır.

Müxtəlif təhsil alanların ehtiyaclarına və imkanlarına uyğun olaraq çevik təhsil mühiti yaradılır. Eyni zamanda, akademiya əlavə təhsil proqramları da mövcuddur, bu da tələbələrə və mütəxəssislərə bilik və bacarıqlarını artırmaq üçün geniş imkanlar təqdim edir. Əcnəbi tələbələr üçün hazırlıq kursu fəaliyyət göstərir. Tədqiqat fəaliyyətinin əsas mənbələrindən biri də “ Əmək və Sosial münasibətlər” elmi-praktiki jurnalının nəşr olunmasıdır.

Bununla yanaşı Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən “İxtisasartırma və Kadrların İnkişafı Mərkəzi”ndə AHİK-in üzv və tabe təşkilatlarının əməkdaşları üçün müxtəlif istiqamətlərdə təlimlər həyata keçirilir. Bu təlim proqramları həmkarlar ittifaqı üzvlərinin bilik və bacarıqlarının artırılmasına, onların fəaliyyətlərinin daha səmərəli təşkilinə və həmkarlar ittifaqlarının inkişafına töhfə vermək məqsədi daşıyır.

Qarşıda yeni ixtisasların açılması, beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi, elmi-tədqiqat fəaliyyətinin genişləndirilməsi, rəqəmsallaşma və texnoloji innovasiyalar, sosial məsuliyyət və inklüzivlik istiqamətləri prioritet kimi müəyyən edilmişdir.

Həmkarlar ittifaqları kadrları və fəallarının ixtisasartırma və yenidən hazırlanması şöbəsi Respublikanın həmkarlar ittifaqları fəalları üçün kursların, seminarların və treninqlərin təşkilini həyata keçirir. Şöbənin əsas məqsədi bazar iqtisadiyyatı şəraitində əmək insanlarının maraqlarını müdafiə etməyi bacaran həmkarlar ittifaqı liderləri və mütəxəssislərini hazırlamaqdan ibarətdir. Akademiya tələbə və müəllimlərin inkişafı üçün davamlı olaraq elmi konfranslar, seminarlar və ustad dərsləri təşkil edirlər. Bu tədbirlər elmi yenilikləri bölüşmək, yeni layihələr qurmaq və təcrübə qazanmaq üçün ən yaxşı platforma sayılır.

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyasının fəaliyyəti barədə ətraflı məlumat əldə etmək üçün <https://www.aesma.edu.az> veb saytına daxil ola bilərsiniz.

Ünvan: Bakı, Azadlıq prospekti, 181

Əlaqə nömrələri: (+99410) 236 50 97

(+99412) 526 58 41

(+99412) 526 58 42

E-mail ünvanı: info@aesma.edu.az

Veb ünvanı: <https://aesma.edu.az>

MÜNDƏRİCAT



MÖVZU

Kompüter Texnologiyaları və Proseslərin Avtomatlaşdırılması

Elçin ƏHLİMANOV

Maliyyə bazarlarında risklərin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi metodları.....22

Qalib RÜSTƏMOV

Rəqəmsal idarəetmə texnologiyalarının dövlət idarəçiliyində rolu.....29

Babək BAHADURLU

Dərin öyrənmə əsasında proqram mühəndisliyi təcrübələrinin təkmilləşdirilməsi:
Kod analizi, test və texniki borcun azaldılması üçün konseptual çərçivə.....34

Mətanət QƏNİZADƏ

Qloballaşma və rəqəmsallaşmanın Azərbaycanın əmək bazarına təsiri.....42

MÖVZU

Ətraf mühitin bərpası üçün həll yolları

Aytaj İBRAHIMOVA

Yaşıl infrastrukturun şəhər dayanıqlığı və ekoloji davamlılığının gücləndirilməsində rolu.....49

Şəhanə QULİYEVA

Xidmət və logistika sektorunda tullantıların uçotu: Qablaşdırma, daşınma itkiləri və resurs səmərəliliyi.....54

MÖVZU

Sosial xidmətlərdə inklüzivlik və süni intellektin tətbiqi

Ləman BAĞIROVA

Pandemiya dövründə sosial siyasətin transformasiyası və təsirləri62

Daşdəmir MEHDİYEV

LİDAR texnologiyalarının sosial-stomatoloji sahədə tətbiqi və rəqəmsal inklüzivlik.....68

Kəmalə BAXIŞOVA

Sosial iş və sosial xidmətdə inklüzivlik73

Nihad CƏFƏRLİKənd təsərrüfatında sığorta sistemlərinin beynəlxalq təcrübəsi və nəzəri
yanaşmalar.....78**MÖVZU***“Ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” infrastrukturu***Bahar TAĞIYEVA**Ağıllı şəhər mühitində əlilliyi olan şəxslərin sərbəst hərəkət və sosial adaptasiya
imkanlarının genişləndirilməsi87**Rauf SADIQOV , İlkin MƏMMƏDOV**Mikromobillik və aktiv nəqliyyat həlləri - velosiped, skuter və pıyada əsaslı mobillik
modellərinin şəhər mühitinə təhlükəsiz və səmərəli inteqrasiyasına təşviqi93**MÖVZU***Kibertəhlükəsizlik və İnformasiya Texnologiyaları***Səbuhi QASIMZADƏ**İnsan mərkəzli kibertəhlükəsizlik: Sosial işdə rəqəmsal etimadın
qorunması.....100**Xəyalə QƏDİROVA**Kibertəhlükəsizliyin təmin edilməsində blokçeyn texnologiyalarının
rolu.....105**MÖVZU***Humanitar elmlər***Səidə QƏDİROVA**

Məişət zorakılığı: Gizli reallıq və sosial fəsadlar.....112

Məhəmməd ƏSƏDLİ

Sosial-iqtisadi inkişaf trendləri117

Şahin OcaqovGənclər arasında narkotik vasitələrdən istifadə probleminin nəzəri və
empirik təhlili: Azərbaycanın aran bölgəsi təmsalında.....122

Əli ZEYNALOV

Narkotik maddələrdən asılılığı olan şəxslərin problemləri.....129

Fotoqalereya..... 135

Elm və Texnologiyalar Jurnalı haqqında 148

Kompüter Texnologiyaları və Proseslərin Avtomatlaşdırılması



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.030>

MALİYYƏ BAZARLARINDA RİSKLƏRİN ÖLÇÜLMƏSİ VƏ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ METODLARI

Elçin ƏHLİMANOV

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

XÜLASƏ

Qloballaşma prosesinin sürətlənməsi, beynəlxalq kapital axınlarının artması və maliyyə alətlərinin mürəkkəbləşməsi maliyyə bazarlarında risklərin daha da artmasına səbəb olmuşdur. Son onilliklərdə baş vermiş maliyyə böhranları – xüsusilə 2008-ci il qlobal maliyyə böhranı – risklərin düzgün qiymətləndirilməməsinin və idarə olunmamasının ciddi iqtisadi nəticələrə gətirib çıxara biləcəyini açıq şəkildə göstərmişdir. Bu hadisələr maliyyə institutları və tədqiqatçılar üçün risklərin ölçülməsi və idarə olunması metodlarının təkmilləşdirilməsinin vacibliyini bir daha gündəmə gətirmişdir. maliyyə bazarlarında risklərin ölçülməsi iqtisadi proqnozlaşdırma və strateji planlaşdırma baxımından da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Müasir dövrdə maliyyə risklərinin qiymətləndirilməsində süni intellekt və böyük verilənlər (Big Data) texnologiyalarından da geniş istifadə olunmağa başlanmışdır. Bu texnologiyalar bazar məlumatlarının daha sürətli və dəqiq analizinə imkan verir və risk modellərinin effektivliyini artırır.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur.

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 20/04/2026
Çapa qəbul edilib: 03/05/2026
Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Maliyyə, risk, bazar, kredit, likvidlik, faiz,
valyuta, stress



Müasir global iqtisadi sistemdə maliyyə bazarları iqtisadi fəaliyyətin əsas elementlərindən biri kimi çıxış edir və kapitalın səmərəli bölüşdürülməsində mühüm rol oynayır. Maliyyə bazarları vasitəsilə investisiya resurslarının toplanması, kapitalın dövriyyəsi və iqtisadi subyektlər arasında maliyyə əlaqələrinin qurulması təmin edilir. Lakin maliyyə bazarlarının fəaliyyətində qeyri-müəyyənlik və dəyişkənlik kimi amillər mühüm yer tutur ki, bu da müxtəlif növ risklərin yaranmasına səbəb olur. Maliyyə bazarlarında risklər investorların, maliyyə institutlarının və dövlətin iqtisadi qərarlarına birbaşa təsir göstərir. Bu baxımdan maliyyə risklərinin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi müasir maliyyə idarəetməsinin ən vacib məsələlərindən biri hesab olunur[1,s.58].

Qloballaşma prosesinin sürətlənməsi, beynəlxalq kapital axınlarının artması və maliyyə alətlərinin mürəkkəbləşməsi maliyyə bazarlarında risklərin daha da artmasına səbəb olmuşdur. Son onilliklərdə baş vermiş maliyyə böhranları – xüsusilə 2008-ci il global maliyyə böhranı – risklərin düzgün qiymətləndirilməməsinin və idarə olunmamasının ciddi iqtisadi nəticələrə gətirib çıxara biləcəyini açıq şəkildə göstərmişdir. Bu hadisələr maliyyə institutları və tədqiqatçılar üçün risklərin ölçülməsi və idarə olunması metodlarının təkmilləşdirilməsinin vacibliyini bir daha gündəmə gətirmişdir[2,s.312].

Maliyyə bazarlarında risk anlayışı geniş mənə daşıyır və müxtəlif formaları əhatə edir. Bu risklərə bazar riski, kredit riski, likvidlik riski, faiz dərəcəsi riski, valyuta riski və əməliyyat riskləri daxildir. Hər bir risk növü maliyyə sisteminin sabitliyinə və bazar iştirakçılarının fəaliyyətinə fərqli təsir göstərir. Məsələn, bazar riski maliyyə aktivlərinin qiymətlərində baş verən dəyişikliklərdən yaranır və investorların portfellerinin dəyərində birbaşa təsir edir. Kredit riski isə borcalanların öhdəliklərini yerinə yetirməməsi ehtimalı ilə bağlıdır və əsasən bank sektorunda mühüm əhəmiyyət daşıyır. Likvidlik riski isə maliyyə institutlarının öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirmək üçün kifayət qədər vəsaitə malik olmaması ilə əlaqədardır[3,s.89].

Maliyyə risklərinin mövcudluğu investorları və maliyyə institutlarını riskləri ölçmək və onları idarə etmək üçün müxtəlif metodlardan istifadə etməyə məcbur edir. Risklərin ölçülməsi maliyyə qərarlarının qəbul edilməsində mühüm rol oynayır, çünki risk səviyyəsinin müəyyən edilməsi investisiya strategiyalarının formalaşdırılmasına, portfellerin optimallaşdırılmasına və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsinə imkan verir. Bu məqsədlə maliyyə nəzəriyyəsində və praktikasında müxtəlif statistik və iqtisadi modellərdən istifadə olunur.

Risqlərin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi üçün tətbiq olunan metodlar arasında Value at Risk (VaR) modeli xüsusi yer tutur. Bu model müəyyən bir vaxt intervalı ərzində və müəyyən etibarlılıq səviyyəsində portfelin maksimum mümkün itkisinin ölçülməsinə imkan verir. VaR modeli banklar, investisiya fondları və digər maliyyə institutları tərəfindən geniş istifadə olunur. Bundan əlavə, stress testləri, ssenari analizi, Monte-Karlo simulyasiyası və volatillik modelləri kimi metodlar da maliyyə risklərinin qiymətləndirilməsində mühüm rol oynayır. Bu metodlar müxtəlif bazar şəraitlərində risklərin mümkün təsirlərini proqnozlaşdırmağa və risklərin idarə olunması strategiyalarını formalaşdırmağa kömək edir[4,s.720].

Maliyyə bazarlarında risklərin ölçülməsi yalnız maliyyə institutları üçün deyil, həm də dövlət qurumları və tənzimləyici orqanlar üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Mərkəzi banklar və maliyyə nəzarəti qurumları maliyyə sabitliyinin qorunması məqsədilə risklərin monitorinqini həyata keçirir və maliyyə sistemində mümkün böhranların qarşısını almağa çalışırlar. Bu baxımdan Basel komitəsinin hazırladığı beynəlxalq standartlar bank sektorunda risklərin ölçülməsi və kapital adekvatlığının müəyyən edilməsi üçün mühüm metodoloji baza rolunu oynayır[5,s.602].

Maliyyə bazarlarında risklərin düzgün qiymətləndirilməsi investorların qərar qəbul etmə prosesinə də müsbət təsir göstərir. Risk səviyyəsinin müəyyən edilməsi investorların portfellerini diversifikasiya etməsinə, investisiya strategiyalarını optimallaşdırmasına və mümkün itkiləri minimuma endirməsinə imkan verir. Diversifikasiya prinsipi risklərin azaldılmasında ən geniş istifadə olunan metodlardan biri hesab olunur. Bu prinsipə əsasən investorlar müxtəlif maliyyə aktivlərinə investisiya etməklə risklərin paylanmasını təmin edirlər[6,s.438].

Eyni zamanda, maliyyə bazarlarında risklərin ölçülməsi iqtisadi proqnozlaşdırma və strateji planlaşdırma baxımından da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Müasir dövrdə maliyyə risklərinin qiymətləndirilməsində süni intellekt və böyük verilənlər (Big Data) texnologiyalarından da geniş istifadə olunmağa başlanmışdır. Bu texnologiyalar bazar məlumatlarının daha sürətli və dəqiq analizinə imkan verir və risk modellərinin effektivliyini artırır[7,s.410].

Maliyyə bazarlarında risklərin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi maliyyə sisteminin sabitliyinin qorunması və investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin təmin olunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir iqtisadi şəraitdə maliyyə bazarlarında baş verən sürətli dəyişikliklər, qloballaşma prosesləri və maliyyə alətlərinin mürəkkəbləşməsi risklərin idarə

olunmasını daha da vacib etmişdir. Bu səbəbdən maliyyə institutları və investorlar üçün risklərin düzgün müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsi maliyyə qərarlarının qəbul edilməsində əsas amillərdən biri hesab olunur.

Tədqiqat nəticələri göstərir ki, maliyyə bazarlarında risklər müxtəlif formalarda meydana çıxır və onların hər biri maliyyə sisteminə fərqli təsir göstərir. Bazar riski, kredit riski, likvidlik riski, valyuta riski və faiz dərəcəsi riski maliyyə bazarlarında ən geniş yayılmış risk növləri hesab olunur. Bu risklərin hər biri maliyyə institutlarının fəaliyyətinə, investorların gəlirliliyinə və ümumilikdə iqtisadi sabitliyə təsir göstərə bilər. Buna görə də maliyyə bazarlarında risklərin vaxtında müəyyən edilməsi və onların səviyyəsinin ölçülməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Risklərin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi üçün maliyyə nəzəriyyəsində müxtəlif metodlardan istifadə olunur. Value at Risk (VaR) modeli, stress testləri, ssenari analizi və statistik modellər maliyyə risklərinin qiymətləndirilməsində ən geniş istifadə olunan üsullardan hesab olunur. Bu metodlar maliyyə bazarlarında mümkün itkilərin proqnozlaşdırılmasına, investisiya portfellerinin risk səviyyəsinin müəyyən edilməsinə və risklərin idarə olunması strategiyalarının hazırlanmasına imkan verir. Eyni zamanda bu metodların tətbiqi maliyyə institutlarının maliyyə sabitliyini qorumağa və mümkün böhran risklərini azaltmağa kömək edir.

Araşdırmalar göstərir ki, maliyyə risklərinin effektiv idarə olunması üçün yalnız risklərin ölçülməsi kifayət etmir, eyni zamanda risklərin azaldılması üçün müxtəlif strategiyaların tətbiqi də vacibdir. Bu strategiyalar arasında portfelin diversifikasiyası, maliyyə alətlərinin sığortalanması, hedcinq əməliyyatları və risklərin monitorinqi xüsusi yer tutur. Diversifikasiya investorların riskləri müxtəlif aktivlər arasında bölüşdürməsinə imkan verir və nəticədə ümumi risk səviyyəsini azaldır. Hedcinq mexanizmləri isə maliyyə bazarlarında qiymət dəyişikliklərindən yaranan mümkün itkilərin qarşısını almağa kömək edir.

Müasir dövrdə maliyyə risklərinin qiymətləndirilməsi sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi də geniş yayılmışdır. Xüsusilə böyük verilənlər (Big Data) texnologiyaları və süni intellekt əsaslı modellər maliyyə bazarlarında risklərin daha dəqiq proqnozlaşdırılmasına imkan yaradır. Bu texnologiyalar böyük həcmli məlumatların sürətli analizini təmin edir və

risklərin erkən mərhələdə müəyyən edilməsinə şərait yaradır. Nəticədə maliyyə institutları riskləri daha effektiv şəkildə idarə edə bilir və qərar qəbul etmə prosesinin keyfiyyəti artır.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

МЕТОДЫ ИЗМЕРЕНИЯ И ОЦЕНКИ РИСКОВ НА ФИНАНСОВЫХ РЫНКАХ

Ускорение глобализации, увеличение международных потоков капитала и сложность финансовых инструментов привели к росту рисков на финансовых рынках. Финансовые кризисы последних десятилетий, особенно глобальный финансовый кризис 2008 года, наглядно показали, что ненадлежащая оценка и управление рисками могут привести к серьезным экономическим последствиям. Эти события вновь поставили на повестку дня важность совершенствования методов измерения и управления рисками для финансовых учреждений и исследователей. Измерение рисков на финансовых рынках также имеет большое значение с точки зрения экономического прогнозирования и стратегического планирования. В современную эпоху технологии искусственного интеллекта и больших данных (Big Data) также стали широко использоваться для оценки финансовых рисков. Эти технологии позволяют проводить более быстрый и точный анализ рыночных данных и повышать эффективность моделей оценки рисков.

Ключевые слова: *Финансы, риск, рынок, кредит, ликвидность, проценты, валюта, стресс*

SUMMARY

METHODS OF MEASURING AND ASSESSING RISKS IN FINANCIAL MARKETS

The acceleration of globalization, the increase in international capital flows, and the complexity of financial instruments have led to an increase in risks in financial markets. The financial crises that have occurred in recent decades – especially the 2008 global financial crisis – have clearly shown that improper assessment and management of risks can lead to serious economic consequences. These events have once again brought to the agenda the importance of improving risk measurement and management methods for financial institutions and researchers. Risk measurement in financial markets is also of great importance in terms of economic forecasting and strategic planning. In modern times, artificial intelligence and big data (Big Data) technologies have also begun to be widely used in the assessment of financial risks. These technologies allow for faster and more accurate analysis of market data and increase the effectiveness of risk models.

Keywords: *Finance, risk, market, credit, liquidity, interest, currency, stress*

Ədəbiyyat və qeydlər:

- Hüseynov, R., & Məmmədov, E. (2021). Maliyyə bazarlarında risklərin idarə olunması və qiymətləndirilməsi metodları. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Elmi Xəbərləri, 9(2), 45–58.
- Quliyev, A. (2019). Maliyyə bazarları və maliyyə institutları. Bakı: İqtisad Universiteti nəşriyyatı, 312 s.
- Əliyev, Ş. (2020). Maliyyə bazarlarında risklərin ölçülməsi mexanizmləri və onların tətbiqi xüsusiyyətləri. İqtisadiyyat və İdarəetmə Jurnalı, 4(1), 77–89.
- Hull, J. C. (2018). Risk management and financial institutions (5th ed.). Hoboken, NJ: Wiley, pp. 1–720.
- Jorion, P. (2007). Value at Risk: The new benchmark for managing financial risk (3rd ed.). New York: McGraw-Hill, pp. 1–602.
- Alexander, C. (2008). Market risk analysis: Quantitative methods in finance. Chichester: Wiley, pp. 1–438.
- Dowd, K. (2005). Measuring market risk (2nd ed.). Chichester: Wiley, pp. 1–410.

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: ehlimanovelcin619@gmail.com



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.15>

RƏQƏMSAL İDARƏETMƏ TEXNOLOGİYALARININ DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİNDƏ ROLU

Qalib RÜSTƏMOV

Milli Müdafiə Universiteti , Azərbaycan

0009-0008-9080-0920

XÜLASƏ

Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı dövlət idarəçiliyində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olub. Elektron həllərin tətbiqi idarəetmə proseslərini daha çevik və səmərəli edib, inzibati işin avtomatlaşdırılması isə resurslardan daha səmərəli istifadəyə imkan yaradıb. İnformasiya texnologiyalarından istifadə edərək məlumatların sürətli toplanması və təhlili daha məlumatlı qərar qəbul etmə üçün şərait yaradır. Eyni zamanda, rəqəmsal rabitə dövlət orqanları ilə ictimaiyyət arasında münasibətləri gücləndirir, şəffaflığı və hesabatlılığı artırır. Onlayn platformalar vətəndaşların idarəetmədə iştirakını genişləndirir və ictimai nəzarəti gücləndirir.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 19/04/2026

Çapa qəbul edilib: 05/05/2026

Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Rəqəmsal idarəetmə, elektron hökumət,
şəffaflıq, innovasiya, ictimai iştirakçılıq



Müasir dövrdə rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı idarəetməyə də ciddi təsir göstərmişdir. Artıq dövlət idarəçiliyi yalnız ənənəvi üsullarla deyil, innovativ yanaşmalar və elektron həllər vasitəsilə həyata keçirilir. Bu dəyişikliklər idarəetmə proseslərinin daha çevik təşkil olunmasına, resursların daha məqsədyönlü istifadəsinə və ümumi fəaliyyətin optimallaşdırılmasına imkan yaratmışdır. Xüsusilə rutin xarakterli inzibati işlərin avtomatlaşdırılması insan resurslarının daha səmərəli bölüşdürülməsinə səbəb olmuş, iş prosesində sürət və dəqiqlik artırmışdır. Eyni zamanda, müasir informasiya texnologiyaları dövlət qurumlarına böyük həcmli məlumatları qısa müddətdə toplamaq, emal etmək və təhlil etmək imkanı verir. Bu isə qərarların daha əsaslandırılmış və effektiv şəkildə qəbul olunmasına şərait yaradır. Rəqəmsal texnologiyaların geniş tətbiqi müxtəlif dövlət strukturları arasında kommunikasiya əlaqələrin möhkəmlənməsinə, həmçinin ictimaiyyətlə qarşılıqlı münasibətlərin daha operativ qurulmasına səbəb olmuşdur.

Sadələnmə üstünlüklərlə yanaşı, texnologiyanın tətbiqi dövlət fəaliyyətində məsuliyyət-lilik səviyyəsinin yüksəlməsinə də əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Belə ki, vətəndaşlar açıq informasiya sistemləri vasitəsilə dövlətin fəaliyyəti haqqında daha geniş və əlçatan məlumat əldə edə bilirlər. Buda öz növbəsində dövlət-vətəndaş münasibətlərində şəffaflıq yaradır. Bu şəffaflıq ictimai nəzarəti gücləndirir və dövlət qurumlarını daha hesabatlı fəaliyyət göstərməyə təşviq edir. Maliyyə əməliyyatlarının rəqəmsal platformalar üzərindən izlənməsi isə vəsaitlərin istifadəsində sui-istifadə hallarının qarşısını almağa kömək edir. Eyni zamanda, rəqəmsal mühit vətəndaşların idarəetmə prosesində iştirak imkanlarını da genişləndirmişdir. Artıq onlayn platformalar vasitəsilə ictimai rəyin öyrənilməsi, təkliflərin toplanması və müzakirələrin aparılması daha əlçatan olmuşdur. Bu isə dövlət qərarlarının qəbulunda ictimai iştirakçılığı gücləndirir və idarəetmənin daha açıq xarakter almasına şərait yaradır. İnformasiyanın sürətli yayılması və əl-çatanlığı da vətəndaşların dövlət fəaliyyəti barədə məlumatlılıq səviyyəsini artırır.

Rəqəmsal idarəetmə texnologiyalarının dövlət idarəçiliyindəki rolu sadəcə xidmətlərin elektronlaşması ilə məhdudlaşmır, o, həm də dövlətin funksional modelini “reaktiv” (hadisələrə sonradan reaksiya verən) strukturadan “proaktiv” (problemləri öncədən proqnozlaşdırən və qarşısını alan) struktura çevirir. Süni intellekt, böyük verilənlər (Big Data) analitikası və bulud texnologiyaları dövlət qurumlarına real vaxt rejimində sosial-iqtisadi meylləri, demoqrafik dəyişiklikləri və potensial risk sahələrini simulyasiya etmək imkanı

verir. Bu texnoloji imkanlar sayəsində strateji qərarlar fərziyyələrə deyil, dəqiq rəqəmsal dataya əsaslanır ki, bu da dövlət proqramlarının effektivliyini artırır və resurs fəsadlarının hələ yaranmadan qarşısının alınmasını təmin edir.

Digər tərəfdən, bu texnologiyaların dövlət idarəçiliyinə dərinlən inteqrasiyası milli kibertəhlükəsizlik və məlumatların suverenliyi məsələsini strateji bir zərurət kimi ortaya çıxarır. Dövlət idarəçiliyinin rəqəmsal platformalar üzərindən mərkəzləşdirilməsi, milli informasiya infrastrukturunun kənar kiberhədələrdən və kritik sızmalardan qorunması mexanizmlərinin mütəmadi olaraq yenilənməsini tələb edir. Vətəndaşların fərdi məlumatlarının toxunulmazlığı və dövlət reyestrlərinin təhlükəsizliyi rəqəmsal idarəetməyə olan ictimai inamın təməl daşığıdır. Bu səbəbdən, texnoloji keçid mütləq şəkildə preventiv (qabaqlayıcı) müdafiə sistemlərinin və bu sahədəki hüquqi-normativ bazanın təkmilləşdirilməsi ilə paralel aparılmalıdır. Bu səbəbdən rəqəmsal idarəetmə texnologiyalarının dövlət aparatında real səmərə verməsi birbaşa insan kapitalının transformasiyası və cəmiyyətdə rəqəmsal uçurumun aradan qaldırılması ilə bağlıdır.

Nəticə etibarilə, informasiya texnologiyalarının dövlət idarəçiliyinə inteqrasiyası bu sahədə yeni keyfiyyət mərhələsinin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. İdarəetmənin daha effektiv təşkili, şəffaflığın artırılması və hesabatlılığın güclənməsi bu transformasiyanın əsas nəticələri kimi qiymətləndirilə bilər. Gözlənilir ki, gələcəkdə texnoloji yeniliklərin tətbiqi daha da genişlənəcək və dövlət idarəçiliyinin inkişafında mühüm rol oynamağa davam edəcəkdir.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ УПРАВЛЕНИЯ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

Развитие цифровых технологий привело к значительным изменениям в государственном управлении. Внедрение электронных решений сделало управленческие процессы более гибкими и эффективными, а автоматизация административной работы позволила более рационально использовать ресурсы. Быстрый сбор и анализ данных с помощью информационных технологий создают условия для принятия более обоснованных решений. В то же время цифровые коммуникации укрепляют связи между государственными органами и общественностью, повышают прозрачность и подотчетность. Онлайн-платформы расширяют участие граждан в управлении и усиливают общественный контроль.

Ключевые слова: *Цифровое управление, электронное правительство, прозрачность, инновации, участие общественности.*

SUMMARY

THE ROLE OF DIGITAL MANAGEMENT TECHNOLOGIES IN PUBLIC ADMINISTRATION

The development of digital technologies has brought about significant changes in public administration. The introduction of electronic solutions has made management processes more flexible and efficient, and the automation of administrative work has enabled more efficient use of resources. Rapid collection and analysis of data through information technologies creates conditions for more informed decision-making. At the same time, digital communication strengthens relations between government agencies and the public, increases transparency and accountability. Online platforms expand citizen participation in governance and strengthen public oversight.

Keywords: *Digital governance, e-government, transparency, innovation, public participation.*

Ədəbiyyat və qeydlər:

<https://share.google/kynW64lZcYnsW4vJx>

<https://ideas.repec.org/a/bja/isteus/y2024i4p171-181.html>

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: : qalibbey@gmail.com

| ELM VƏ INNOVATİV
| TEKNOLOGİYALAR
| JURNALI



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.027>

DƏRİN ÖYRƏNMƏ ƏSASINDA PROQRAM MÜHƏNDİSLİYİ TƏCRÜBƏLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ: KOD ANALİZİ, TEST VƏ TEXNİKİ BORCUN AZALDILMASI ÜÇÜN KONSEPTUAL ÇƏRÇİVƏ

Babək BAHADURLU

Bakı Mühəndislik Universiteti, Azərbaycan

XÜLASƏ

Bu tezisdə proqram mühəndisliyi təcrübələrinin dərin öyrənmə əsasında təkmilləşdirilməsi problemi ədəbiyyat icmalı və konseptual modelləşdirmə yolu ilə araşdırılır. Məqsəd kod analizi, qüsurlu proqnozlaşdırılması, testlərin prioritetləşdirilməsi, avtomatlaşdırılmış proqram təmiri, refaktoring tövsiyəsi və texniki borcun idarə olunması kimi fəaliyyətlərdə dərin öyrənmə yanaşmalarının səmərəliliyini sistemləşdirməkdir. Mövcud tədqiqatlar göstərir ki, mənbə kodu üçün əvvəlcədən öyrədilmiş modellər, qraf əsaslı təmsillər və böyük dil modelləri proqram artefaktlarının semantikasını daha dərin səviyyədə əməl etməyə imkan verir; lakin etibarlılıq, izah olunma, məlumat keyfiyyəti və təşkilati inteqrasiya problemləri qalmaqdadır. Tezisdə proqram mühəndisliyi tapşırıqları dərin öyrənmə baxımından təsnif edilir, müvafiq model ailələri seçilir və nəticələrin qiymətləndirilməsi üçün dəqiqlik, xatırlama, F1, AUC, mutation score, pass@k, defect density və texniki borc göstəricilərindən ibarət meyarlar sistemi təklif olunur. Bundan əlavə, CI/CD mühiti, insan nəzarəti və geribildirim dövrəsi ilə inteqrasiya olunan çoxmərhələli konseptual çərçivə təqdim edilir. Nəticə etibarilə, dərin öyrənmənin proqram mühəndisliyində ən yüksək dəyəri tam avtomatlaşdırmada deyil, insan-ekspert qərarı ilə birləşən hibrid qərar dəstək sistemi kimi verdiyi əsaslandırılır. Azərbaycan mühitində ilkin tətbiq üçün ali təhsil, fintech, elektron xidmətlər və korporativ proqram təminatı layihələri prioritet pilot sahələr kimi qiymətləndirilir.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 23/04/2026
Çapa qəbul edilib: 05/05/2026
Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Dərin öyrənmə, proqram mühəndisliyi, kod analizi, böyük dil modelləri, avtomatlaşdırılmış proqram təmiri



www.ejsr.cloud

Giriş

Proqram sistemlərinin miqyası, çoxmodullu quruluşu və dəyişiklik sürəti artdıqca proqram mühəndisliyi ənənəvi əl əməyinə əsaslanan yoxlama və qərar mexanizmləri ilə məhdudlaşır. Xüsusilə böyük repositoriyalarda nasazlığın mənbəyini tapmaq, test ssenarilərini prioritetləşdirmək, kod oxşarlığını müəyyənləşdirmək, refaktoring ehtiyacını qiymətləndirmək və texniki borcu erkən mərhələdə aşkarlamaq yüksək zaman və ekspertiza tələb edir. Son illərdə dərin öyrənmə bu problemlərə yalnız təsnifat aləti kimi deyil, həm də kodun semantik təmsilini quran qərar dəstək texnologiyası kimi daxil olmuşdur [1], [2].

Müasir ədəbiyyat göstərir ki, dərin öyrənmə proqram mühəndisliyinin tələblərin idarə olunmasından texniki xidmətə qədər ən azı on iki alt-sahəsində istifadə olunur və mənbə kodu üçün əvvəlcədən öyrədilmiş modellər çoxsaylı tapşırıqlarda yeni səviyyə yaratmışdır [1], [4]. Buna görə də məsələ təkcə hansı modelin daha güclü olması deyil, konkret proqram mühəndisliyi tapşırığı üçün hansı təmsil forması, hansı qiymətləndirmə meyarı və hansı insan nəzarəti mexanizminin seçilməsidir. Təqdim olunan tezis məqsədi məhz bu suallara sistemli yanaşma vermək və dərin öyrənmə tətbiqlərini proqram mühəndisliyi praktikasına uyğun konseptual çərçivədə birləşdirməkdir.

Nəzəri çərçivə və mövcud tədqiqatların qısa icmal

Dərin öyrənmənin proqram mühəndisliyində yayılmasının əsas səbəbi proqram artefaktlarının – mənbə kodu, commit mesajları, issue qeydləri, test nəticələri və sənədləşmənin – struktur və semantikasını vahid vektor məkanında modelləşdirmək qabiliyyətidir. Niu və həmmüəlliflər qeyd edirlər ki, mənbə kodu üçün pre-trained modellər kod axtarışı, sənədləşdirmə, tamamlama və oxşar tapşırıqlarda əhəmiyyətli nəticələr verərək bu istiqaməti ayrıca tədqiqat xəttinə çevirmişdir [4]. CodeBERT təbii dil ilə proqramlaşdırma dilini birgə modelləşdirən bimodal transformator yanaşması təqdim edir və kod axtarışı ilə kod sənədləşdirilməsi kimi tapşırıqlarda üstün nəticələr göstərir [5]. GraphCodeBERT isə kodun təkcə token ardıcılığını deyil, məlumat axınına da nəzərə alaraq semantik əlaqələrin modelləşdirilməsini gücləndirir [6].

Daha yeni mərhələdə böyük dil modelləri və agent əsaslı sistemlər proqram mühəndisliyinə tək-tapşırıqlı proqnozlaşdırmadan çoxaddımlı qərarverməyə keçidi sürətləndirmişdir. Fan və həmmüəlliflər LLM-lərin kodlaşdırma, dizayn, tələblərin işlənməsi, təmir, refaktoring, performansın yaxşılaşdırılması, sənədləşdirmə və analitika kimi çoxsaylı fəaliyyətlərdə istifadə oluna biləcəyini, lakin yanlış cavablar və “hallucination” riski səbəbindən hibrid SE+LLM yanaşmalarının vacibliyini vurğulayırlar [7]. Bu baxımdan dərin öyrənmənin proqram mühəndisliyində real dəyəri yalnız modelin gücündən deyil, onun prosesə necə inteqrasiya olunmasından asılıdır.

Proqram mühəndisliyi tapşırıqlarının dərin öyrənmə baxımından təsnifatı

Dissertasiya planına uyğun olaraq proqram mühəndisliyi tapşırıqlarını dərin öyrənmə baxımından üç əsas qrupa ayırmaq məqsədəuyğundur. Birinci qrup “anlama və təhlil” tapşırıqlarıdır: kod axtarışı, oxşarlığın aşkarlanması, kod xülasələndirmə, qüsurlu modulun identifikasiyası və zəifliklərin aşkar edilməsi. Bu qrupda transformatorlar, qraf neyron şəbəkələri və AST/CFG/data-flow əsaslı təmsillər xüsusilə səmərəlidir, çünki məqsəd kodun sintaktik quruluşundan daha çox semantik münasibətləri çıxarmaqdır [1], [4], [6].

İkinci qrup “proqnozlaşdırma və prioritetləşdirmə” tapşırıqlarıdır. Buraya defect prediction, test case prioritization, risk əsaslı resurs bölgüsü, dəyişikliklərin keyfiyyətə təsirinin proqnozu və texniki borcun artım meylinin təhlili daxildir. Bu istiqamətdə CNN, LSTM, hibrid CNN-MLP və zaman sıraları üzərində işləyən modellər daha uyğun olur. Abdu və həmmüəlliflərin semantik və ənənəvi xüsusiyyətləri birləşdirən hibrid CNN-MLP modeli məhz bu məntiqi təsdiqləyir və açıq mənbə layihələri üzərində defect prediction nəticələrinin yaxşılaşdığını göstərir [12].

Üçüncü qrup “generasiya, redaktə və təmir” tapşırıqlarıdır. Buraya avtomatlaşdırılmış proqram təmiri, test generasiyası, refaktoring tövsiyəsi, commit mesajı və sənədləşdirmə yaradılması, eləcə də çoxfayllı düzəlişlər daxildir. Bu qrupda seq2seq modelləri, tree-LSTM yanaşmaları, böyük dil modelləri və agent-kompüter interfeysləri daha uyğun olur [7], [9]. Beləliklə, proqram mühəndisliyi tapşırıqlarının düzgün təsnifatı model seçiminin ilkin və həlledici şərtidir; eyni arxitekturanın bütün problemlərə tətbiqi metodoloji baxımdan düzgün hesab edilə bilməz

Təklif olunan konseptual model və qiymətləndirmə meyarları

Təklif olunan konseptual çərçivə beş mərhələdən ibarətdir. Birinci mərhələdə təşkilatın proqram artefaktları toplanır: mənbə kodu, versiya tarixçəsi, issue-lar, test logları, statik analiz nəticələri və kod icmalı qeydləri. İkinci mərhələdə artefaktlar uyğun təmsillərə çevrilir: token, AST, call graph, data flow graph, commit zaman ardıcılığı və ya çoxmodallı mətn-kod cütləri. Üçüncü mərhələdə tapşırığın növünə görə model seçilir və uyğunlaşdırılır; məsələn, kodun semantik başa düşülməsi üçün transformator və qraf əsaslı model, defect prediction üçün hibrid klassifikator, avtomatlaşdırılmış təmir üçün generativ və ya agent əsaslı yanaşma. Dördüncü mərhələdə model CI/CD boru xəttinə və ya developer alətlərinə inteqrasiya edilir. Beşinci mərhələdə isə insan nəzarəti, aktiv öyrənmə və davamlı geribildirim hesabına model yenilənir.

Bu çərçivədə qiymətləndirmə meyarları yalnız klassik ML metrikaları ilə məhdudlaşmamalıdır. Təsnifat problemlərində precision, recall, F1 və AUC; prioritetləşdirmədə effort-aware göstəricilər; test ssenarilərində mutation score və fault detection rate; avtomatlaşdırılmış proqram təmirində pass@k, düzgün patch nisbəti və patch correctness; proses səviyyəsində isə defect density, mean time to repair (MTTR), release gecikməsi və texniki borc göstəriciləri birlikdə qiymətləndirilməlidir [8], [9], [11], [12]. Bu yanaşma ona görə vacibdir ki, yüksək F1 göstəricisi olan bir model real layihədə developer vaxtını azaltmaya və ya yanlış pozitivlərə görə əlavə xərclər yarada bilər. Deməli, modelin elmi dəqiqliyi ilə mühəndislik faydası eyni anda ölçülməlidir.

Dərin öyrənmənin proqram mühəndisliyi praktikasına təsiri

5.1. Kod analizi və texniki xidmət. Kod bazalarının böyüməsi ilə bərabər proqram təminatının saxlanması prosesində semantik axtarış, oxşarlığın təyini və dəyişiklik təsirinin qiymətləndirilməsi əsas vəzifələrə çevrilir. CodeBERT və GraphCodeBERT kimi modellər kodu yalnız simvol səviyyəsində deyil, mənacə əlaqəli vahidlər kimi təhlil etdiyindən oxşar funksionallığın axtarışı, sənədləşmənin avtomatik yaradılması və proqram başa düşülməsi kimi işlərdə məhsuldarlığı artırır [5], [6]. Nəticədə proqramçı daha az vaxtı mənbə kodunun kəşfinə, daha çox vaxtı düzgün arxitektura qərarına sərf edir.

5.2. Test, qüsurlu proqnozu və avtomatlaşdırılmış təmir. Test mərhələsində dərin öyrənmə həm qüsurlu modulların erkən proqnozu, həm də test resurslarının prioritetləşdirilməsi üçün istifadə oluna bilər. Hibrid CNN-MLP yanaşması semantik və ənənəvi xüsusiyyətlərin birlikdə istifadəsinin defect prediction keyfiyyətini yüksəldə biləcəyini göstərir [12]. Digər tərəfdən, DLFix əvvəlki düzəliş nümunələrindən və kontekstdən öyrənərək bəzi göstəricilərdə ən yaxşı baza yanaşmadan 2.5 dəfə çox nasazlıq düzəldə bilmişdir [10]. DEAR isə çox-hünk və çox-sətirli düzəlişlərdə daha çevik davranaraq Defects4J üzrə top-1 patch səviyyəsində baza üsullarını 42%-dən 683%-ə qədər üstələdiyini göstərmişdir [11]. Bu nəticələr proqram təmirinin yalnız qayda əsaslı yanaşma ilə deyil, məlumat yönümlü üsulla da inkişaf etdirilə biləcəyini göstərir.

5.3. Refaktoring, kod keyfiyyəti və texniki borc. Texniki borc adətən dərhal səhv yaratmayan, lakin gələcək dəyişikliklərin dəyərini artıran struktur problemlərin yığılması ilə formalaşır. Dərin öyrənmə modelləri kod iylərinin, riskli dəyişiklik zonalarının və təkrar refaktoring tələb edən hissələrin aşkarlanmasına kömək etməklə texniki borcun ölçüləbilən və idarə oluna bilən obyektə çevrilməsinə şərait yaradır [1], [2]. Bununla belə, refaktoring tövsiyələrinin kor-koranə tətbiqi düzgün deyil; çünki modelin təklif etdiyi transformasiya performans, təhlükəsizlik və biznes məntiqi baxımından ayrıca yoxlanmalıdır. Buradan çıxan əsas nəticə ondan ibarətdir ki, dərin öyrənmə refaktoring qərarını əvəz etmir, onu əsaslandırılmış qərar halına gətirir.

5.4. LLM-lər və kod agentləri. Proqram mühəndisliyində yeni mərhələ LLM-lərin ayrıca funksiya generasiyasından çıxıb repozitoriya səviyyəsində fəaliyyət göstərməsidir. SWE-bench 2294 real GitHub problemi və 12 Python repozitoriyasından ibarət çətin benchmark təqdim edir və erkən nəticələr göstərirdi ki, modellər yalnız ən sadə tapşırıqları həll edə bilər [8]. Daha sonra SWE-agent agent-kompüter interfeysi sayəsində SWE-bench üzrə pass@1 = 12.5% və HumanEvalFix üzrə 87.7% nəticə əldə etmişdir [9]. Bu fakt göstərir ki, proqram mühəndisliyində təkcə daha böyük model deyil, modelin istifadə etdiyi interfeys, alət zənciri və icra mühiti də həlledici rol oynayır. Buna görə gələcək istiqamət “model-centric” deyil, “workflow-centric” yanaşma olmalıdır.

Azərbaycan mühitində tətbiq imkanları

Azərbaycan mühitində dərin öyrənmə əsaslı proqram mühəndisliyi həllərinin ilk tətbiqi üçün ən uyğun sahələr çoxsaylı dəyişiklik tarixi və yüksək etibarlılıq tələbi olan layihələrdir. Buraya elektron xidmət platformaları, bank və fintech sistemləri, telekommunikasiya tətbiqləri, universitetlərdə hazırlanmış korporativ informasiya sistemləri və böyük daxili repozitoriyaya malik təşkilatlar daxildir. Pilot tətbiqlər üçün ən rəasional addım bütün prosesi birdən avtomatlaşdırmaq deyil, konkret bir problem seçməkdir: məsələn, defect prediction, kod oxşarlığının aşkarlanması, test prioritetləşdirməsi və ya kod icmalı zamanı riskli dəyişikliklərin işarələnməsi. Bu mühitdə iki əlavə şərt xüsusilə nəzərə alınmalıdır. Birincisi, lokal layihələrdə commit mesajları, issue mətnləri və sənədləşmə həm Azərbaycan, həm ingilis, həm də qarışıq dildə ola bilər; buna görə çoxdilli mətn-kod cütlərinin təmizlənməsi vacibdir. İkincisi, korporativ mühitdə məlumat məxfiliyi, müəlliflik hüququ, təhlükəsizlik və audit tələbləri səbəbindən qapalı və ya on-premise yerləşdirmə üstünlük qazanır. Buna görə Azərbaycan təşkilatları üçün ən doğru strategiya kiçik, izaholunan və ölçülə bilən pilotlarla başlamaq, daha sonra uğurlu nəticələri mərhələli şəkildə genişləndirməkdir.

Nəticə

Dərin öyrənmə proqram mühəndisliyində yalnız yardımçı texnologiya deyil, proqram artefaktlarının semantik emalını mümkün edən strateji alətdir. Lakin yüksək elmi nəticənin real mühəndislik faydasına çevrilməsi üçün tapşırıq yönümlü təsnifat, düzgün model seçimi, prosese inteqrasiya, çoxmeyarlı qiymətləndirmə və insan nəzarəti birlikdə qurulmalıdır. Təklif olunan konseptual çərçivə bu elementləri bir sistemdə birləşdirir və kod analizi, test, proqram təmiri, refaktoring və texniki borcun idarə olunması kimi istiqamətlərdə praktik tətbiq üçün metodoloji baza yaradır. Beləliklə, dərin öyrənmənin proqram mühəndisliyində ən məhsuldar istifadəsi tam avtonom əvəzləyici kimi deyil, keyfiyyətli qərarverməni sürətləndirən intellektual əməkdaş kimi qiymətləndirilməlidir.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

В работе рассматриваются возможности применения методов глубокого обучения в программной инженерии. Особое внимание уделяется анализу кода, прогнозированию дефектов, автоматизированному тестированию и снижению технического долга. Предлагается концептуальная модель интеграции современных моделей искусственного интеллекта в процессы разработки программного обеспечения.

Ключевые слова: Глубокое обучение, программная инженерия, анализ кода, большие языковые модели, технический долг

SUMMARY

This paper examines the application of deep learning methods in software engineering. The study focuses on code analysis, defect prediction, automated testing, and technical debt reduction. A conceptual framework for integrating modern artificial intelligence models into software development processes is proposed.

Keywords: Deep learning, software engineering, code analysis, large language models, technical debt

Ədəbiyyat və qeydlər:

- X. Chen, X. Hu, Y. Huang, et al., “Deep learning-based software engineering: progress, challenges, and opportunities,” *Science China Information Sciences*, vol. 68, art. no. 111102, 2025.
- Y. Yang, X. Xia, D. Lo, et al., “A survey on deep learning for software engineering,” *ACM Computing Surveys*, vol. 54, pp. 1–73, 2022.
- C. Watson, N. Cooper, D. N. Palacio, et al., “A systematic literature review on the use of deep learning in software engineering research,” *ACM Transactions on Software Engineering and Methodology*, vol. 31, pp. 1–58, 2022.
- C. Niu, C. Li, B. Luo and V. Ng, “Deep Learning Meets Software Engineering: A Survey on Pre-Trained Models of Source Code,” *arXiv:2205.11739*, 2022.
- Z. Feng, D. Guo, D. Tang, et al., “CodeBERT: A Pre-Trained Model for Programming and Natural Languages,” *Findings of EMNLP*, 2020.
- D. Guo, S. Ren, S. Lu, et al., “GraphCodeBERT: Pre-training Code Representations with Data Flow,” *arXiv:2009.08366*, 2021.
- A. Fan, B. Gokkaya, M. Harman, et al., “Large Language Models for Software Engineering: Survey and Open Problems,” *arXiv:2310.03533*, 2023.
- C. E. Jimenez, J. Yang, A. Wettig, et al., “SWE-bench: Can Language Models Resolve Real-World GitHub Issues?,” *arXiv:2310.06770*, 2024.
- J. Yang, C. E. Jimenez, A. Wettig, et al., “SWE-agent: Agent-Computer Interfaces Enable Automated Software Engineering,” *arXiv:2405.15793*, 2024.
- Y. Li, S. Wang and T. N. Nguyen, “DLFix: Context-based Code Transformation Learning for Automated Program Repair,” in *Proceedings of the 42nd International Conference on Software Engineering (ICSE)*, 2020, pp. 602–614.
- Y. Li, S. Wang and T. N. Nguyen, “DEAR: A Novel Deep Learning-based Approach for Automated Program Repair,” in *Proceedings of the IEEE/ACM 44th International Conference on Software Engineering (ICSE)*, 2022, pp. 511–523.
- A. Abdu, Z. Zhai, H. A. Abdo, et al., “Semantic and traditional feature fusion for software defect prediction using hybrid deep learning model,” *Scientific Reports*, vol. 14, art. no. 14771, 2024.

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: bbahadurlu@std.beu.edu.az



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.025>

QLOBALLAŞMA VƏ RƏQƏMSALLAŞMANIN AZƏRBAYCANIN ƏMƏK BAZARINA TƏSİRİ

Mətanət QƏNİZADƏ

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

 0009-0007-9214-2936

XÜLASƏ

Məqalədə qloballaşma və rəqəmsallaşmanın Azərbaycanın əmək bazarına təsiri araşdırılır. Müasir dövrdə texnoloji inkişaf və beynəlxalq iqtisadi integrasiya əmək bazarında mühüm struktur dəyişikliklərə səbəb olur. Bu proseslər yeni peşələrin yaranmasına, bəzi ənənəvi peşələrin isə aktuallığını itirməsinə gətirib çıxarır. Ölkədə rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı, innovativ texnologiyaların tətbiqi və beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi əmək bazarında yeni imkanların yaranmasına səbəb olmaqla yanaşı, mövcud kadr potensialının yenidən formalaşdırılmasını və müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasını zəruri edir. Tədqiqat çərçivəsində məşğulluq səviyyəsinə, işsizliyə və əmək münasibətlərinə təsir edən əsas amillər təhlil edilir.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 19/04/2026

Çapa qəbul edilib: 04/05/2026

Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Əmək bazarı, qloballaşma, rəqəmsallaşma,
məşğulluq, texnologiya



Giriş

Müasir dövrdə qloballaşma və rəqəmsallaşma dünya iqtisadiyyatının inkişafında əsas tendensiyalar kimi çıxış edir və bu proseslər əmək bazarının strukturuna, funksiyalarına və inkişaf istiqamətlərinə birbaşa təsir göstərir. Qloballaşma nəticəsində ölkələr arasında iqtisadi əlaqələr güclənir, beynəlxalq əmək bölgüsü dərinləşir və işçi qüvvəsinin hərəkətliliyi artır. Bu isə əmək bazarında rəqabətin güclənməsinə, yeni əmək münasibətlərinin formalaşmasına və beynəlxalq əmək integrasiyasının genişlənməsinə səbəb olur. Rəqəmsallaşma isə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı ilə əlaqədar olaraq əmək bazarında köklü dəyişikliklər yaradır. Bu proses nəticəsində yeni peşələr meydana çıxır, bəzi ənənəvi peşələr isə tədricən öz aktuallığını itirir. Xüsusilə süni intellekt, böyük verilənlər (big data) və avtomatlaşdırma texnologiyalarının tətbiqi əmək məhsuldarlığını artırmaqla yanaşı, iş proseslərinin optimallaşdırılmasına və istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə şərait yaradır. Eyni zamanda bu texnoloji dəyişikliklər bəzi iş yerlərinin ixtisarına və əmək bazarında struktur disbalansın yaranmasına da səbəb ola bilər. Bu isə əmək bazarında yeni uyğunlaşma mexanizmlərinin formalaşdırılmasını zəruri edir və işçi qüvvəsindən daha yüksək ixtisas, çeviklik və rəqəmsal bacarıqlar tələb edir. Azərbaycanın əmək bazarı da global iqtisadi dəyişikliklərin təsiri altında transformasiyaya məruz qalır.



Şəkil 1. Qloballaşma və rəqəmsallaşmanın əmək bazarına təsir istiqamətləri

Şəkilə qloballaşma və rəqəmsallaşma proseslərinin əmək bazarına təsiri, yeni iş imkanlarının yaranması, rəqəmsal bacarıqlara tələbatın artması və çevik iş formalarının

genişlənməsi kimi əsas istiqamətlər üzrə əyani formada göstərilmişdir. Bu təsirlər əmək bazarında peşə strukturunun dəyişməsinə səbəb olur və ənənəvi ixtisaslarla yanaşı, texnologiya yönümlü yeni ixtisasların formalaşmasını sürətləndirir. Eyni zamanda rəqəmsallaşma əmək münasibətlərinin təşkilinə də təsir edərək işə qəbul, idarəetmə və əməkdaşlıq proseslərində daha çevik və effektiv mexanizmlərin tətbiqinə imkan yaradır. Bununla yanaşı, qloballaşma və rəqəmsallaşma əmək bazarında beynəlxalq rəqabəti artırır ki, bu da yerli işçi qüvvəsinin keyfiyyətinin yüksəldilməsini və müasir bacarıqlarla təmin olunmasını zəruri edir.

Son illərdə ölkədə rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı, innovativ texnologiyaların tətbiqi və beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi əmək bazarında struktur dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu dəyişikliklər nəticəsində ixtisaslı və rəqəmsal bacarıqlara malik işçi qüvvəsinə tələbat artmış, əmək bazarında rəqabət güclənmişdir.

İl	İT sektorunda məşğul olanlar (min nəfər)	Onlayn/distant işləyənlər (%)	Rəqəmsal bacarıqlara tələbat (%)
2020	90	12	45
2021	100	15	50
2022	115	18	58
2023	130	22	65
2024	145	27	72
2025	160	32	78

Cədvəl 1. Azərbaycanda rəqəmsallaşmanın əmək bazarına təsir göstəriciləri (2020–2025)

Göründüyü kimi, son beş il ərzində İT sektorunda məşğulluğun artması, distant iş formalarının genişlənməsi və rəqəmsal bacarıqlara olan tələbatın yüksəlməsi müşahidə olunur. Bu isə qloballaşma və rəqəmsallaşmanın əmək bazarına birbaşa təsir göstərdiyini sübut edir. Eyni zamanda beynəlxalq iqtisadi böhranlar, enerji bazarındakı dəyişikliklər və texnoloji yeniliklər əmək bazarında qeyri-sabitlik yarada bilər. Bununla belə, ümumi dinamika göstərir ki, əmək bazarı bu dəyişikliklərə uyğunlaşaraq inkişaf edir və yeni imkanlar yaradır. Bu baxımdan qeyd etmək olar ki, rəqəmsallaşma proseslərinin sürətlənməsi əmək bazarında struktur dəyişikliklərin daha da dərinləşməsinə səbəb olur və gələcək dövrdə rəqəmsal bacarıqlara malik işçi qüvvəsinin üstünlük təşkil edəcəyi gözlənilir. Bu tendensiya cədvəldə əks olunan göstəricilərin davamlı

artım dinamikası ilə də təsdiqlənir və əmək bazarının inkişaf istiqamətlərinin məhz innovasiya və texnologiya yönümlü olacağını göstərir.

Nəticə

Aparılan tədqiqat göstərir ki, qloballaşma və rəqəmsallaşma müasir dövrdə Azərbaycanın əmək bazarının formalaşmasına və inkişafına mühüm təsir göstərən əsas amillərdən biridir. Bu proseslər nəticəsində əmək bazarında struktur dəyişikliklər baş verir, yeni məşğulluq sahələri yaranır və rəqəmsal bacarıqlara olan tələbat əhəmiyyətli dərəcədə artır. Tədqiqat çərçivəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanın əmək bazarı qlobal iqtisadi proseslərin təsiri altında transformasiyaya uğrayır və bu dəyişikliklərə uyğunlaşmaq üçün müasir yanaşmaların tətbiqi vacibdir. Xüsusilə insan kapitalının inkişafı, təhsil sisteminin əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılması və rəqəmsal bacarıqların artırılması prioritet istiqamətlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, dövlətin aktiv məşğulluq siyasəti və əmək bazarının tənzimlənməsi sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlər mühüm rol oynayır. Əmək bazarında dayanıqlı inkişafın təmin olunması üçün innovativ yanaşmaların tətbiqi, rəqəbatqabiliyyətli işçi qüvvəsinin formalaşdırılması və sosial müdafiə mexanizmlərinin gücləndirilməsi zəruridir. Beləliklə, qloballaşma və rəqəmsallaşma şəraitində Azərbaycanın əmək bazarının səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi və davamlı inkişaf strategiyalarının hazırlanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ЦИФРОВИЗАЦИИ НА РЫНОК ТРУДА АЗЕРБАЙДЖАНА

В статье рассматривается влияние глобализации и цифровизации на рынок труда Азербайджана. В современную эпоху технологическое развитие и международная экономическая интеграция приводят к значительным структурным изменениям на рынке труда. Эти процессы обуславливают появление новых профессий и утрату актуальности некоторых традиционных профессий. Развитие цифровой экономики в стране, применение инновационных технологий и расширение международных экономических связей не только приводят к появлению новых возможностей на рынке труда, но и требуют перестройки существующего кадрового потенциала и его адаптации к современным требованиям. В исследовании анализируются основные факторы, влияющие на уровень занятости, безработицы и трудовых отношений.

Ключевые слова: *Рынок труда, глобализация, цифровизация, занятость, технологии*

SUMMARY

THE IMPACT OF GLOBALIZATION AND DIGITALIZATION ON THE LABOR MARKET OF AZERBAIJAN

The article examines the impact of globalization and digitalization on the labor market of Azerbaijan. In modern times, technological development and international economic integration lead to significant structural changes in the labor market. These processes lead to the emergence of new professions and the loss of relevance of some traditional professions. The development of the digital economy in the country, the application of innovative technologies and the expansion of international economic relations not only lead to the emergence of new opportunities in the labor market, but also necessitate the reshaping of the existing personnel potential and its adaptation to modern requirements. The study analyzes the main factors affecting the level of employment, unemployment and labor relations.

Keywords: *Labor market, globalization, digitalization, employment, technology*

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: mirif27122011@gmail.com

**| ELM VƏ İNNOVATİV
| TEKNOLOGİYALAR
| JURNALI**

| www.ejsr.cloud

**Ətraf mühitin
bərpası üçün həll
yolları**



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.06>

THE ROLE OF GREEN INFRASTRUCTURE IN ENHANCING URBAN RESILIENCE AND ECOLOGICAL SUSTAINABILITY

Aytaj IBRAHIMOVA

Khazar University , Azerbaijan

 0009-0000-9375-27

SUMMARY

Human impact is identified as the most significant determinant of the planet's environmental and ecological crisis. If population growth and migration to cities continue at their current rate, it is projected that 70% of the world's population will be in cities by 2050, and urban areas will triple in size. With the growth trend of urban areas accompanied by problems such as global climate change, biodiversity loss, the Covid-19 pandemic, and urban sprawl, the common goal of cities worldwide has shifted towards how to ensure urban resilience. In response to the environmental and ecological problems prevalent in different cities around the world, local governments are defining new visions and developing urban planning strategies and spatial planning within the framework of these visions.

©2026.All rights reserved.

ARTICLE HISTORY

Received: 23/04/2026

Accepted: 04/05/2026

Published online: 10/06/2026

KEY WORDS

Urban resilience, Urban ecosystem, Ecological
Planning, Ecosystem Services, Green
Infrastructure



www.ejsr.cloud

The United Nations has identified human activities as the primary driver of environmental degradation and ecological crises worldwide. Current trends in population growth and urban migration suggest that by 2050, approximately 70% of the global population will reside in urban areas, with the spatial extent of cities potentially tripling. This rapid urbanization poses significant challenges for environmental sustainability and highlights the urgent need for integrating ecological considerations into urban planning. Effective management and preservation of green infrastructure are therefore increasingly recognized as critical strategies for addressing the complex interactions between human development and ecosystem health.

Green infrastructure's effectiveness as a tool for urban sustainability depends on a comprehensive understanding of ecosystems and the services they provide. According to the Convention on Biological Diversity, an ecosystem can be defined as a dynamic and intricate system composed of communities of plants, animals, and microorganisms interacting with their non-living environment. Emphasizing the concept of the ecosystem as a "functional unit" is particularly important. In other words, the persistence of ecosystem services relies on the harmonious functioning of these units. Maintaining this balance ensures the continuous provision of services such as air purification, water regulation, carbon sequestration, and habitat provision, which are all essential to human well-being. Consequently, the integration of ecosystem services into spatial planning processes is vital for developing resilient urban environments.

Green infrastructure represents a forward-thinking approach to urban design, combining natural spaces with engineered solutions to enhance ecological functions. Essentially, it is a hybrid system that links green areas with internal urban infrastructure through carefully planned hydrological and drainage networks. By doing so, green infrastructure supports critical ecological processes while maintaining the functionality of urban spaces. This concept moves beyond traditional parks and green spaces, emphasizing the strategic integration of vegetation, water systems, and open areas to provide multifunctional benefits. It reflects a shift toward landscape-scale planning in which ecological principles guide the development of cities, ensuring that urban growth does not compromise environmental sustainability.

From a practical perspective, green infrastructure plans advocate for a multi-scale approach that applies the fundamental principles of landscape ecology to urban settings. These plans

highlight the importance of spatial connectivity, ecological interactions, and process-based management, recognizing that the sustainability of urban ecosystems is intrinsically linked to their structural design. For example, networks of green corridors can facilitate species movement, reduce urban heat islands, manage stormwater, and enhance recreational opportunities, all while preserving biodiversity. By focusing on the functional integrity of ecosystems within urban landscapes, green infrastructure provides a framework for balancing ecological needs with human demands.

Importantly, urban resilience is not limited to economic or social dimensions; its ecological component is equally critical. Cities designed with robust green infrastructure can better withstand environmental stressors, such as extreme weather events, flooding, or pollution, while maintaining essential ecosystem functions. In this context, green infrastructure serves as both a preventive and adaptive tool, supporting ecosystem services that underpin human health, safety, and quality of life. By incorporating green infrastructure into urban planning, municipalities can ensure that urban expansion does not compromise ecological functionality but rather enhances it.

In conclusion, the interplay between population growth, urbanization, and environmental sustainability underscores the need for innovative planning strategies. Green infrastructure, grounded in ecosystem-based principles, offers a viable approach to maintaining the functionality of urban ecosystems while addressing the challenges posed by rapid urban expansion. Recognizing ecosystems as functional units and integrating their services into urban design is essential for fostering resilient, sustainable, and livable cities. By prioritizing ecological integrity alongside human development, green infrastructure contributes to a future in which urban growth and environmental stewardship can coexist harmoniously.

Disclosure statement

No potential conflict of interest was reported by the author(s).

XÜLASƏ

YAŞIL İNFRASTRUKTURUN ŞƏHƏR DAYANIQLIĞI VƏ EKOLOJİ DAVAMLILIĞININ GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ ROLU

İnsan təsiri planetin ekoloji böhranını yaradan ən əhəmiyyətli amil kimi qəbul edilir. Əhali artımı və şəhər miqrasiyası hazırkı templərlə davam edərsə, 2050-ci ilə qədər dünya əhalisinin 70%-nin şəhərlərdə yaşayacağı və şəhər ərazilərinin üçqat artacağı proqnozlaşdırılır. Qlobal iqlim dəyişikliyi, biomüxtəlifliyin itirilməsi, COVID-19 pandemiyası və şəhərlərin genişlənməsi kimi çətinliklərlə müşayiət olunan şəhər artımı səbəbindən dünya miqyasında şəhərlərin ümumi məqsədi şəhər dayanıqlığını təmin etməyə keçib. Dünyanın müxtəlif şəhərlərində yayılmış ekoloji problemlərə cavab olaraq, yerli hökumətlər bu çərçivələr daxilində yeni konsepsiyalar müəyyənləşdirir və şəhər və məkan planlaşdırma strategiyaları hazırlayırlar.

Açar sözlər: Şəhər dayanıqlığı, şəhər ekosistemi, ətraf mühitin planlaşdırılması, ekosistem xidmətləri, yaşıl infrastruktur

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ ЗЕЛЕННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В ПОВЫШЕНИИ ГОРОДСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Влияние человека признано наиболее значимым фактором, определяющим экологический кризис на планете. Если рост населения и миграция в города будут продолжаться нынешними темпами, прогнозируется, что к 2050 году 70% населения мира будет проживать в городах, а городские территории утроятся в размерах. В связи с ростом городских территорий, сопровождающимся такими проблемами, как глобальное изменение климата, потеря биоразнообразия, пандемия COVID-19 и разрастание городов, общая цель городов во всем мире сместилась в сторону обеспечения городской устойчивости. В ответ на экологические проблемы, распространенные в различных городах мира, местные органы власти определяют новые концепции и разрабатывают стратегии городского и пространственного планирования в рамках этих концепций.

Ключевые слова: Устойчивость городов, городская экосистема, экологическое планирование, экосистемные услуги, зеленая инфраструктура

References and notes:

- Arcidiacono, A., & Ronchi, S. (2021). Challenges for Contemporary Spatial Planning in Italy. Towards a New Paradigm. In *Ecosystem Services and Green Infrastructure* (pp. 1-16). Springer, Cham.
- Degefu, M. A., Argaw, M., Feyisa, G. L., Degefa, S. (2021). Dynamics of urban landscape nexus spatial dependence of ecosystem services in rapid agglomerate cities of Ethiopia. *Science of The Total Environment*, 798, 149192.
- Chen, L., Pei, S., Liu, X., Qiao, Q., Liu, C., (2021). Mapping and analysing tradeoffs, synergies and losses among multiple ecosystem services across a transitional area in Beijing, China. *Ecol. Indic.* 123, 107329.

Author Contact Information

E-mail: : ecoibrahimova@gmail.com



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.035>

XİDMƏT VƏ LOGİSTİKA SEKTORUNDA TULLANTILARIN UÇOTU: QABLAŞDIRMA, DAŞINMA İTKİLƏRİ VƏ RESURS SƏMƏRƏLİLİYİ

Şəhanə QULİYEVA

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

XÜLASƏ

Xidmət və logistika sektorunda tullantıların uçotu, məhsul və xidmətlərin təchizat zəncirində hər hansı itkilərin və israfın azaldılmasına yönələn mühüm bir təhlil sahəsidir. Bu sahə, xüsusilə qablaşdırma, daşınma itkiləri və resurs səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üzərində cəmlənir. Qablaşdırma tullantıları, materialların istifadəsinin optimallaşdırılması və təkrar emalın artırılması baxımından önəmlidir. Tullantıların düzgün idarə olunması, həm təbii resursların qorunmasına, həm də şirkətlərin xərclərinin azaldılmasına kömək edir. Daşınma itkiləri, logistika əməliyyatlarında ən çox qarşılaşılan problemdir və bu, malların nəqliyyat prosesində baş verən zədələnmə və ya artıq yükləmədən qaynaqlanır. Bu itkilərin uçotu, daşınma xərclərinin optimallaşdırılması və resurs səmərəliliyinin artırılması üçün vacibdir. Resurs səmərəliliyi isə, resursların minimum israfı ilə istifadə edilməsi və bu proseslərin davamlı inkişafı ilə uyğunlaşdırılmasıdır. Bu, təkcə xammal və materialların istifadəsi ilə bağlı deyil, həm də enerji və zamanın səmərəli şəkildə idarə olunması ilə əlaqədardır. Logistika sektorunda resursların doğru şəkildə planlaşdırılması və tullantıların idarə edilməsi, ekoloji və iqtisadi faydalar təmin etməklə yanaşı, həm də rəqabət üstünlüyü yaradır.

©2026. Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 20/04/2026

Çapa qəbul edilib: 03/05/2026

Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Xidmət, logistika, tullantılar, qablaşdırma,
resurs, təchizat



www.ejsr.cloud

Giriş

Xidmət və logistika sektorunda tullantıların uçotu, müasir dövrün ən vacib məsələlərindən biridir. Bu sahə, iqtisadiyyatın müxtəlif seqmentlərində səmərəlilik və resursların optimallaşdırılmasına yönəlmiş bir çox əməliyyatı özündə birləşdirir. Xüsusilə qablaşdırma, daşınma itkiləri və resursların səmərəli istifadəsi, həm ekoloji, həm də iqtisadi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu proseslər yalnız müəssisələrin xərclərini azaldaraq gəlirli fəaliyyətlərini təmin etməyə kömək etmir, həm də təbii sərvətlərin qorunması və ətraf mühitin mühafizəsi baxımından mühüm rol oynayır. Logistika əməliyyatlarında baş verən itkilərin idarə olunması, həmçinin təkrar emal proseslərinin təkmilləşdirilməsi, gələcəkdə daha dayanıqlı və ekoloji cəhətdən təmiz sistemlərin qurulmasına zəmin yaradır. Beləliklə, xidmət və logistika sektorunda tullantıların uçotu, yalnız iqtisadiyyatın inkişafı deyil, eyni zamanda global ekoloji və sosial məsuliyyətin artırılmasına da təsir göstərir. Bu sahənin təkmilləşdirilməsi və optimallaşdırılması, şirkətlərin həm maliyyə nəticələrini yaxşılaşdırır, həm də davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun fəaliyyət göstərmələrinə imkan yaradır.

Təhlil

Xidmət və logistika sektorunda tullantıların uçotu, günümüzdə iqtisadi və ekoloji davamlılıq baxımından vacib bir sahə halına gəlmişdir. Bu sahədə baş verən tullantılar, müəssisələr üçün yalnız maliyyə yükü yaratmaqla qalmır, həm də ekosistemi zədələyir və təbii sərvətlərin israfına səbəb olur. Qablaşdırma tullantıları, nəqliyyat itkiləri və resursların səmərəsiz istifadəsi, logistik əməliyyatların effektivliyini azaldan əsas faktorlardır (Cerqueira Streit, J. A., Guarnieri, P., de Oliveira, L. H., & Demajorovic, J. 2023).

Qablaşdırma tullantılarının idarə edilməsi, sektorda israfın azaldılması və təkrar emalın artırılması baxımından əhəmiyyətlidir. Bu, məhsulun saxlanması və daşınması üçün istifadə olunan materialların minimuma endirilməsi, həmçinin daha ekoloji cəhətdən dost alternativlərin tətbiq edilməsi ilə mümkündür. Ənənəvi qablaşdırma üsullarının əvəzinə, daha az resurs tələb edən və təkrar emalı asan olan materialların seçilməsi, həm müştəri məmnuniyyətini artırır, həm də şirkətin resurs səmərəliliyini yaxşılaşdırır (García Arca, J., González Portela Garrido, A. T., & Prado Prado, J. C. 2017).

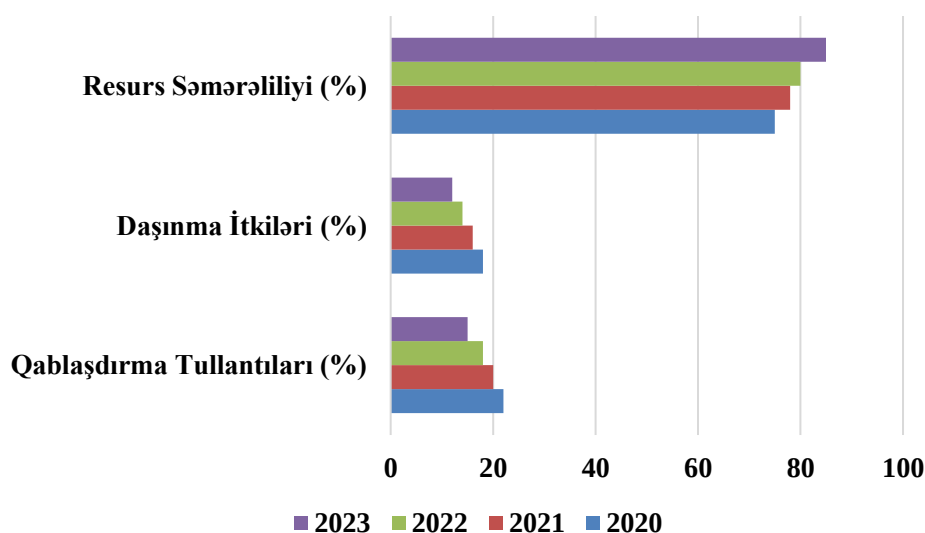
Daşınma itkiləri isə logistika sektorunda çox ciddi problem olaraq qalır. Nəqliyyat vasitələrinin idarə edilməsində səmərəsizlik, zədələnmə və itkilər şirkətlərin xərclərini artırır. Bu, yalnız şirkətlərin gəlirlərinə deyil, eyni zamanda müştəri məmnuniyyətinə də mənfi təsir göstərir. Daşınma itkilərinin azaldılması üçün logistika əməliyyatlarında daha dəqiq planlaşdırma, yük daşınma proseslərinin optimallaşdırılması və qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi zəruridir. Məsələn, avtomatlaşdırılmış sistemlər və rəqəmsal izləmə vasitələri, nəqliyyat xərclərini və itkilərini minimuma endirə bilər(Matopoulos, A., Barros, A. C., & van der Vorst, J. G. A. J. 2015).

Resurs səmərəliliyi isə, müəssisələrin ümumi fəaliyyətində vacib rol oynayır. Bu, yalnız xammal və enerji istifadəsini deyil, həm də işçi gücü və vaxtın optimal idarə edilməsini əhatə edir. Resursların düzgün idarə olunması, istehsal və xidmət əməliyyatlarında israfın qarşısını alır, şirkətlərin rentabelliğini artırır. Müasir logistika və xidmət sahələrində resurs səmərəliliyinin artırılması, davamlı inkişafın əsas komponentlərindən biri kimi qəbul edilir(Montag, L. 2022).

Bütün bu təhlillər, xidmət və logistika sektorunun inkişafında tullantıların uçotunun və resursların səmərəli istifadəsinin nə qədər vacib olduğunu göstərir. Bu sahədə edilən optimallaşdırmalar, həm ekoloji, həm də iqtisadi baxımdan müsbət nəticələrə gətirib çıxarır. Tullantıların idarə edilməsi və resursların səmərəli istifadəsi, yalnız şirkətlərin xərclərini azaldaraq rentabelliğini artırmaqla yanaşı, həm də ətraf mühitin qorunmasına və dayanıqlı iqtisadiyyatın qurulmasına töhfə verir(Mugoni, E. 2024).

Qrafik 1, 2020-2023 illəri arasında xidmət və logistika sektorunda qablaşdırma tullantılarının, daşınma itkilərinin və resurs səmərəliliyinin dəyişmə dinamikasını göstərir. 2020-ci ildən başlayaraq qablaşdırma tullantılarının azaldığı, daşınma itkilərinin aşağı düşdüyü və resurs səmərəliliyinin artdığı müşahidə olunur. Bu, sektorun daha ekoloji və iqtisadi baxımdan səmərəli fəaliyyətə keçidini əks etdirir(Yamaguchi, S. 2022).

Qrafik 1: "Xidmət və Logistika Sektorunda Tullantıların İdarə Edilməsi və Resurs Səmərəliliyi"



Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Nəticə

Xidmət və logistika sektorunda tullantıların uçotu və resurs səmərəliliyinin artırılması, həm iqtisadiyyatın davamlı inkişafı, həm də ətraf mühitin qorunması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qablaşdırma tullantılarının azaldılması, daşınma itkilərinin minimuma endirilməsi və resursların daha səmərəli istifadəsi, sektorda xərclərin azaldılmasına və ekoloji təsirin yüngülləşməsinə gətirib çıxarır. Bu təhlil göstərir ki, davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan tədbirlər, yalnız şirkətlərin maliyyə nəticələrini yaxşılaşdırmaqla yanaşı, həm də təbii sərvətlərin qorunmasına və ətraf mühitin mühafizəsinə kömək edir. Nəticədə, xidmət və logistika sektorunun daha ekoloji cəhətdən təmiz və iqtisadi baxımdan səmərəli fəaliyyət göstərməsi, qlobal dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə nail olmağa imkan verir.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

УЧЕТ ОТХОДОВ В СЕКТОРЕ УСЛУГ И ЛОГИСТИКИ: УПАКОВКА, ТРАНСПОРТНЫЕ ПОТЕРИ И РЕСУРСНАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ

Учет отходов в секторе услуг и логистики является важной областью анализа, направленной на сокращение любых потерь и отходов в цепочке поставок товаров и услуг. Эта область фокусируется, в частности, на оценке упаковки, транспортных потерь и ресурсоэффективности.

Учет упаковочных отходов важен с точки зрения оптимизации использования материалов и увеличения объемов переработки. Правильное управление отходами помогает как защитить природные ресурсы, так и снизить затраты для компаний. Транспортные потери являются наиболее распространенной проблемой, встречающейся в логистических операциях, и вызваны повреждением или перегрузкой товаров в процессе транспортировки. Учет этих потерь важен для оптимизации транспортных расходов и повышения ресурсоэффективности.

Ресурсоэффективность — это использование ресурсов с минимальными отходами и согласование этих процессов с устойчивым развитием. Это связано не только с использованием сырья и материалов, но и с эффективным управлением энергией и временем. В логистическом секторе правильное планирование ресурсов и управление отходами не только обеспечивают экологические и экономические выгоды, но и создают конкурентное преимущество.

Ключевые слова: *Сервис, логистика, отходы, упаковка, ресурс, поставка.*

SUMMARY

WASTE MANAGEMENT IN THE SERVICES AND LOGISTICS SECTOR: PACKAGING, TRANSPORT LOSSES AND RESOURCE EFFICIENCY

Waste accounting in the services and logistics sector is an important area of analysis aimed at reducing any losses and waste in the supply chain of products and services. This area focuses in particular on the assessment of packaging, transportation losses and resource efficiency. Packaging waste is important in terms of optimizing the use of materials and increasing recycling. Proper waste management helps both to protect natural resources and to reduce costs for companies. Transportation losses are the most common problem encountered in logistics operations and are caused by damage or overloading of goods during the transportation process. Accounting for these losses is important for optimizing transportation costs and increasing resource efficiency. Resource efficiency is the use of resources with minimal waste and the alignment of these processes with sustainable development. It is not only related to the use of raw materials and materials, but also to the efficient management of energy and time. In the logistics sector, proper resource planning and waste management not only provide environmental and economic benefits, but also create a competitive advantage.

Keywords: *Service, logistics, waste, packaging, resource, supply*

Ədəbiyyat və qeydlər:

- Cerqueira Streit, J. A., Guarnieri, P., de Oliveira, L. H., & Demajorovic, J. (2023). From Trash to Profit: How Packaging Waste Management Has Driven the Circular Economy—An Integrative Literature Review. *Logistics*, 7(3), 66. <https://doi.org/10.3390/logistics7030066>
- García Arca, J., González Portela Garrido, A. T., & Prado Prado, J. C. (2017). Sustainable packaging logistics: The link between sustainability and competitiveness in supply chains. *Sustainability*, 9(7), 1098.
- Matopoulos, A., Barros, A. C., & van der Vorst, J. G. A. J. (2015). Resource efficient supply chains: A research framework, literature review and research agenda. *International Journal of Logistics Research and Applications*. Montag, L. (2022). Circular Economy and Supply Chains: Definitions, concepts and frameworks. *International Journal of Environmental Research and Public Health*.
- Mugoni, E. (2024). SSCM Practices & Environmental Performance: A review. *Journal of Sustainable Supply Chain Management*. Yamaguchi, S. (2022). Securing reverse supply chains for a resource efficient and circular economy. *OECD Trade and Environment Working Papers*, No. 2022/02, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/6ab6bb39>
- Morashti, J. A. (2022). A systematic literature review of sustainable packaging research trends.

- Sustainability, 14(9), 4921.
- Ji Hyland, C. (2025). The impact of circular economy practices on sustainable logistics performance. *Journal of Transport and Logistics Studies*.
- García Arca, J. (2016). Packaging logistics: Promoting sustainable efficiency in supply chains. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*.
- Van Ewijk, S., & Stegemann, J. A. (2018). Resource efficiency and the circular economy. University College London Press.
- Versino, F. (2023). Sustainable and bio based food packaging: A review of materials and sustainability implications. *Frontiers in Sustainable Packaging*.
- Ellen MacArthur Foundation. (2020). Towards the circular economy: Economic and business rationale for an accelerated transition. Ellen MacArthur Foundation.

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: sehanee.quliyeva@gmail.com

**ELM VƏ İNNOVATİV
TEKNOLOGİYALAR
JURNALI**



**Sosial xidmətlərdə
inklüzivlik və süni
intellektin tətbiqi**



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.011>

PANDEMİYA DÖVRÜNDƏ SOSIAL SİYASƏTİN TRANSFORMASIYASI VƏ TƏSİRLƏRİ

Ləman BAĞIROVA

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

 0009-0003-2860-6661

XÜLASƏ

COVID-19 pandemiyası 2020-ci ildə global səviyyədə sosial-iqtisadi sistemlərə ciddi təsir göstərmiş, sosial siyasətin yeni şəraitə uyğun transformasiyasını zəruri etmişdir. İş yerlərinin bağlanması, işsizlik və səhiyyə sistemində yaranan çətinliklər sosial müdafiə mexanizmlərinin gücləndirilməsini ön plana çıxarmışdır. Azərbaycanda dövlət əhalinin rifahının qorunması üçün antiböhran tədbirləri həyata keçirmiş, əməkhaqqı dəstəyi, sosial yardım və məşğulluq proqramları tətbiq edilmişdir. Bu tədbirlər geniş əhali qrupunu əhatə etmiş və sosial sabitliyin qorunmasına xidmət etmişdir. Nəticədə pandemiya dövründə sosial siyasət daha çevik və effektiv formada həyata keçirilmişdir.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 20/04/2026

Çapa qəbul edilib: 02/05/2026

Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

COVID-19 pandemiyası, sosial siyasətin transformasiyası, sosial müdafiə mexanizmləri, antiböhran tədbirləri, sosial rifah



www.ejsr.cloud

Giriş

2020-ci il dünya tarixində dərin sosial-iqtisadi və siyasi dəyişikliklərlə yadda qalmış, insanlığın ciddi sınağa çəkildiyi bir dövr olmuşdur. COVID-19 pandemiyasının sürətlə yayılması yalnız səhiyyə sistemlərinə deyil, eyni zamanda iqtisadi münasibətlərə, əmək bazarına və sosial strukturlara da ciddi təsir göstərmişdir. Məcburi karantin tədbirləri, iqtisadi fəaliyyətin məhdudlaşdırılması və iş yerlərinin bağlanması qlobal miqyasda sosial problemlərin kəskinləşməsinə səbəb olmuşdur. Belə bir şəraitdə dövlətlərin sosial siyasəti yeni çağırışlarla üzləşmiş, sosial müdafiə sistemlərinin çevikliyi və effektivliyi əsas müzakirə mövzusunə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikasında da bu dövr sosial siyasətin transformasiyası baxımından mühüm mərhələ kimi qiymətləndirilir.

Pandemiyanın sosial-iqtisadi təsirləri

COVID-19 pandemiyası əmək bazarında ciddi disbalans yaratmışdır. İş yerlərinin bağlanması, xüsusilə qeyri-formal sektorun zərər görməsi əhalinin gəlirlərinin azalmasına səbəb olmuşdur. Bu proses orta və aşağı gəlirli təbəqələrin sosial vəziyyətini daha da ağırlaşdırmış, yoxsulluq riskini artırmışdır. Eyni zamanda, səhiyyə sistemləri də ciddi təzyiq altında qalmış, bir çox ölkələrdə tibbi xidmətlərin çatdırılmasında çətinliklər yaranmışdır. Pandemiya yalnız sağlamlıq böhranı deyil, həm də sosial-iqtisadi sistemlərin dayanıqlılığını sınanan qlobal böhran kimi çıxış etmişdir.

Sosial siyasətin transformasiyası

“2020-ci il 19 mart tarixli Prezident sərəncamı ilə təsdiqlənən Tədbirlər Planı çərçivəsində 4 istiqamət üzrə 12 tədbir hazırlanmış və bu tədbirlər təxminən 5 milyon vətəndaşı əhatə etmişdir.” Pandemiya dövründə dövlətlər sosial siyasət sahəsində yeni yanaşmalar tətbiq etməyə məcbur olmuşdur. Ənənəvi sosial müdafiə modelləri genişləndirilmiş, daha çevik və operativ mexanizmlər formalaşdırılmışdır. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən sosial siyasət xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan hökuməti tərəfindən qəbul edilən antiböhran tədbirləri sosial rifahın qorunmasına yönəlmişdir. Dövlət başçısının göstərişi

ilə hazırlanan sosial-iqtisadi tədbirlər paketi əhalinin müxtəlif təbəqələrini əhatə etmiş, xüsusilə işsiz və həssas qrupların müdafiəsi təmin olunmuşdur.

Sosial müdafiə mexanizmləri və antiböhran tədbirləri

Pandemiya dövründə Azərbaycanda həyata keçirilən sosial müdafiə tədbirləri genişmiqyaslı və çoxşaxəli olmuşdur. Tədbirlər planı çərçivəsində məşğulluğun qorunması, sosial yardımların artırılması və əhalinin gəlirlərinin kompensasiyası əsas prioritetlər kimi müəyyən edilmişdir. Dövlət tərəfindən dövlət və özəl sektorda çalışan yüz minlərlə insanın əməkhaqqının saxlanması, işsiz vətəndaşlara birdəfəlik müavinətlərin verilməsi və aztəminatlı ailələrə ünvanlı sosial yardımların artırılması sosial müdafiə sisteminin effektivliyini göstərmişdir. Dövlət sektoru üzrə təxminən 900 min nəfərin əməkhaqqısı tam şəkildə saxlanılmışdır.” “Özəl sektorda çalışan 760 min nəfərin iş yerləri qorunmaqla əməkhaqqıları dövlət dəstəyi ilə ödənilmişdir.” “Həmçinin işsiz vətəndaşlara aylıq 190 manat birdəfəlik sosial müavinət verilmişdir.” “Ümumilikdə bu istiqamətdə 333 milyon manatdan artıq vəsait ayrılmışdır. Bu tədbirlər nəticəsində milyonlarla insan sosial təminatla əhatə olunmuşdur. Eyni zamanda, dövlət tərəfindən iri həcmdə maliyyə vəsaitlərinin sosial layihələrə yönəldilməsi pandemiyanın mənfi təsirlərinin azaldılmasına xidmət etmişdir. Bu, dövlətin sosial məsuliyyət siyasətinin güclü olduğunu nümayiş etdirir.

Sosial rifahın qorunması və dövlət siyasəti

Pandemiya dövründə sosial rifahın qorunması dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olmuşdur. Azərbaycanda sosial layihələrin dayandırılmaması, əksinə genişləndirilməsi dövlətin vətəndaş rifahına verdiyi önəmi göstərmişdir. Şəhid ailələri, məcburi köçkünlər və hərbcilər üçün həyata keçirilən mənzil proqramları sosial ədalətin təmin olunmasına xidmət etmişdir, ölkədə sosial rifahın gücləndirilməsi məqsədilə 7 mindən çox köçkün ailəsinin mənzillə təmin edilməsi, 1500 şəhid ailəsinə yeni mənzillərin verilməsi və 400-dən çox hərbcinin mənzil ilə təmin olunması kimi mühüm addımlar atılmışdır.” Eyni zamanda, sosial müdafiə sisteminin davamlılığı təmin edilərək əhalinin həssas qruplarına xüsusi diqqət göstərilmişdir.

Nəticə

COVID-19 pandemiyası sosial siyasətin yeni reallıqlara uyğunlaşdırılmasını zəruri etmişdir. Bu dövr göstərdi ki, sosial müdafiə mexanizmlərinin çevikliyi və dövlətin operativ reaksiyası sosial sabitliyin qorunmasında həlledici rol oynayır. Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən antiböhran tədbirləri sosial rifahın qorunması baxımından mühüm nəticələr vermişdir. Dövlətin sosial siyasəti pandemiya dövründə yalnız iqtisadi itkilərin azaldılmasına deyil, həm də əhəlinin sosial təhlükəsizliyinin təmin olunmasına yönəlmişdir. Ümumilikdə, COVID-19 pandemiyası sosial siyasətin transformasiyasını sürətləndirmiş, sosial müdafiə sistemlərinin daha dayanıqlı və inklüziv modelə keçidini stimullaşdırmışdır.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

ТРАНСФОРМАЦИЯ И ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ

В статье рассматривается трансформация социальной политики в период пандемии COVID-19 и её влияние на социально-экономическое положение населения. Анализируются последствия пандемии для рынка труда, социальной защиты и благосостояния граждан. Особое внимание уделяется мерам социальной поддержки, реализованным в Азербайджанской Республике в рамках антикризисной политики. Исследуются механизмы сохранения занятости, оказания социальной помощи и защиты уязвимых групп населения. Делается вывод о том, что оперативные и масштабные меры социальной политики сыграли важную роль в обеспечении социальной стабильности и смягчении негативных последствий пандемии.

Ключевые слова: COVID-19, пандемия, социальная политика, социальная защита, антикризисные меры, социальное благосостояние, рынок труда, занятость, социальная помощь, Азербайджан.

SUMMARY

TRANSFORMATION AND IMPACTS OF SOCIAL POLICY DURING THE PANDEMIC

This article examines the transformation of social policy during the COVID-19 pandemic and its impact on the socio-economic situation of the population. The study analyzes the effects of the pandemic on the labor market, social protection systems, and public welfare. Particular attention is paid to the social support measures implemented in the Republic of Azerbaijan within the framework of anti-crisis policies. The mechanisms aimed at preserving employment, providing social assistance, and protecting vulnerable groups are discussed. The study concludes that timely and comprehensive social policy measures played a significant role in maintaining social stability and mitigating the negative consequences of the pandemic.

Keywords: COVID-19, pandemic, social policy, social protection, anti-crisis measures, social welfare, labor market, employment, social assistance, Azerbaijan

Ədəbiyyat və qeydlər:

Rəsmi Dövlət Azərbaycan qəzeti, 2020; 20 sentyabr

.https://azertag.az/xeber/pandemiya_dovrunde_azerbaycanda_heyata_kechirilen_sosial_siyaset_numu_nevi_xarakter_dasiyir-1465991

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: : lmanbagirov76@gmail.com

**ELM VƏ INNOVATİV
TEKNOLOGİYALAR
JURNALI**

| www.ejsr.cloud



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.021>

LİDAR TEXNOLOGİYALARININ SOSIAL-STOMATOLOJİ SAHƏDƏ TƏTBİQİ VƏ RƏQƏMSAL İNKLÜZİVLİK

Daşdəmir MEHDİYEV

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

ID 0009-0005-4695-0313

XÜLASƏ

Stomatoloji xidmətlərə çıxışdakı sosial bərabərsizlik müasir sosial işin prioritet problemlərindən biridir. Bu tədqiqat işi LiDAR (Laser Imaging Detection and Ranging) əsaslı intraoral skanerlərin ikili bir problem üçün həll yolu kimi tətbiqini konseptual olaraq araşdırır: klinik stomatologiyada rəqəmsallaşma və həssas qruplarda — xüsusilə uşaqlarda, autizm spektr pozuntusu olan şəxslərdə — müşahidə olunan yüksək dentofobiya. Nəzəri-ədəbiyyat analizi əsasında göstərilir ki, təməssiz rəqəmsal skan texnologiyaları həm müayinənin psixoloji yükünü azaldır, həm də profilaktik xidmətlərin maya dəyərini optimallaşdırmaqla sosial inklüzivliyi gücləndirə bilər. Sosial iş perspektivindən bu texnologiyanın inklüziv sağlamlıq siyasəti çərçivəsinə daxil edilməsi tövsiyə olunur

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 20/04/2026

Çapa qəbul edilib:02/05/2026

Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

LiDAR, intraoral skan, dentofobiya,
stomatoloji xidmətlərə çıxış, sosial inklüzivlik



www.ejsr.cloud

Giriş və mövzunun aktuallığı

Beynəlxalq araşdırmaların nəticələrinə nəzər salsaq, yüksək gəlirli ailələrin övladlarında, aşağı gəlirlilərə nisbətə 2-3 dəfə daha az karies əmələ gəlir. Psixoloji baryer – dentofobiya – və sosial bərabərsizliklər ağız və diş sağlamlığı xidmətlərinə çıxışı da çətinləşdirən proseslərdir.

Elmi tədqiqatın hədəfi, LiDAR texnologiyasına əsaslanan ağızıçı skanerlərlə klinik və sosial inklüzivliyin məsafə baxımından aradan qaldırılmasıdır. Eyni zamanda, bu sahənin ümumi bədən sağlamlığına da uzun müddət ərzində təsiri fərdlərin həyat keyfiyyətini aşağı salır; xronikləşən ağız və dişətrafi proseslər geniş zamanda şəxsin digər orqanlarına da ciddi təsir etmə potensialı daşıyır. Ənənəvi üsul ilə alınan ölçülər gag (qusma) refleksi və fərddən asılı olaraq əhəmiyyətli narahatlıq hissi verir. Bu narahatlığın həlli, interdisiplinar sahə olaraq ağız-diş sağlamlığını sosial inklüzivlik ilə əlaqələndirir.

Metodologiya

Elmi tədqiqatın əsası nəzəri-konseptual dizayndır. Mənbə olaraq klassik və müasir üsulların ağız-diş sahəsində fobiya və inklüzivlik üzərindəki rolu, tanınmış beynəlxalq elmi əsaslı bazalardakı statistika və ədəbiyyat araşdırmalarının nəticələri əsasında tədqiq edilmişdir. LiDAR əsaslı intraoral skan texnologiyası, ağız-diş sağlamlığı xidmətinin əlçatanlığı, inklüzivliyin sosial cəhətdən vacibliyi, dentofobiya və ağ xalat qorxusu mövzuları üzrə son 10 ilin nəşrləri tədqiq edilmişdir. Ortaya çıxan mümkün nəticələr konseptual sintez üsulu ilə, xüsusilə inklüzivliyi və sosial xidmətlərə çıxışı təmin edən interdisiplinar sahə olaraq dəyərləndirilmişdir.

Müzakirə

Elmi ədəbiyyat, nəticə olaraq, 3 fərqli əsas istiqaməti ortaya qoyur:

Maliyyə və məsafə baryerlərinin aşılması, eyni zamanda mümkün resursların optimallaşdırılması. Stomatoloji sahədəki əsas problemlərdən biri iqtisadi baryerdir ki, rəqəmsal texnologiyalar tədricən bu baryerin aşılmasında ümid yaradır. Bu arada, həm geniş proqram təminatı (software) infrastruktur, həm də servis tələb edən və bahalı sayıla biləcək cihaz və texnologiyalar artıq tədricən gündəlik həyatımıza və ümumi istifadəyə keçid edir; LiDAR sensorlu telefonların özü də buna yaxşı bir nümunədir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqində

profilaktikanın da önəmini artırmaq və iqtisadi əlçatanlığı təmin etmək əsas məqsəddir. Sosial iş perspektivindən bu mövzu, preventiv stomatoloji xidmətlərin əlçatanlığıdır. İctimai sağlamlıq qurumlarına mobil skan qurğularının integrasiyası da coğrafi baryeri aradan qaldırmağımıza köməkdir.

Dentofobiya önyarğısının aradan qaldırılması. Klinik şəraitdə aparılan testlər göstərir ki, alginate metodu ilə müqayisədə müasir rəqəmsal iz alma uşaqlarda daha az ürək döyüntüsü sürəti və oksigen doyumu kimi fizioloji faktorlar əsasında daha az stress yaradır. Müayinə və profilaktikaya uyğunluğun artması ilə gag refleksinin də əhəmiyyətli dərəcədə azalması müşahidə edilir. Psixoloji olaraq formalaşmış «ağ xalat qorxusu» da minimuma enir.

Sosial inklüzivliyin təmini və həssas qruplarla iş. İllər ərzində aparılan beynəlxalq araşdırmalar, sosioiqtisadi statusun bilavasitə stomatoloji xidmətləri məhdudlaşdırdığı əlaqəsini gözlər önünə sərir. Mövcud olan bu disparitet problem, sosial işçilər və stomatoloqlar tərəfindən çoxsəviyyəli müdaxilə sistemi ilə realist yanaşma tələb edir. LiDAR əsaslı mobil sağlamlıq layihə infrastrukturunu (altyapısı) inklüzivlik və digər problemlərin həllinə kömək etməklə yanaşı, həkimlərin problemləri vaxtında aşkar etməsinə şərait yaradır ki, bu da həm pasiyentin, həm də həkim-stomatoloqun xeyrinədir.

Nəticə

Hazırkı tədqiqat, LiDAR əsaslı skanerlər ilə həm klinik, həm də sosioloji problemləri interdisiplinar şəkildə həll etməyi məqsəd qoyur və 3 istiqamət üzrə: profilaktik müayinənin ucuzlaşdırılması, dental fobiya ilə mübarizə və həssas qruplar üçün əlçatanlığın təmin edilməsini ehtiva edir. Gələcəkdə bu elmi-nəzəri tədqiqatın empirik tədqiqatlarla, xüsusilə də risk qrupları ilə klinik sınaqlar aparılaraq dərinləşdirilməsi tövsiyə olunur.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif tərəfindən hər hansı potensial maraqların toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir.

РЕЗЮМЕ

ПРИМЕНЕНИЕ ЛИДАРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОЦИАЛЬНО-СТОМАТОЛОГИЧЕСКОЙ СФЕРЕ И ЦИФРОВАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

Социальное неравенство в доступе к стоматологической помощи является одной из приоритетных проблем современной социальной работы. В данной работе концептуально рассматривается применение LiDAR-технологии в интраоральном сканировании как решение двойной проблемы: цифровизации клинической стоматологии и высокого уровня дентофобии у уязвимых групп населения — особенно у детей и лиц с расстройствами аутистического спектра. На основе теоретико-литературного анализа показано, что бесконтактные технологии цифрового сканирования снижают психологическую нагрузку в ходе обследования и оптимизируют стоимость профилактических услуг, тем самым усиливая социальную инклюзию. С позиции социальной работы рекомендуется интеграция данной технологии в рамки инклюзивной политики здравоохранения.

Ключевые слова: *LiDAR, интраоральное сканирование, дентофобия, доступность стоматологической помощи, социальная инклюзия*

SUMMARY

APPLICATION OF LIDAR TECHNOLOGIES IN THE SOCIAL AND DENTAL FIELD AND DIGITAL INTEGRATION

Social inequality in access to dental care is one of the priority issues in contemporary social work. This study conceptually examines the application of LiDAR (Laser Imaging Detection and Ranging)-based intraoral scanners as a response to a dual problem: the digitalization of clinical dentistry and the high prevalence of dental phobia among vulnerable groups — particularly children and individuals with autism spectrum disorder. Through a theoretical-literature analysis, it is demonstrated that non-contact digital scanning technologies reduce the psychological burden of examination and optimize the cost of preventive services, thereby strengthening social inclusion. From a social work perspective, the integration of this technology into inclusive health policy frameworks is recommended.

Keywords: *LiDAR, intraoral scanning, dental phobia, access to dental care, social inclusion*

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: dashdamir.mehdiyev@gmail.com

**ELM VƏ İNNOVATİV
TEKNOLOGİYALAR
JURNALI**



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQIQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.04>

SOSIAL İŞ VƏ SOSIAL XİDMƏTDƏ İNKLÜZİVLİK

Kəmalə BAXIŞOVA

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

 0009-0006-3921-2037

XÜLASƏ

Tezis inklüzivliyin cəmiyyətdə sosial bərabərlik və ədalətin təmin edilməsindəki rolunu vurğulayır. Inklüzivlik insanların müxtəlif xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq cəmiyyətdə bərabər iştirakını təmin edir və ayrı-seçkiliyin qarşısını alır. Sosial işdə inklüziv yanaşma fərdin ehtiyaclarını, güclü tərəflərini önə çıxarır. Sosial xidmətlərdə inklüzivlik təhsil, səhiyyə və sosial müdafiə sahələrində hər kəsin bərabər çıxışını nəzərdə tutur. Azərbaycanda inklüzivlik dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir. Lakin cəmiyyətdəki stereotiplər, resurs çatışmazlığı, peşəkar kadrların azlığı və infrastruktur problemləri inklüzivliyin effektivliyinə mane olur. Həll yolları kimi sosial siyasətin təkmilləşdirilməsi, maarifləndirmə, kadr hazırlığı, icma iştirakı göstərilir. Nəticədə inklüzivlik sosial rifah və davamlı inkişaf üçün vacibdir, sosial iş, xidmət sahələri isə prosesin aparıcı vasitələridir.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub:19/04/2026
Çapa qəbul edilib: 03/05/2026
Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Sosial ədalət, bərabərlik, inklüziv təhsil, insan hüquqları, sosial xidmət



www.ejsr.cloud

Inklüzivlik bütün insanların kimliyindən, irqindən, cinsindən, yaşından, etnik mənsubiyyətindən və digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq cəmiyyətdə bərabər iştirakını təmin edir. Buna görə də sosial iş və sosial xidmət sahələrində vacib olan yanaşmalardan birinə çevirir.

Sosial işdə inklüziv yanaşma fərd yönümlü prinsiplərə əsaslanır və hər bir şəxsin fərdi ehtiyaclarını nəzərə almağı tələb edir, potensialını və güclü tərəflərini önə çıxarır. Sosial xidmətlərdə inklüzivlik dedikdə, inklüziv təhsil, səhiyyə və sosial müdafiə sahələrində hər kəsin xidmətlərə və resurslara bərabər çıxış imkanlarını təmin etmək nəzərdə tutulur.

Azərbaycanda inklüzivlik dövlət siyasətinin istiqamətlərindən biridir və bu barədə bir sıra addımlar atılmış, müxtəlif tədbirlər həyata keçirilmişdir. Buna baxmayaraq, cəmiyyətdəki stereotiplər, maddi resursların və insan resurslarının çatışmazlığı, peşəkar kadrların az olması və infrastruktur problemləri inklüzivliyin effektivliyinə təsir edir.

Inklüzivliyin gücləndirilməsi üçün sosial siyasətin təkmilləşdirilməsi, cəmiyyətin maarifləndirilməsi, peşəkar kadr hazırlığının artırılması və icma iştirakının genişləndirilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu tədbirlər inklüziv mühitin formalaşmasına, həmçinin, sosial ədalətin və bərabərliyin təmin olunmasına kömək edir.

Sosial siyasətin təkmilləşdirilməsində ilk addım hüquqi tənzimləmələrin yenilənməsidir. Qanunvericilik səviyyəsində ayrı-seçkiliyin bütün formaları qəti şəkildə qadağan edilməli və bu qaydaları pozanlara qarşı ciddi sanksiyalar tətbiq olunmalıdır. Xüsusilə əmək bazarında əlilliyi olan şəxslər üçün müəyyən edilmiş kvotaların kağız üzərində qalmaması üçün effektiv monitoring sistemləri yaradılmalıdır. Şirkətlər yalnız cərimələrdən qorxduqları üçün deyil, həm də inklüzivliyin faydalarını anladıqları üçün bu prosesə cəlb edilməlidir. Bunun üçün inklüziv iş mühiti yaradan korporativ strukturlara vergi güzəştləri, subsidiyalar və ya dövlət satınalmalarında üstünlüklər kimi stimullaşdırıcı tədbirlər təklif oluna bilər. Maliyyə dəstəyi modelinin təkmilləşdirilməsi də prioritet istiqamətlərdən biridir. Sosial siyasət yalnız passiv müavinət verməklə məhdudlaşmamalıdır. Passiv yardımlar insanları asılı vəziyyətə salır, aktiv sosial integrasiya proqramları isə onları cəmiyyətin istehsalçı üzvünə çevirir. Bu səbəbdən, həssas qrupların peşə təhsilinə cəlb edilməsi, onların müasir əmək bazarının tələblərinə

(məsələn, rəqəmsal bacarıqlar, proqramlaşdırma, distant xidmətlər) uyğunlaşdırılması üçün dövlət proqramları genişləndirilməlidir. Öz biznesini qurmaq istəyən aztəminatlı və ya əlilliyi olan şəxslərə faizsiz kreditlər və ya geri qaytarılmayan startap qrantları verilməlidir. Rəqəmsallaşma dövründə sosial xidmətlərin elektronlaşdırılması inklüzivliyi sürətləndirən ən mühüm alətdir. Rəqəmsal sistemlərin tətbiqi eyni zamanda universal dizayn prinsiplərinin reallaşmasına şərait yaradır. Müasir dövlət portalları və mobil tətbiqlər fərqli ehtiyacları olan insanların rahatlığı nəzərə alınaraq hazırlanır. Məsələn, görmə məhdudiyyətli şəxslər üçün səsli oxu proqramları və ekran oxuyucularla uyğunluq, eşitmə məhdudiyyəti olan şəxslər üçün onlayn jest dili dəstəyi və video-tərcümə xidmətləri tətbiq olunur. Yaşlı nəslin texnologiyadan rahat istifadə edə bilməsi üçün isə minimalist və sadələşdirilmiş interfeyslər qurulur. Beləliklə, texnologiya hər kəsin fərdi ehtiyacına uyğunlaşaraq real bərabərliyi təmin edir.

Dövlət portalları, mobil tətbiqlər və onlayn müraciət sistemləri görmə, eşitmə və ya hərəkət məhdudiyyəti olan şəxslərin ehtiyacları nəzərə alınaraq dizayn edilməlidir. "Vahid pəncərə" prinsipi tətbiq edilməklə, vətəndaşların bürokratik əngəllərlə qarşılaşmasının qarşısı alınmalı, sosial yardımların təyinatı tamamilə şəffaf və avtomatlaşdırılmış qaydada həyata keçirilməlidir.

Nəticə etibarilə, inklüzivlik sosial rifahın yüksəldilməsi, cəmiyyətin davamlı inkişafı və insanların cəmiyyətdə bərabər iştirakını üçün əsas məqamlardan biridir. Sosial iş və sosial xidmət sahələri isə bu proseslərin həyata keçirilməsində bir növ aparıcı vasitə rolunu oynayır. Sosial siyasətin uğuru cəmiyyətin düşüncə tərzinin dəyişməsindən asılıdır. Dövlət proqramları çərçivəsində genişmiqyaslı maarifləndirmə kampaniyaları aparılmalı, inklüzivlik bir lütf deyil, fundamental insan hüququ kimi təqdim edilməlidir.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

ИНКЛЮЗИВНОСТЬ В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ И СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГАХ

В диссертации подчеркивается роль инклюзивности в обеспечении социального равенства и справедливости в обществе. Инклюзия обеспечивает равное участие людей в жизни общества независимо от их различных характеристик и предотвращает дискриминацию. Инклюзивный подход в социальной работе подчеркивает потребности и сильные стороны человека. Включенность в социальные услуги означает равный доступ для всех в сферах образования, здравоохранения и социальной защиты. Инклюзия является неотъемлемой частью государственной политики в Азербайджане. Однако стереотипы в обществе, нехватка ресурсов, нехватка профессиональных кадров и проблемы с инфраструктурой препятствуют эффективности инклюзивности. В качестве решений указаны совершенствование социальной политики, образования, подготовки кадров, участия общественности. В результате инклюзивность важна для социального благополучия и устойчивого развития, а социальная работа и сфера услуг являются ведущими инструментами этого процесса.

Ключевые слова: *Социальная справедливость, равенство, инклюзивное образование, права человека, социальное служение*

SUMMARY

INCLUSIVITY IN SOCIAL WORK AND SOCIAL SERVICES

Thesis emphasizes the role of inclusion in ensuring social equality and justice in society. Inclusion ensures equal participation of people in society regardless of their different characteristics and prevents discrimination. An inclusive approach in social work emphasizes the needs and strengths of the individual. Inclusion in social services means equal access for everyone in the areas of education, health and social protection. Inclusion is an integral part of state policy in Azerbaijan. However, stereotypes in society, lack of resources, lack of professional staff and infrastructure problems hinder the effectiveness of inclusion. Improvement of social policy, education, personnel training, community participation are indicated as solutions. As a result, inclusion is important for social well-being and sustainable development, and social work and service fields are the leading tools of the process.

Keywords: *Social justice, equality, inclusive education, human rights, social service*

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: Kemalebaxisova24@gmail.com

**| ELM VƏ INNOVATİV
| TEKNOLOGİYALAR
| JURNALI**

| www.ejsr.cloud



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.201>

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA SIĞORTA SİSTEMLƏRİNİN BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏSİ VƏ NƏZƏRİ YANAŞMALAR

Nihad CƏFƏRLİ

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

0009-0007-8145-3173

XÜLASƏ

Məqalədə kənd təsərrüfatı sığortasının nəzəri əsasları, beynəlxalq təcrübələr və müasir yanaşmalar təhlil olunur. ABŞ, Kanada, Al və Türkiyənin uğurlu modelləri müqayisə edilir. İndeks sığortası, rəqəmsal alətlər və dövlət dəstəyi sistemin effektivliyini artıran əsas amillər kimi göstərilir. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sığortasının inkişafı üçün rəqəmsallaşma və risk bölgüsü mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi tövsiyə olunur. Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın ən riskli sahələrindən biri hesab olunur. Təbii fəlakətlər, iqlim dəyişikliyi, xəstəliklər, bazar qeyri-sabitliyi və qiymət dəyişkənliyi kimi faktorlar kənd təsərrüfatı istehsalının davamlılığına ciddi təsir göstərir. Bu risklərin idarə olunmasının ən effektiv yollarından biri inkişaf etmiş sığorta mexanizmləridir. Maliyyə riski müəssisələrin formalaşması, kapitalın toplanması və maliyyələşdirilməsi üsulu ilə əlaqələndirilir. Bu halda risk borclanma dərəcələrindəki dalğalanmalar, səhmdar kapitalı və qeyri-kafi likvidlik ilə müəyyən edilir.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 19/04/2026
Çapa qəbul edilib: 06/05/2026
Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Kənd təsərrüfatı sığortası, risk idarəetməsi, indeks əsaslı sığorta, dövlət subsidiyası, rəqəmsal sığorta, aktual baza, iqlim riskləri



www.ejsr.cloud

Giriş

Kənd təsərrüfatı istehsalında riskləri necə və hansı vasitələrlə azaltmaq barədə qərar vermək üçün kənd təsərrüfatı istehsalçılarının məruz qaldığı risklərin mahiyyətini və dərəcəsini anlamaq lazımdır. İstehsal riskinin dərəcəsi tez-tez orta səviyyədən sapma dərəcəsini xarakterizə edən statistik göstərici - dəyişkənlik əmsalı istifadə edilərək ölçülür. Qiymət və ya bazar riski kənd təsərrüfatı istehsalçılarının üzləşdiyi risklərdən biridir.

Risk və qeyri-müəyyənlik konsepsiyası

Kənd təsərrüfatında risk anlayışı təbii və iqtisadi amillərin təsirindən yaranan itki ehtimalıdır. Nəzəri baxımdan risk idarəçiliyi portfel yanaşması, ehtimal nəzəriyyəsi, gözlənilən dəyər modeli və moral hazard (mənəvi risk) kimi konsepsiyalara əsaslanır. Sığorta mexanizmi istehsalçıların risklərini bölüşdürmək və gəlir sabitliyini təmin etmək üçün ən səmərəli maliyyə alətlərindən biridir. Sığorta iqtisadi sistemdə risklərin transferi, iqtisadi subyektlərin qorunması, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və kənd təsərrüfatı istehsalçılarının motivasiyasının artırılması funksiyalarını yerinə yetirir. Müasir nəzəri yanaşmalara görə optimal sığorta modeli dövlət subsidiyaları, özəl sektorun rəqabət qabiliyyəti və aktuari hesabatlارının dəqiqliyi əsasında qurulmalıdır [3].

Cədvəl 1. Əsas ölkələr üzrə kənd təsərrüfatı sığorta modellərinin müqayisəsi

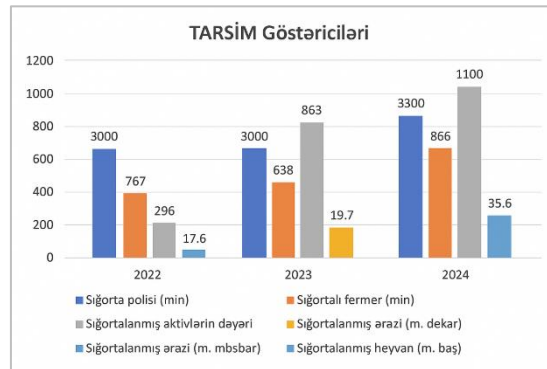
Ölkə / Model	Dövlət subsidiyası	Sığorta növləri	Üstünlüklər	Çətinliklər
ABŞ	50–70% dövlət dəstəyi	Məhsul sığortası, gəlir sığortası	Geniş risk əhatəsi, güclü aktual baza	Yüksək büdcə yükü
Kanada	60%-ə qədər	Çoxriskli sığorta, gəlir sabilliyi proqramları	Şəffaf mexanizm, risk bölgüsü	İqlim risklərinin artması
Aİ ölkələri	65%-ə qədər	Çoxriskli paketlər	Dövlət–özəl əməkdaşlıq, geniş əhatəlilik	Regional fərqlər

Türkiyə (TARSİM)	50–70%	Bitkiçilik, heyvandarlıq, arıçılıq, su məhsulları	Mərkəzləşdirilmiş idarəetmə, məlumat bazası	Fermer maarifləndirilməsi kifayət deyil
Hindistan	80%-ə qədər	İndeks əsaslı sığorta	Əlçatanlıq, aşağı xərc	Dəqiqlik problemləri
Afrika ölkələri	Başlıca donor dəstəyi	Hava indeksli sığorta	Peyk müşahidəsinə əsaslanır	İnfrastruktur çatışmazlığı

ABŞ təcrübəsi. ABŞ kənd təsərrüfatı sığortasında dünyanın ən inkişaf etmiş sistemi hesab olunur. Burada dövlət sığorta haqlarının 50–70%-ni subsidiya edir və “Federal Crop Insurance Corporation” (FCIC) risklərin bölüşdürülməsində vacib rol oynayır. ABŞ-da məhsul sığortası ilə yanaşı, gəlir sığortası (Revenue Protection) da geniş yayılmışdır ki, bu da bazar qiymət dəyişkənliyini kompensasiya edir [6].

Kanada modeli. Kanadada risklərin idarə olunması “Growing Forward” proqramı çərçivəsində həyata keçirilir. Kanada modeli yüksək şəffaflıq, risk bölgüsü və fermer yönümlülüüyü ilə seçilir [7]. 2017-ci ildə Kanadada bütün fermerlərin təxminən $\frac{3}{4}$ -i (yəni $\approx 75\%$) ən azı bir BRM (Business Risk Management) proqramında — yəni AgriInsurance, AgriStability və ya AgriInvest — iştirak edirdi [9]. 2013-cü ildən bu yana yalnız AgriStability proqramı çərçivəsində fermerlərə ödənilmiş kompensasiyaların ümumi məbləği $\approx 2,9$ milyard ABŞ dolları olmuşdur [10]. Eyni zamanda, AgriStability proqramı üzrə — böyük gəlir itkisi yaşayan fermerlər üçün — \$66.9 milyon ödəniş edilmişdir [11]. Bu, göstərir ki, həm məhsuldarlıq itkisinə görə (produksiya sığortası), həm də gəlir/mənfəət azalmasına görə (gəlir stabilizasiyası) maliyyə dəstəyi mexanizmi mövcuddur — yəni risklərin geniş spektri əhatə olunur [12].

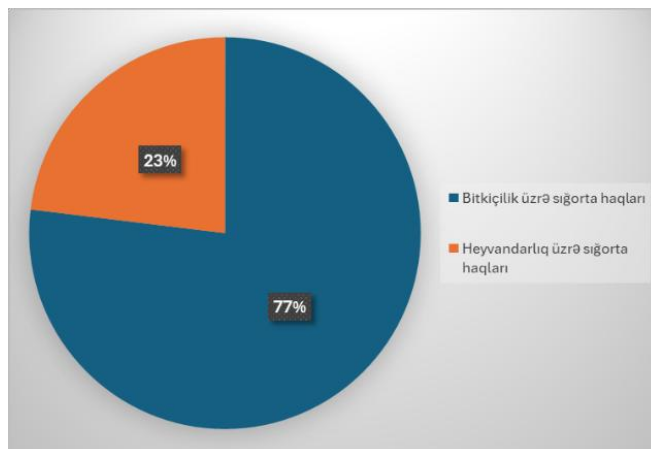
Türkiyə təcrübəsi (TARSİM). Türkiyədə TARSİM modeli dövlət–özəl tərəfdaşlığının ən uğurlu nümunələrindən biridir. Sığorta haqlarının 50–70%-i dövlət tərəfindən qarşılır, təsadüfi risklərin böyük hissəsi dövlət tərəfindən reinsurance olunur.

Diaqram 1. Türkiyə kənd təsərrüfatı modeli [14]

Avropa İttifaqı ölkələri. Aİ-də kənd təsərrüfatı sığortası Kənd İnkişafı Proqramı çərçivəsində maliyyələşdirilir. Dövlət dəstəyi ümumilikdə sığorta haqqının 65%-nə qədər ola bilər. İspaniya və Fransa ən inkişaf etmiş modellərə malikdir. Bu ölkələrdə çoxriskli sığorta paketləri və güclü dövlət-reassürans sistemi tətbiq edilir [1].

İnkişaf etməkdə olan ölkələr. Hindistan, Çin və Braziliya kimi böyük aqrar bazarlarda mikro-sığorta, hava indeksli sığorta (weather-index insurance) və mobil texnologiyaların tətbiqi genişlənir. Xüsusilə Afrika ölkələrində peyk məlumatlarına əsaslanan indeks sığortası kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün innovativ həll hesab olunur [2]. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sığortası 2020-ci ildən sonra “Aqrar Sığorta Fondu” vasitəsilə yeni mərhələyə keçmişdir. Subsidiyalasdırma, elektron müraciət sistemi, məhsul risklərinin genişləndirilməsi müsbət addımlardır [4].

Azərbaycan təcrübəsi. Kənd təsərrüfatında sığorta sistemləri dünya miqyasında fermerlərin risklərdən qorunması və aqrar sektorun davamlı inkişafı üçün mühüm rol oynayır. Hazırda dünyada təxminən 104 ölkə kənd təsərrüfatı sığortası sisteminə malikdir. Bunun 86 ölkəsində yetkin sistemlər fəaliyyət göstərir, 18 ölkədə isə sistemlər pilot və ya ilkin mərhələdədir. Qlobal miqyasda kənd təsərrüfatı və meşə sığortası üzrə illik sığorta haqları 2009-cu ildə təxminən 19.4 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Buna baxmayaraq, bu göstərici bütün kənd təsərrüfatı istehsalının ümumi dəyəri ilə müqayisədə hələ də aşağı səviyyədədir [15].

Diaqram 2. Azərbaycan kənd təsərrüfatı modeli [16]

Nəticə

Kənd təsərrüfatı sığortası risklərin azaldılması və aqrar sektorun dayanıqlı inkişafı üçün vacib iqtisadi alətdir. Beynəlxalq təcrübələr göstərir ki, ən uğurlu modellər dövlət dəstəyi, özəl sektorun aktivliyi və innovativ yanaşmaların tətbiqi ilə formalaşır. Azərbaycanın aqrar sığorta sisteminin də bu istiqamətdə inkişaf etdirilməsi ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinə və iqtisadi sabitliyinə mühüm töhfə verə bilər.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СТРАХОВАНИЯ

В статье анализируются теоретические основы сельскохозяйственного страхования, международная практика и современные подходы. Сравниваются успешные модели США, Канады, ЕС и Турции. В качестве основных факторов повышения эффективности системы указаны индексное страхование, цифровые инструменты и государственная поддержка. Для развития сельскохозяйственного страхования в Азербайджане рекомендуется усовершенствовать цифровизацию и механизмы распределения рисков.

Сельское хозяйство считается одним из наиболее рискованных секторов экономики. Такие факторы, как стихийные бедствия, изменение климата, болезни, нестабильность рынка и волатильность цен, оказывают серьезное влияние на устойчивость сельскохозяйственного производства. Одним из наиболее эффективных способов управления этими рисками является использование передовых механизмов страхования. Финансовый риск связан с формированием предприятий, методом привлечения капитала и их финансированием. В этом случае риск определяется колебаниями процентных ставок, собственным капиталом и недостаточной ликвидностью.

Ключевые слова: *Сельскохозяйственное страхование, управление рисками, индексное страхование, государственные субсидии, цифровое страхование, фактическая стоимость, климатические риски*

SUMMARY

INTERNATIONAL EXPERIENCE AND THEORETICAL APPROACHES TO AGRICULTURAL INSURANCE SYSTEMS

This article analyzes the theoretical foundations of agricultural insurance, international practice, and modern approaches. Successful models from the US, Canada, the EU, and Turkey are compared. Index insurance, digital tools, and government support are identified as key factors for improving system efficiency. Improving digitalization and risk-sharing mechanisms is recommended for the development of agricultural insurance in Azerbaijan.

Agriculture is considered one of the riskiest sectors of the economy. Factors such as natural disasters, climate change, diseases, market instability, and price volatility have a significant impact on the sustainability of agricultural production. One of the most effective ways to manage these risks is the use of advanced insurance mechanisms. Financial risk is associated with the formation of enterprises, the method of raising capital, and their financing. In this case, risk is determined by fluctuations in interest rates, equity capital, and insufficient liquidity.

Keywords: *Agricultural insurance, risk management, index insurance, government subsidies, digital insurance, actual cost, climate risks*

Ədəbiyyat və qeydlər:

- European Commission. Risk Management Tools in EU Agriculture under the Common Agricultural Policy. Brussels: EU Publications, 2022.
- FAO. Agricultural Insurance Sector Outlook 2023. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2023.
- Hazell, P., Anderson, J. Weather Index Insurance for Agriculture and Rural Areas in Lower Income Countries. IFPRI Discussion Paper, 2018.
- OECD. Managing Risk in Agriculture: Policy Assessment and Analysis. Paris: OECD Publishing, 2019.
- TARSİM. Tarım Sigortaları Havuzu Faaliyet və Statistik Hesabatları. Ankara: TARSİM Yayınları, 2023.
- USDA Risk Management Agency. Annual Crop Insurance Reports. Washington DC: United States Department of Agriculture, 2021.
- World Bank. Agricultural Risk Insurance: Global Practices. Washington DC: World Bank Publications, 2020.
- <https://www.statista.com/statistics/1314511/agricultural-land-use-and-agricultural-production-values/>
- <https://www.country-guide.ca/guide-business/business-risk-management-options-for-canadian-farmers-in-2018/>
- <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/250528/dq250528a-eng.htm>
- <https://www.agricorp.com/SiteCollectionDocuments/Agricorp-AnnualReport-2021-en.pdf>
- <https://www.statista.com/statistics/221521/value-of-us-agricultural-imports-from-canada-since-1990/>
- <https://www.hurriyetdailynews.com/agricultural-insurance-pool-provides-massive-support-to-farmers-204390>
- <https://statista.com/statistik/suche/?q=agricultural+turkey&p1>
- <https://atm.gov.az/az/news/1220/kend-teserrufati-heyvanlarinin-sigortalanmasi-uzre>
- <https://www.statista.com/statistics/457577/share-of-economic-sectors-in-the-gdp-in-azerbaijan>

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: : nihadcefer444@gmail.com

ELM VƏ İNNOVATİV
TEKNOLOGİYALAR
JURNALI

**“Ağıllı şəhər” və
“ağıllı kənd”
infrastruktur**



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQIQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.05>

AĞILLI ŞƏHƏR MÜHİTİNDƏ ƏLİLLİYİ OLAN ŞƏXSLƏRİN SƏRBƏST HƏRƏKƏT VƏ SOSIAL ADAPTASIYA İMKANLARININ GENİŞLƏNDİRİLMƏSİ

Bahar TAĞIYEVA

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

 0009-0004-6243-2789

XÜLASƏ

Bu tezis müasir urbanizasiya və rəqəmsal transformasiya şəraitində “Ağıllı şəhər” (Smart City) texnologiyalarının əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətə inteqrasiyasına təsirini kompleks şəkildə araşdırır. Tədqiqatın əsas məqsədi Əşyaların İnterneti (IoT), süni intellekt və böyük verilənlər (Big Data) vasitəsilə fiziki maneələrin aradan qaldırılması və fərdin sosial asılılığının azaldılması yollarını müəyyən etməkdir. İşdə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin humanizm prinsipləri fonunda müasir rəqəmsal inklüzivlik modelləri təhlil olunur. Xüsusilə, “universal dizayn” prinsipləri, səsli naviqasiya sistemləri, adaptiv nəqliyyat infrastrukturu və elektron hökumət xidmətlərinin sosial adaptasiyadakı rolu qiymətləndirilir. Tezisdə Azərbaycanın təcrübəsi, o cümlədən işğaldan azad olunmuş ərazilərdə tətbiq edilən “Ağıllı kənd” (Ağalı kəndi) layihələri və DOST mərkəzlərinin fəaliyyəti innovativ nümunələr kimi təqdim olunur. Yekun olaraq, rəqəmsal savadlılığın artırılması və dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığı vasitəsilə inklüziv şəhər mühitinin gələcək inkişaf perspektivləri əsaslandırılır

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 22/04/2026

Çapa qəbul edilib: 05/05/2026

Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Ağıllı şəhər, əlilliyi olan şəxslər, sosial adaptasiya, sərbəst hərəkət, rəqəmsal inklüzivlik, köməkçi texnologiyalar



www.ejsr.cloud

Azərbaycanın dövlətçilik tarixində sosial ədalət və humanizm prinsiplərinin sistemli şəkildə formalaşdırılması və inkişafı Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə sıx bağlıdır. Onun “cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi əlilliyi olan şəxslərə münasibətlə ölçülür” tezi bu gün də sosial siyasətin ideoloji əsasını təşkil edir. Müasir mərhələdə isə bu yanaşma artıq yalnız sosial müdafiə çərçivəsində deyil, rəqəmsal transformasiya və innovativ şəhərsalma kontekstində yeni məzmun kəsb edir. Xüsusilə süni intellekt, böyük verilənlər (Big Data) və Əşyaların İnterneti (IoT) kimi texnologiyalar inklüziv cəmiyyət quruculuğunda əsas alətlərdən birinə çevrilmişdir.

“Ağıllı şəhər” konsepsiyası yalnız texnoloji modernləşmə deyil, eyni zamanda sosial inklüzivliyin təmin olunmasına yönəlmiş kompleks idarəetmə modelidir. Bu model çərçivəsində əlilliyi olan şəxslərin ehtiyacları şəhər infrastrukturunun layihələndirilməsi mərhələsində nəzərə alınır və “universal dizayn” prinsipləri tətbiq edilir. Nəticədə fiziki məkanlar (küçələr, parklar, ictimai binalar və nəqliyyat qovşaqları) hər kəs üçün bərabər əlçatan olur. Bu istiqamətdə “Beacon” texnologiyaları, GPS əsaslı ağıllı naviqasiya sistemləri və mobil tətbiqlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Görmə məhdudiyyətli şəxslər üçün səsli istiqamətləndirmə, haptik siqnallar və real zamanlı məlumat ötürülməsi onların şəhər daxilində müstəqil hərəkətini təmin edir. Eyni zamanda süni intellekt əsaslı sistemlər istifadəçi davranışını analiz edərək fərdiləşdirilmiş marşrutlar təklif edir və potensial riskləri əvvəlcədən müəyyənləşdirir. Bu isə yalnız hərəkət azadlığını deyil, həm də təhlükəsizliyi artırır.

Ağıllı şəhər mühitində inklüzivliyin digər mühüm komponenti rəqəmsal nəqliyyat sistemləridir. İctimai nəqliyyatın vahid platforma üzərindən idarə olunması, real vaxt cədvəlləri, audio-vizual məlumat panelləri və mobil tətbiqlər vasitəsilə təqdim olunan xidmətlər əlilliyi olan şəxslərin şəhər həyatında aktiv iştirakını stimullaşdırır. Xüsusilə aşağı döşəməli avtobuslar, avtomatlaşdırılmış panduslar və metro sistemlərində müşayiət xidmətləri fiziki baryerlərin aradan qaldırılmasına xidmət edir. Bununla yanaşı, rəqəmsal biletləmə və kontakt-sız ödəniş sistemləri xidmətlərdən istifadəni daha əlçatan və rahat edir.

Sosial adaptasiya yalnız fiziki hərəkət imkanları ilə məhdudlaşmır. Ağıllı şəhər ekosistemi çərçivəsində elektron hökumət platformaları, onlayn təhsil və distant məşğulluq imkanları əlilliyi olan şəxslərin sosial-iqtisadi integrasiyasını gücləndirir. Xüsusilə “vahid pəncərə” prinsipi əsasında fəaliyyət göstərən xidmət mərkəzləri dövlət xidmətlərinə çıxışı sadələşdirir

və bürokratik maneələri minimuma endirir. Bu yanaşma fərdin cəmiyyətə integrasiyasını sürətləndirərək onun sosial kapitalını artırır.

Azərbaycan Respublikasında bu istiqamətdə həyata keçirilən layihələr regional miqyasda innovativ nümunə kimi qiymətləndirilə bilər. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə tətbiq edilən “Ağıllı kənd” və “Ağıllı şəhər” layihələri, xüsusilə Zəngilan rayonunun Ağalı kəndində formalaşdırılan model inklüziv infrastrukturun sıfırdan qurulmasının uğurlu nümunəsidir. Bu modeldə enerji, nəqliyyat, kommunikasiya və sosial xidmətlər vahid rəqəmsal platformada integrasiya olunaraq əlçatanlıq prinsiplərinə uyğun şəkildə təşkil edilmişdir. Paytaxt Bakıda ictimai nəqliyyatın modernləşdirilməsi, DOST mərkəzlərinin fəaliyyəti və sosial xidmətlərin rəqəmsallaşdırılması isə bu siyasətin davamlılığını təmin edir.

Bununla yanaşı, mövcud problemləri də qeyd etmək vacibdir. İnfrastrukturun tam əlçatan olmaması, rəqəmsal savadlılıq səviyyəsinin qeyri-bərabərliyi və bəzi texnoloji həllərin yüksək maliyyətliliyi inklüzivliyin tam təmin olunmasına mane olan əsas amillərdəndir. Bu problemlərin həlli üçün dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının gücləndirilməsi, startap ekosisteminin inkişafı və inklüziv texnologiyalara yönəlmiş investisiyaların artırılması zəruridir.

Nəticə etibarilə, ağıllı şəhər mühitində tətbiq olunan innovativ texnologiyalar əlilliyi olan şəxslərin həyat keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldir, onların sosial asılılığını azaldır və müstəqil həyat imkanlarını genişləndirir. Bu yanaşma yalnız sosial siyasətin deyil, həm də davamlı inkişaf strategiyasının ayrılmaz hissəsinə çevrilir. Gələcək perspektivdə süni intellektin daha geniş tətbiqi, inklüziv dizayn standartlarının beynəlxalq səviyyədə harmonizasiyası və insan mərkəzli texnologiyaların inkişafı Azərbaycanın global inklüzivlik indekslərində mövqeyini daha da gücləndirə bilər.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

РАСШИРЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ДЛЯ СВОБОДНОГО ПЕРЕДВИЖЕНИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В УСЛОВИЯХ «УМНОГО ГОРОДА»

Данная тезисная работа представляет собой комплексное исследование влияния технологий «Умного города» (Smart City) на интеграцию лиц с инвалидностью в общество в условиях современной урбанизации и цифровой трансформации. Основная цель работы заключается в определении путей устранения физических барьеров и снижения социальной зависимости личности посредством Интернета вещей (IoT), искусственного интеллекта и Больших данных (Big Data). В исследовании анализируются современные модели цифровой инклюзивности сквозь призму принципов гуманизма Гейдара Алиева. Особое внимание уделяется принципам «универсального дизайна», системам голосовой навигации, адаптивной транспортной инфраструктуре и роли электронного правительства в социальной адаптации. В тезисах рассматривается опыт Азербайджана, включая проекты «Умное село» (село Агалы) на освобожденных территориях и деятельность центров DOST как инновационных моделей инклюзивности. В заключении обосновываются перспективы развития инклюзивной городской среды через повышение цифровой грамотности и укрепление государственно-частного партнерства для повышения качества жизни граждан.

Ключевые слова: Умный город, лица с инвалидностью, социальная адаптация, свободное передвижение, цифровая инклюзивность, вспомогательные технологии.

SUMMARY

EXPANDING THE OPPORTUNITIES FOR FREE MOVEMENT AND SOCIAL ADAPTATION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN A SMART CITY ENVIRONMENT

This thesis provides a comprehensive analysis of the impact of "Smart City" technologies on the integration of persons with disabilities into society within the context of modern urbanization and digital transformation. The primary objective is to identify methods for eliminating physical barriers and reducing individual social dependency through the Internet of Things (IoT), artificial intelligence, and Big Data. The study evaluates modern digital inclusivity models against the backdrop of the humanistic principles established by National Leader Heydar Aliyev. Specifically, it assesses the role of "universal design" principles, voice-activated navigation systems, adaptive transportation infrastructure, and e-government platforms in social adaptation. The thesis highlights Azerbaijan's practical experience, featuring the "Smart Village" project in Aghali (liberated territories) and the activities of DOST centers as innovative examples of inclusive infrastructure. Finally, the research substantiates the future prospects of inclusive urban environments by emphasizing the need for increased digital literacy and strengthened public-private partnerships to ensure independent living and enhanced quality of life.

Keywords: *Smart city, persons with disabilities, social adaptation, free movement, digital inclusivity, assistive technologies*

Ədəbiyyat və qeydlər:

- Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında. Bakı şəhəri, 31 may 2018-ci il, № 1153-VQ.
- Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində "ağıllı şəhər" və "ağıllı kənd" konsepsiyasının hazırlanması haqqında Sərəncam. Bakı, 19 aprel 2021-ci il.
- Əliyev, H. Ə. (2003). Müstəqilliyimiz əbədidir (Çoxcildlik). Bakı: Azərneşr. (Sosial ədalət və humanizm prinsiplərinə dair ideoloji əsaslar üçün).
- Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi. DOST: inklüziv və rəqəmsal sosial xidmətlər modeli. İllik hesabatlar (2022-2024).

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: : baxaryusif@gmail.com

ELM VƏ INNOVATİV
TEKNOLOGİYALAR
JURNALI



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.031>

MİKROMOBİLLİK VƏ AKTİV NƏQLİYYAT HƏLLƏRİ - VELOSİPED, SKUTER VƏ PIYADA ƏSASLI MOBİLLİK MODELLƏRİNİN ŞƏHƏR MÜHİTİNƏ TƏHLÜKƏSİZ VƏ SƏMƏRƏLİ İNTEQRASIYASINA TƏŞVİQİ

Rauf SADIQOV

Azərbaycan İdman Akademiyası, Azərbaycan

ID 0009-0003-8274-256

İlkin MƏMMƏDOV

Azərbaycan İdman Akademiyası, Azərbaycan

ID 0009-0000-6544-097X

XÜLASƏ

Bu tezisdə Tezisdə müasir şəhərlərdə mikromobillik və aktiv nəqliyyat sistemlərinin rolu və inkişaf perspektivləri təhlil edilir. Qısa məsafəli səfərlərdə velosiped, elektrik skuter və piyada hərəkətinin əhəmiyyəti vurğulanır. Bakı şəhərində mikromobillik infrastrukturunun inkişafı istiqamətində görülən işlər, o cümlədən velosiped yollarının yaradılması və paylaşım sistemlərinin tətbiqi qeyd olunur. Statistik göstəricilər mikromobillik vasitələrinin istifadəsinin artdığını göstərsə də, ümumi nəqliyyat sistemində payının hələ aşağı olduğu müəyyən edilir. Eyni zamanda, mikromobillik xidmətləri vasitəsilə həyata keçirilən səfərlərin sayı və qət edilən məsafələr bu sahənin perspektivli olduğunu göstərir. Məqalədə infrastrukturun genişləndirilməsi, paylaşım sistemlərinin artırılması, dövlət təşviqi və maarifləndirmə tədbirlərinin əhəmiyyəti vurğulanır. Gələcəkdə bu tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində mikromobilliyin şəhər nəqliyyatında payının artacağı, tıxacların azalacağı və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşacağı qeyd olunur.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur



www.ejsr.cloud

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 23/04/2026
Çapa qəbul edilib: 07/05/2026
Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Mikromobillik, aktiv nəqliyyat, velosiped
infrastruktur, şəhər mobilliyi, dayanıqlı
nəqliyyat

Müasir şəhərlərdə nəqliyyat sistemlərinin dayanıqlı inkişafı və ətraf mühitə təsirin azaldılması məqsədilə mikromobillik və aktiv nəqliyyat həlləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Velosiped, elektrik skuter və piyada əsaslı hərəkət formaları qısa məsafəli səfərlərin daha səmərəli və ekoloji baxımdan təhlükəsiz şəkildə həyata keçirilməsinə imkan yaradır. Son illərdə dünyanın bir çox şəhərlərində mikromobillik sistemləri sürətlə inkişaf etmiş və şəhər nəqliyyat sisteminin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Azərbaycanda da xüsusilə Bakı şəhərində mikromobillik infrastrukturunun inkişafı istiqamətində müəyyən addımlar atılmışdır.

Son illərdə dünya şəhərlərində nəqliyyat problemlərinin artması, avtomobil sıxlığının yüksəlməsi və ekoloji problemlərin kəskinləşməsi alternativ nəqliyyat modellərinə olan marağı artırmışdır. Bu baxımdan mikromobillik və aktiv nəqliyyat sistemləri şəhər planlaşdırılmasında mühüm istiqamətlərdən biri kimi formalaşmışdır. Mikromobillik anlayışı velosiped, elektrik skuter, elektrik velosiped və piyada hərəkəti kimi kiçik və fərdi nəqliyyat vasitələrini əhatə edir.

Azərbaycanda, xüsusilə Bakı şəhərində bu sahədə müəyyən inkişaf tendensiyları müşahidə olunur. Şəhərdə velosiped yollarının yaradılması, elektrik skuterlərinin istifadəsinin genişlənməsi və velosiped paylaşım sistemlərinin tətbiqi nəqliyyat sisteminin daha dayanıqlı modelə keçidini göstərir. Hazırda Bakıda 31 küçə və prospekt üzrə təxminən 35 km velosiped yolu mövcuddur və bu şəbəkənin 100 km-ə qədər genişləndirilməsi nəzərdə tutulur.

Mikromobillik vasitələrinin strukturunda əsas pay elektrik skuterlərə məxsusdur (77%), velosipedlər 18%, elektrik velosipedlər isə 5% təşkil edir. Bu göstəricilər əhəlinin qısa məsafəli səfərlərdə alternativ nəqliyyat vasitələrindən istifadəyə başladığını göstərir. 2024-cü

ilin sentyabr–dekabr aylarında mikromobillik vasitələri ilə 850.944 səfər həyata keçirilmiş və ümumilikdə 2.244.302 km məsafə qət edilmişdir.

Eyni zamanda 2024-cü ildə Bakıda ilk dəfə velosiped paylaşım sistemi istifadəyə verilmişdir. Bu sistem üzrə istifadəçi sayı 46.000 nəfər olmuş, ümumilikdə 215.800 km məsafə qət edilmiş və şəhərdə 70 velosiped park yeri yaradılmışdır. 2024–2025-ci illərdə isə mikromobillik paylaşım sistemləri vasitəsilə 1.5 milyon səfər həyata keçirilmiş və 4.1 milyon km məsafə qət edilmişdir.

Buna baxmayaraq, şəhərdə nəqliyyat növlərinin payı mikromobilliyin hələ inkişaf mərhələsində olduğunu göstərir. Avtomobillər 35.48%, avtobuslar 24.19%, metro 16.13%, piyada hərəkəti 20.97%, velosiped isə cəmi 1.61% təşkil edir. Bu isə mikromobillik vasitələrinin inkişafı üçün geniş potensialın mövcud olduğunu göstərir.

Mikromobillik sistemlərinin inkişafı üçün bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Ayrılmış velosiped zolaqlarının yaradılması, təhsil müəssisələri ətrafında müvafiq infrastrukturun qurulması, paylaşım sistemlərinin genişləndirilməsi, velosiped və piyada yollarının integrasiyası, dövlət təşviq proqramlarının tətbiqi və maarifləndirmə tədbirlərinin keçirilməsi bu sahənin inkişafına müsbət təsir göstərə bilər.

Gələcək perspektivlərə əsasən velosiped yollarının 35 km-dən 150 km-ə, velosiped istifadəsinin 1.6%-dən 10%-ə, mikromobillik səfərlərinin isə 850.000-dən 3.000.000-a çatdırılması hədəflənir. Paylaşım dayanacaqlarının sayının 70-dən 300-ə qədər artırılması da nəzərdə tutulur.

Mikromobillik və aktiv nəqliyyat sistemləri müasir şəhərlərin dayanıqlı inkişaf strategiyasının mühüm komponentlərindən biridir. Azərbaycanda, xüsusilə Bakı şəhərində bu sahədə ilkin inkişaf mərhələsi müşahidə olunsada, mövcud statistika mikromobillik vasitələrinin payının hələ aşağı olduğunu göstərir. Velosiped yollarının genişləndirilməsi, paylaşım sistemlərinin inkişafı, dövlət dəstəyi və maarifləndirmə tədbirləri bu sahənin inkişafını sürətləndirə bilər. Uzunmüddətli perspektivdə mikromobillik sistemləri şəhər nəqliyyatının daha dayanıqlı və səmərəli modelə keçidinə mühüm töhfə verəcəkdir.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

РЕШЕНИЯ В ОБЛАСТИ МИКРОМОБИЛЬНОСТИ И АКТИВНОГО ТРАНСПОРТА — СОДЕЙСТВИЕ БЕЗОПАСНОЙ И ЭФФЕКТИВНОЙ ИНТЕГРАЦИИ МОДЕЛЕЙ ПЕРЕДВИЖЕНИЯ НА ВЕЛОСИПЕДАХ, САМОКАТАХ И ПЕШЕХОДАХ В ГОРОДСКУЮ СРЕДУ

В тезисе анализируется роль и перспективы развития микромобильности и систем активного транспорта в современных городах. Подчеркивается значение велосипедов, электрических самокатов и пешеходного движения для коротких поездок. Отмечаются меры, реализуемые в городе Баку по развитию инфраструктуры микромобильности, включая создание велосипедных дорожек и внедрение систем проката. Несмотря на то, что статистические показатели демонстрируют рост использования средств микромобильности, их доля в общей транспортной системе остается относительно низкой. В то же время количество поездок и пройденные расстояния с использованием сервисов микромобильности свидетельствуют о высокой перспективности данного направления. В статье подчеркивается важность расширения инфраструктуры, увеличения систем проката, государственной поддержки и просветительских мероприятий. Отмечается, что реализация этих мер в будущем приведет к увеличению доли микромобильности в городском транспорте, снижению пробок и улучшению экологической ситуации.

Ключевые слова: *Микромобильность, активный транспорт, велосипедная инфраструктура, городская мобильность, устойчивый транспорт*

SUMMARY

MICROMOBILITY AND ACTIVE TRANSPORTATION SOLUTIONS - PROMOTING THE SAFE AND EFFICIENT INTEGRATION OF BICYCLE, SCOOTER AND PEDESTRIAN-BASED MOBILITY MODELS INTO THE URBAN ENVIRONMENT

The thesis analyzes the role and development prospects of micromobility and active transportation systems in modern cities. The importance of bicycles, electric scooters, and walking for short-distance travel is emphasized. The measures taken to develop micromobility infrastructure in the city of Baku, including the creation of bicycle lanes and the implementation of sharing systems, are highlighted. Although statistical indicators show an increase in the use of micromobility vehicles, their share in the overall transportation system is still relatively low. At the same time, the number of trips made and the distances covered through micromobility services indicate that this sector has strong potential. The article emphasizes the importance of expanding infrastructure, increasing sharing systems, government support, and awareness-raising activities. It is noted that implementing these measures in the future will increase the share of micromobility in urban transportation, reduce traffic congestion, and improve environmental conditions.

Keywords: *Micromobility, active transportation, bicycle infrastructure, urban mobility, sustainable transport*

Ədəbiyyat və qeydlər:

- Report.az. (2024). Bakı şəhərində velosiped infrastrukturu haqqında statistik məlumatlar.
- MENAFN. (2024). Micromobility services and bicycle sharing statistics in Baku.
- Numbeo. (2024). Transport mode share statistics for Baku. Urban mobility development reports. (2024–2025). Micromobility trends and statistics.
- OECD (2017). Green finance and investment. <https://doi.org/10.1787/9789264272323-en>
- UNEP (2016). The financial system we need. <https://doi.org/10.18356/0a3b0f2f-en>

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: rauf.sadigov2025@sport.edu.az
ilkin.mammadov@sport.edu.az



Kibertəhlükəsizlik və İnformasiya Texnologiyaları



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.17>

İNSAN MƏRKƏZLİ KİBERTƏHLÜKƏSİZLİK: SOSIAL İŞDƏ RƏQƏMSAL ETİMADIN QORUNMASI

Səbuhi QASIMZADƏ

Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi, AR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Azərbaycan

 0009-0004-1759-3807

XÜLASƏ

Rəqəmsal transformasiya sosial işi yalnız yardım və məsləhət xidməti olmaqdan çıxararaq onu məlumatların qorunması, rəqəmsal etimad və insan hüquqları ilə bağlı multidissiplinar sahəyə çevirir. Elektron sosial xidmətlərdə uşaqlar, yaşlılar, əlilliyi olan şəxslər və aztəminatlı ailələr haqqında həssas fərdi məlumatlar toplanır. Bu tezis kibertəhlükəsizliyi sosial işin texniki əlavəsi kimi deyil, etik infrastrukturunu kimi təqdim edir. Əsas ideya budur ki, sosial xidmətlərdə informasiya texnologiyaları insan ləyaqətini, məxfiliyi və bərabər çıxışı qoruduğu halda həqiqətən faydalı olur. İnsan mərkəzli IT yanaşması sosial xidmətləri daha etibarlı, şəffaf və inklüziv edə bilər.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 21/04/2026
Çapa qəbul edilib: 06/05/2026
Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Kibertəhlükəsizlik, sosial iş, fərdi məlumatlar, rəqəmsal etimad, insanmərkəzli İnformasiya Texnologiyaları



www.ejsr.cloud

Müasir sosial iş kağız dövründən elektron sosial xidmətlərə, mobil tətbiqlərə və birgə məlumat bazalarına keçid edir. Bu keçid vətəndaşlara daha sürətli xidmət təqdim etməklə yanaşı, fərdi məlumatların sızması, icazəsiz giriş, rəqəmsal ayrı-seçkilik və sosial etimadın azalması kimi riskləri də artırır. “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu bu məlumatların toplanması, emalı və qorunması üçün hüquqi əsaslar təqdim edir [1].

Sosial işin global perspektivində insan hüquqları, sosial ədalət, kollektiv məsuliyyət və müxtəlifliyə hörmət başlıca prinsiplərdəndir [2]. Bu prinsiplər rəqəmsal mühitdə də tətbiq edilməlidir. Sosial işçi insanın sosial rifahını müdafiə etdiyi kimi, IT mütəxəssisi də onun rəqəmsal izlərini, müraciət tarixçəsini və şəxsi məlumatlarını qoruyur. Beləliklə, kiberinsident yalnız server məsələsi deyil; bu, insanların təhlükəsizliyi və ləyaqəti ilə bağlı sosial hadisədir.

İnsan mərkəzli kibertəhlükəsizlik modeli sosial xidmət təşkilatlarında üç praktik addımla reallaşdırıla bilər. İlk olaraq, “minimum məlumat” prinsipinin səmərəli şəkildə tətbiq edilməsi vacibdir ki, xidmət üçün lazım olmayan məlumatlar toplanmasın. İkincisi, sosial işçilər üçün fişinq, parol təhlükəsizliyi, fayl paylaşımı və ictimai kompüterlərdən istifadə ilə bağlı sadə kibergigiyena təlimlərinin verilməsi önəmlidir. Üçüncüsü, kiberinsidentlərə qarşı hazırlanan planlarda texniki bərpa ilə yanaşı, zərər görmüş şəxslərə hüquqi, psixoloji və sosial dəstək mexanizmləri də nəzərdə tutulmalıdır.

NIST CSF 2.0 kiberrisiklərin idarə olunmasını “Govern, Identify, Protect, Detect, Respond, Recover” funksiyaları ilə izah edir [3]. Sosial iş sahəsində bu proses məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsi, həssas məlumatların aşkarlanması və qorunması, insidentlərin tanınması və onlara cavab verilməsi, eləcə də insana yönəlik bərpa tədbirlərinin həyata keçirilməsi kimi şərh oluna bilər. Belə yanaşma texniki təhlükəsizliyi sosial məsuliyyətlə birləşdirir və xidmətdən yararlanan şəxsin yalnız məlumatını deyil, onun hüquqi və sosial maraqlarını da qorumağa imkan verir.

UNICEF rəqəmsal ictimai infrastrukturda məxfiliyin dizayndan başlamasını, kibertəhlükəsizliyi, dayanıqlığı və cavabdehliyi əsas prinsip kimi vurğulayır [4]. Bu səbəbdən kibertəhlükəsizlik sosial işin yalnız kənar texniki sahəsi deyil, sosial ədalətin rəqəmsal davamıdır. Rəqəmsal sosial dövlətin keyfiyyəti platformaların sayından çox, həmin

platformaların insan hüquqlarını, məxfiliyini və etimadını nə dərəcədə müdafiə etməsi ilə ölçülməlidir.

Rəqəmsal dövr sosial xidmətlər sahəsində yeni etik çətinliklər yaradır. Xidmətləşdirmə prosesinin rəqəmsallaşması müştəri məlumatlarının həcmi artırır, eyni zamanda bu məlumatların ötürülməsi, saxlanması və istifadəsi ilə bağlı risklər də genişlənir. Sosial işçilər tez-tez rəqəmsal sistemlərə daxil olmaq, məlumatları yeniləmək və xidmət qeydlərini aparmaq məcburiyyətindədirlər. Bu proses zamanı hansı məlumatların toplanması zəruri olduğunu, hansılarının isə şəxsin ləyaqətini və məxfiliyini pozduğunu fərqləndirmək sosial işçinin etik vəzifəsidir. Beləliklə, insan mərkəzli kibertəhlükəsizlik anlayışı sosial işçilərin peşəkar kompetensiyasının ayrılmaz hissəsinə çevrilməlidir.

Sosial xidmət müəssisələrinin rəqəmsal infrastrukturu mütəmadi olaraq yenilənməli və qorunmalıdır. Bu baxımdan təşkilatların kibertəhlükəsizlik siyasəti işləyib hazırlaması, işçilərə müntəzəm təlimlər keçməsi və məlumatların mütəmadi yedəklənməsi tələb olunur. Bunun yanında, müştərilərin rəqəmsal savadlılığının artırılması da önəmlidir: insanlar öz məlumatlarının necə qorunduğunu bilmək hüququna malikdirlər. Şəffaflıq prinsipinə uyğun olaraq, hər bir xidmət müştərisinin öz məlumatlarına giriş, onları düzəltmə və lazım gəldikdə silmə imkanı olmalıdır. Bu hüquqların təmin edilməsi kibertəhlükəsizliyin insan hüquqları ölçüsünü təşkil edir [5].

Azərbaycanda sosial xidmətlərin rəqəmsallaşması dövlət proqramları çərçivəsində sürətlə inkişaf edir. “Rəqəmsal Azərbaycan” strategiyası çərçivəsində elektron xidmətlərin genişləndirilməsi, eyni zamanda vətəndaşların şəxsi məlumatlarının qorunması üzrə hüquqi bazanın möhkəmləndirilməsi nəzərdə tutulur. Sosial iş üzrə mütəxəssislər bu prosesdə aktiv iştirakçı kimi çıxış etməli, həm texniki, həm də etik çərçivənin formalaşmasına töhfə verməlidirlər. Beləliklə, insan mərkəzli kibertəhlükəsizlik yalnız texnologiya siyasəti deyil, sosial siyasətin ayrılmaz bir komponentidir.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif(lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

КИБЕРБЕЗОПАСНОСТЬ, ОРИЕНТИРОВАННАЯ НА ЧЕЛОВЕКА: ЗАЩИТА ЦИФРОВОГО ДОВЕРИЯ В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ

Цифровая трансформация превращает социальную работу из простой службы помощи и консультаций в междисциплинарную область защиты данных, цифрового доверия и прав человека. В электронных социальных службах собираются конфиденциальные персональные данные о детях, пожилых людях, людях с ограниченными возможностями и малообеспеченных семьях. В данной работе кибербезопасность представлена не как техническое дополнение к социальной работе, а как этическая инфраструктура. Главная идея заключается в том, что информационные технологии в социальных службах действительно полезны, когда они защищают человеческое достоинство, неприкосновенность частной жизни и равный доступ. Человекоцентричный подход к ИТ может сделать социальные услуги более надежными, прозрачными и инклюзивными.

Ключевые слова: *Кибербезопасность, социальная работа, персональные данные, цифровое доверие, человекоориентированные информационные технологии*

SUMMARY

HUMAN-CENTERED CYBERSECURITY: PROTECTING DIGITAL TRUST IN SOCIAL WORK

Digital transformation is transforming social work from a simple help and advice service into an interdisciplinary field of data protection, digital trust, and human rights. Electronic social services collect sensitive personal data on children, the elderly, people with disabilities, and low-income families. This paper presents cybersecurity not as a technical supplement to social work, but as an ethical infrastructure. The central idea is that information technology in social services is truly beneficial when it protects human dignity, privacy, and equal access. A human-centered approach to IT can make social services more reliable, transparent, and inclusive.

Keywords: *Cybersecurity, social work, personal data, digital trust, human-centered Information Technology*

Ədəbiyyat və qeydlər:

Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Fərdi məlumatlar haqqında. 11 may 2010.
International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. 2014.
National Institute of Standards and Technology. NIST Cybersecurity Framework 2.0. 2024.
[UNICEF. Safeguarding Digital Public Infrastructure for Children. Guidance Note. 2026.

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: sabuhi.gasimzada@atm.gov.az

**ELM VƏ İNNOVATİV
TEKNOLOGİYALAR
JURNALI**



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQIQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.01>

KİBERTƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ BLOKÇEYN TEXNOLOGİYALARININ ROLU

Xəyalə QƏDİROVA

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Azərbaycan

ID 0009-0002-2684-006X

XÜLASƏ

Müasir rəqəmsal ekosistemdə məlumatların bütövlüyü və konfidensiallığının qorunması prosesində mərkəzləşdirilmiş sistemlərin zəiflikləri ciddi çağırışlardan birinə çevrilmişdir. Ənənəvi mərkəzləşdirilmiş arxitekturalar vahid uğursuzluq nöqtəsinə malik olduqları üçün kiberhücumlar, məlumat sızıntıları və icazəsiz müdaxilələr qarşısında müdafiəsiz qalırlar. Bu vəziyyət mövcud kibertəhlükəsizlik paradigmalarının yenidən nəzərdən keçirilməsini zəruri edir. Bu tədqiqat, innovativ paylanmış reyestr texnologiyası olan blokçeynin dəyişməzlik, şəffaflıq və desentralizasiya prinsipləri əsasında yeni nəsil kibertəhlükəsizlik arxitekturasında tətbiqi imkanlarını dərinlən araşdırır. Blokçeynin kriptografik heşləmə və konsensus mexanizmləri məlumatların manipulyasiya edilməsi riskini tamamilə minimuma endirərək, rəqəmsal mühitdə yüksək inamın formalaşdırılmasına xidmət edir. Tezisdə xüsusilə Əşyaların İnterneti (IoT), maşın öyrənməsi və açıq açar kriptografiyası (PKI) kimi innovativ sahələrdə blokçeyn əsaslı təhlükəsizlik modellərinin effektivliyi sisteməlik şəkildə təhlil edilir. Tədqiqat göstərir ki, çoxsaylı IoT cihazları arasında təhlükəsiz kommunikasiyanın qurulması, maşın öyrənməsi üçün istifadə olunan verilənlər bazalarının tamlığının qorunması və PKI sistemlərinin mərkəzsizləşdirilməsi proseslərində blokçeyn əvəzolunmaz üstünlüklər təklif edir. Nəticə etibarilə, bu tədqiqat təşkilatların kibertəhlükəsizlik strategiyalarına iqtisadi cəhətdən səmərəli və uzunmüddətli innovativ həllər təqdim edir.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 21/04/2026

Çapa qəbul edilib: 04/05/2026

Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Blokçeyn, kibertəhlükəsizlik, desentralizasiya, əşyaların interneti, kriptovalyuta



www.ejsr.cloud

Müasir rəqəmsal transformasiya dövründə informasiya sistemlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün mərkəzləşdirilmiş arxitekturalardan desentralizasiya olunmuş (decentralized) strukturlara keçid zəruridir. Bu kontekstdə blokçeyn texnologiyası məlumatların bütövlüyünü (integrity) və əlçatanlığını (availability) təmin edən fundamental innovasiya kimi çıxış edərək, kibertəhlükəsizlik arxitekturasında yeni bir mərhələnin əsasını qoyur. Desentralizasiya prinsipi sistemin vahid mərkəzdən asılılığını aradan qaldırır. Beləliklə, 'vahid uğursuzluq nöqtəsi' (Single Point of Failure) riski minimuma enir və kiberhücumların miqyası əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşır. həyata keçirilir. Bu sistemdə şəbəkə iştirakçılarının bir-birinə qarşılıqlı etibarına ehtiyac qalmır; etimad riyazi alqoritmlər və konsensus protokolları ilə təmin olunur.

Bunun praktik tətbiqi kimi Bitcoin və digər kriptovalyutaları nümunə göstərmək olar. Burada hər bir tranzaksiya yeni bir blok kimi şəbəkəyə əlavə olunur və 'təkrar xərcləmə' (double-spending) problemini həll edərək rəqəmsal aktivlərin manipulyasiyasının qarşısını alır. Kibertəhlükəsizlik kontekstində bu mexanizm yalnız maliyyə əməliyyatları üçün deyil, həm də kritik infrastrukturun loq-fayllarının (logs), kiber-identikliyin və proqram təminatı təchizatı zəncirinin (software supply chain) dəyişməzliyini təmin etmək üçün fundamental model təşkil edir.

Açıq ictimai blokçeynlərin (public blockchain) şəffaflıq üstünlüyü bəzi kritik infrastruktur ssenarilərində məqbul sayılır. Bu səbəbdən müəssisə səviyyəsindəki tətbiqlərdə Hyperledger Fabric və Corda kimi icazəli (permissioned) blokçeyn həlləri ön plana çıxır. Belə arxitekturalarda iştirakçı sayı məhduddur, konsensus daha sürətli əldə edilir və məlumatların məxfiliyi qorunur. Kritik milli infrastrukturun — enerji şəbəkələrinin, maliyyə klirinq sistemlərinin, tibbi qeydiyyat bazalarının — idarə edilməsində məhz bu tipli icazəli modellər daha uyğun hesab edilir. Eyni zamanda, bu strukturlarda "kimin iştirakçı ola biləcəyi" sualının cavabı idarəetmə boşluğu yaradır ki, bu da ənənəvi mərkəzləşdirilmiş sistemlərin zəifliklərini qismən geri qaytarır.

Lakin məşhur kriptografiya eksperti Brus Şnayerin (Bruce Schneier) qeyd etdiyi kimi, blokçeyn bütün təhlükəsizlik boşluqlarını həll edən universal bir vasitə deyil. Xüsusilə son nöqtə təhlükəsizliyi (endpoint security), istifadəçi səhvləri və şəbəkə qatından kənar hücumlar qarşısında blokçeyn təkbəşinə kifayət etmir. Texnologiyanın təqdim etdiyi

zəmanətlər müəyyən spesifik sahələrdə – məsələn, məlumatların bütövlüyünün yoxlanılmasında (integrity verification) – effektiv olsa da, onlara holistik bir həll yolu kimi baxmaq elmi baxımdan qeyri- dəqiqdir. Beləliklə, blokçeyn texnologiyasının real imkanları ilə onun ətrafında yaranmış gözləntilər arasında balansın tapılması və ənənəvi kibermüdafiə metodları (məsələn, IDS/IPS, şifrələmə) ilə integrasiyası müasir tədqiqatların əsas prioritetidir.

Son illərdə SolarWinds və XZ Utils kimi yüksək profilli kibershücumlar göstərdi ki, proqram təminatının inkişaf prosesi əsaslı bir hücum vektoru kimi çıxış edə bilər. Bu kontekstdə blokçeyn texnologiyası proqram təminatı təchizatı zəncirinin (software supply chain) bütövlüyünü təmin etmək üçün perspektivli bir çərçivə təklif edir. Kod depozitarlarından başlayaraq son istifadəçiyə çatana qədər hər bir mərhələdə — build prosesi, imzalama, paylanma — kriptografik hash dəyərlərinin dəyişməz bir reyestrə yazılması mümkündür. Bu yanaşma, istənilən modifikasiyanın şəffaf şəkildə aşkarlanmasına imkan yaradır. SLSA (Supply Chain Levels for Software Artifacts) kimi çərçivələrlə integrasiya edildiyi hallarda blokçeyn əsaslı attestasiya sistemləri proqram bütövlüyünün yoxlanılmasında sənaye standartına çevrilmək potensialına malikdir.

Mərkəzləşdirilmiş şəxsiyyət idarəetmə sistemlərinin (centralized identity management) yaratdığı risklər — tək məlumat pozuntusunun milyonlarla istifadəçini əhatə etməsi — Özünüidarəli Şəxsiyyət (Self-Sovereign Identity, SSI) konsepsiyasının aktuallığını artırır. Blokçeyn tanımlayıcıların əsaslandığı dəyişməz reyestr rolunu oynayır. Müdafiə, səhiyyə və dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşması prosesində bu modelin tətbiqi istifadəçi məxfiliyini qoruduğu kimi, məlumatların bütövlüyünü də eyni zamanda zəmanət altına alır.

Texnoloji arxitektura nə qədər güclü olsa da, insan amili kibertəhlükəsizlikdə həlledici zəif həlqa olaraq qalmaqda davam edir. Blokçeyn sistemlərinin istismarındakı böyük itkilərin əhəmiyyətli hissəsi — xüsusi açarların (private key) idarə edilməsindəki səhvlər, ağıllı müqavilə (smart contract) kodundakı zəifliklər, sosial mühəndislik hücumları — texnologiyanın özündən deyil, onun tətbiq kontekstindən qaynaqlanır. Nəticə etibarilə, blokçeyn əsaslı kibertəhlükəsizlik arxitekturasının effektiv olması üçün texniki tədbirlərlə yanaşı, işçilərin mütəmadi olaraq tədris edilməsi, aydın insident müəyyənləşdirmə (incident response) prosedurlarının mövcudluğu və müstəqil audit mexanizmlərinin qurulması zəruridir. Texnologiya bir alətdir; onun dəyərini müəyyən edən isə bu alətin yerləşdirildiyi idarəetmə mühitidir.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ ТЕХНОЛОГИЙ БЛОКЧЕЙНА В ОБЕСПЕЧЕНИИ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ

В современной цифровой экосистеме обеспечение целостности и конфиденциальности данных стало одной из серьёзных проблем на фоне уязвимостей централизованных систем. Традиционные централизованные архитектуры, обладая единой точкой отказа, оказываются уязвимыми перед кибератаками, утечками данных и несанкционированным доступом. Данная ситуация делает необходимым пересмотр существующих парадигм кибербезопасности. Настоящее исследование глубоко анализирует возможности применения блокчейна — инновационной технологии распределённого реестра — в архитектуре кибербезопасности нового поколения на основе принципов неизменяемости, прозрачности и децентрализации. Криптографическое хеширование и механизмы консенсуса блокчейна минимизируют риск манипуляции данными, способствуя формированию высокого уровня доверия в цифровой среде. В тезисе особое внимание уделяется систематическому анализу эффективности моделей безопасности на основе блокчейна в таких инновационных областях, как Интернет вещей (IoT), машинное обучение и криптография с открытым ключом (PKI). Исследование показывает, что блокчейн предлагает незаменимые преимущества в обеспечении безопасной коммуникации между многочисленными IoT-устройствами, защите целостности баз данных, используемых для машинного обучения, а также в процессе децентрализации систем PKI. В результате данное исследование предлагает организациям экономически эффективные и долгосрочные инновационные решения для их стратегий кибербезопасности.

Ключевые слова: блокчейн, кибербезопасность, децентрализация, интернет вещей, криптовалюта

SUMMARY

THE ROLE OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES IN ENSURING CYBERSECURITY

In the modern digital ecosystem, ensuring the integrity and confidentiality of data has become one of the major challenges due to the vulnerabilities of centralized systems. Traditional centralized architectures, having a single point of failure, remain exposed to cyberattacks, data breaches, and unauthorized access. This situation necessitates a reconsideration of existing cybersecurity paradigms. This study thoroughly explores the application potential of blockchain, an innovative distributed ledger technology, in next-generation cybersecurity architectures based on the principles of immutability, transparency, and decentralization. Blockchain's cryptographic hashing and consensus mechanisms minimize the risk of data manipulation, thereby fostering a high level of trust in the digital environment. The thesis specifically provides a systematic analysis of the effectiveness of blockchain-based security models in innovative domains such as the Internet of Things (IoT), machine learning, and public key infrastructure (PKI). The research demonstrates that blockchain offers indispensable advantages in establishing secure communication among numerous IoT devices, preserving the integrity of databases used in machine learning, and decentralizing PKI systems. Consequently, this study presents cost-effective and long-term innovative solutions for organizational cybersecurity strategies.

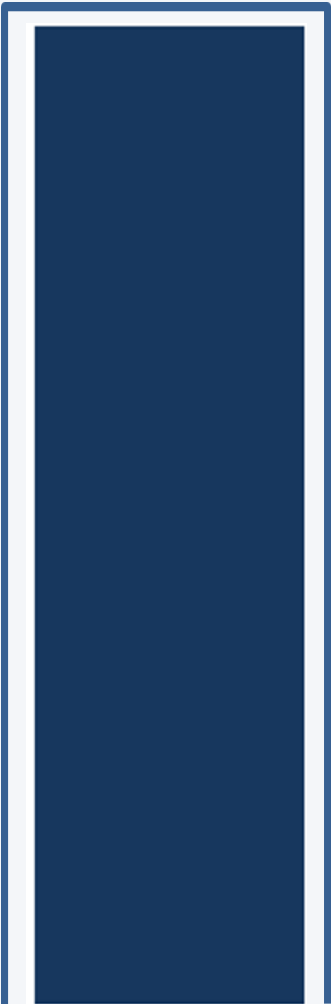
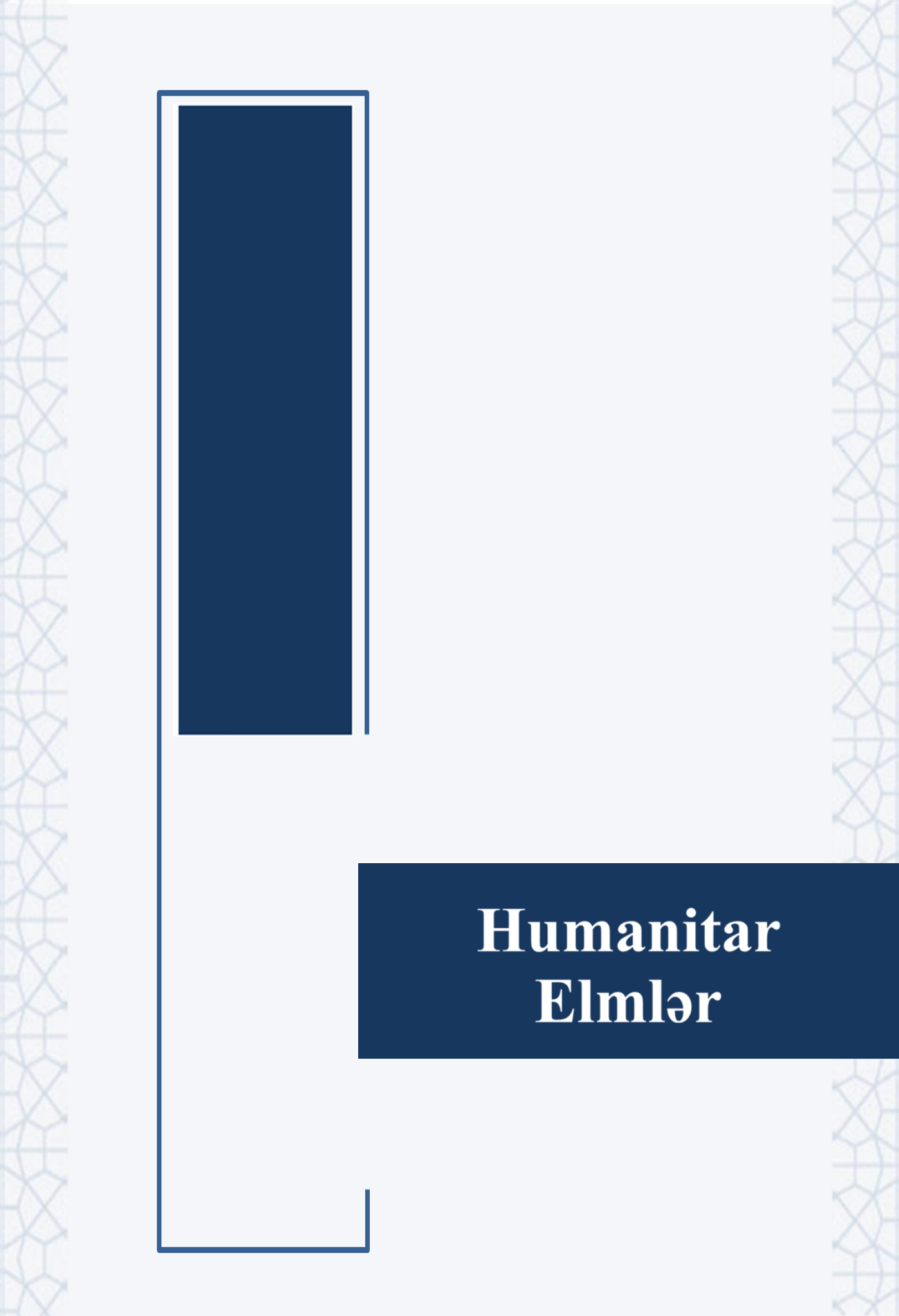
Key words: *Blockchain, cybersecurity, decentralization, Internet of Things, cryptocurrency*

Ədəbiyyat və qeydlər:

- Alajlan, R., Alhumam, N., & Frikha, M. (2023). Cybersecurity for blockchain-based IoT systems: A review. *Applied Sciences*, 13(13), 743.
- Bhattacharya, A. (2021). Blockchain, cybersecurity, and industry 4.0. In *Opportunities and Challenges for Blockchain Technology in Autonomous Vehicles* (pp. 210- 244). IGI Global Scientific Publishing.
- Gimenez-Aguilar, M., De Fuentes, J. M., Gonzalez-Manzano, L., & Arroyo, D. (2021). Achieving cybersecurity in blockchain-based systems: A survey. *Future Generation Computer Systems*, 124, 91–118.
- Habib, G., Sharma, S., Ibrahim, S., Ahmad, I., Qureshi, S., & Ishfaq, M. (2022). Blockchain technology: Benefits, challenges, applications, and integration of blockchain technology with cloud computing. *Future Internet*, 14(11), 341.
- Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A., & Goldfeder, S. (2020). *Bitcoin and cryptocurrency technologies*. Princeton University Press.
- Sriram, V. P., Sanyal, S., Laddunuri, M. M., Subramanian, M., Bose, V., Booshan, B., ...Thangam, D. (2023). Enhancing cybersecurity through blockchain technology. In *Handbook of Research on Cybersecurity Issues and Challenges for Business and FinTech Applications* (pp. 208-224). IGI Global Scientific Publishing.
- Tapscott, D., & Kaplan, A. (2019). *Blockchain revolution in education and lifelong learning*. Blockchain Research Institute & IBM Institute for Business Value.

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: khayala.gadirova@aesma.edu.az



Humanitar Elmlər



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.012>

MƏİŞƏT ZORAKILIĞI: GİZLİ REALLIQ VƏ SOSIAL FƏSADLAR

Səidə QƏDİROVA

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

 0009-0009-0283-7270

XÜLASƏ

İşdə məişət zorakılığının mahiyyəti ailə və yaxın münasibətlər çərçivəsində nəzarət və güc tətbiqi kimi izah olunur. Tədqiqatda onun əsas formaları — fiziki, psixoloji, iqtisadi və cinsi zorakılıq geniş şəkildə təhlil edilir. Hər bir forma insan hüquqlarına zidd olmaqla yanaşı, fərdin sağlamlığına və psixoloji durumuna ciddi zərər vurur. Məişət zorakılığının sosial nəticələri kimi ailə münasibətlərinin pozulması, uşaqların inkişafına mənfi təsir və cəmiyyətdə zorakılıq meyillərinin artması qeyd olunur. İşdə həmçinin bu problemin qarşısının alınması yolları, hüquqi mexanizmlər və zərərçəkənlərin müdafiəsinin əhəmiyyəti vurğulanır. Problemin həlli üçün kompleks yanaşmanın vacibliyi xüsusi qeyd olunur.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 21/04/2026

Çapa qəbul edilib: 03/05/2026

Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Məişət zorakılığı, sosial-psixoloji təsirlər,
gender bərabərsizliyi, sosial risk faktorları



www.ejsr.cloud

Müasir cəmiyyətdə aktual sosial problemlərdən biri olan məişət zorakılığı ailə münasibətlərinə və ümumilikdə sosial sabitliyə mənfi təsir göstərən mühüm amillərdən biridir. Bu problem təkcə fərdi səviyyədə məhdudlaşmır, həm də ictimai xarakter daşıyaraq cəmiyyətin inkişafına ciddi maneələr yaradır. Azərbaycanda da məişət zorakılığı halları müxtəlif formalarda özünü göstərməkdədir və bu məsələ son dövrlərdə daha çox ictimai müzakirə mövzusunə çevrilmişdir. Bu səbəbdən məişət zorakılığının mahiyyətinin, formalarının və sosial nəticələrinin araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Məişət zorakılığı ailə üzvləri arasında baş verən və bir şəxsin digərinə qarşı fiziki, psixoloji, iqtisadi və ya cinsi təzyiq göstərməsi ilə xarakterizə olunan sosial problemdir. Bu zorakılıq formaları bir-biri ilə sıx bağlıdır və əksər hallarda paralel şəkildə müşahidə olunur.

Fiziki zorakılıq ən açıq formada özünü göstərir və döymə, xəsarət yetirmə kimi halları əhatə edir. Psixoloji zorakılıq isə təhqir, alçaltma, təhdid və insanı cəmiyyətdən təcrid etmə kimi özünü göstərir və çox vaxt daha uzunmüddətli mənfi təsirlərə səbəb olur. İqtisadi zorakılıq ailə üzvünün maddi resurslardan məhrum edilməsi və maliyyə asılılığının yaradılması ilə ifadə olunur. Cinsi zorakılıq isə şəxsin razılığı olmadan onun cinsi münasibətə məcbur edilməsi kimi xarakterizə edilir.

Bu zorakılıq növlərinin hər biri zərərçəkmiş şəxsin fiziki və psixoloji vəziyyətinə ciddi təsir göstərir və onların sosial həyata inteqrasiyasını çətinləşdirir.

Son dövrlərdə Azərbaycanda məişət zorakılığı ilə bağlı hadisələr ictimai diqqəti daha çox cəlb etməyə başlamışdır. Kütləvi informasiya vasitələrində yayılan məlumatlar göstərir ki, bəzi hallarda qadınlar həyat yoldaşları və ya yaxın ailə üzvləri tərəfindən fiziki zorakılığa məruz qalır, ağır xəsarətlər alır və bu halların bəziləri faciəvi nəticələrlə yekunlaşır.

Bu cür hadisələrin ictimailəşməsi cəmiyyətdə geniş müzakirələrə səbəb olur və məişət zorakılığının hələ də aktual problem olaraq qaldığını göstərir. Eyni zamanda müşahidə olunur ki, zərərçəkmiş şəxslər çox zaman uzun müddət zorakılığa məruz qaldıqdan sonra hüquq-mühafizə orqanlarına müraciət edirlər. Bu isə problemin yalnız hüquqi deyil, həm də sosial və psixoloji aspektlərinin mövcud olduğunu göstərir.

Bəzi hallarda ailədaxili münasibətlərdə mövcud olan stereotiplər, iqtisadi asılılıq və sosial təzyiq zərərçəkmiş şəxslərin susmasına səbəb olur. Xüsusilə regionlarda məişət zorakılığı çox vaxt ailədaxili məsələ kimi qəbul edilir və gizli saxlanılır. Bu isə problemin miqyasının real vəziyyətdən daha az görünməsinə gətirib çıxarır.

Məişət zorakılığı cəmiyyətə çoxşaxəli mənfi təsirlər göstərir. Əsasən, bu, ailə qurumunun zəifləməsinə və sosial münasibətlərin pozulmasına yol açır. Zorakılıq şəraitində olan ailələrdə qarşılıqlı inam və hörmət azalır, bu isə ailə münasibətlərinin dağılmasına səbəb ola bilər.

Digər mühüm nəticələr psixoloji təsirlərdir. Zorakılığa məruz qalan şəxslərdə qorxu, stress, depressiya və sosial təcrid halları çox geniş yayılır. Bu təsirlər xüsusilə uşaqlar üçün daha təhlükəlidir, çünki zorakılıq mühitində böyüyən uşaqların gələcəkdə sosial davranışları mənfi istiqamətdə dəyişə bilər. Üstəlik, məişət zorakılığı cəmiyyətdə sosial və iqtisadi inkişafa da mənfi təsir edir. Zərərçəkmişlərin əmək fəaliyyətində iştirak imkanları azalmış olur, sosial adaptasiya problemləri yaranır və bu da ümumi inkişaf prosesinə mənfi təsir göstərir.

Eyni zamanda, bu problem gender bərabərliyinin pozulmasına və sosial ədalətsizliyin dərinləşməsinə səbəb olan əsas amillərdən biri kimi çıxış edir.

Beləliklə, məişət zorakılığı mürəkkəb və çoxşaxəli sosial problem kimi həm fərdi, həm də ictimai səviyyədə ciddi nəticələr doğurur. Onun müxtəlif formaları zərərçəkmiş şəxslərin həyat keyfiyyətini aşağı salmaqla yanaşı, cəmiyyətin ümumi inkişafına da mane olur. Azərbaycanda bu problemin mövcudluğu və aktuallığı son dövrlərdə baş verən hadisələr və ictimai müzakirələrlə bir daha təsdiqlənir. Buna görə də məişət zorakılığına qarşı mübarizə yalnız hüquqi tədbirlərlə deyil, eyni zamanda maarifləndirmə, sosial dəstək və cəmiyyətin bu məsələyə münasibətinin dəyişdirilməsi ilə mümkün ola bilər.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif(lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ: СКРЫТАЯ РЕАЛЬНОСТЬ И СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Данная выпускная квалификационная работа рассматривает сущность домашнего насилия как формы власти и контроля, осуществляемой в рамках семейных и близких межличностных отношений. В работе представлен всесторонний анализ основных форм домашнего насилия, включая физическое, психологическое, экономическое и сексуальное насилие. Каждая из этих форм представляет собой нарушение фундаментальных прав человека и причиняет значительный вред физическому здоровью, эмоциональному благополучию и психологической устойчивости личности.

В исследовании определены основные социальные последствия домашнего насилия, такие как разрушение семейных отношений, негативное влияние на развитие детей и воспроизводство насилия в обществе. Кроме того, в работе рассматриваются стратегии профилактики, правовые механизмы противодействия домашнему насилию, а также подчеркивается важность обеспечения защиты и всесторонней поддержки пострадавших. Особое внимание уделяется необходимости комплексного, междисциплинарного и скоординированного подхода к предупреждению и эффективному преодолению домашнего насилия.

Ключевые слова: *Домашнее насилие, социально-психологические последствия, гендерное неравенство, социальные факторы риска.*

SUMMARY

DOMESTIC VIOLENCE: HIDDEN REALITY AND SOCIAL CONSEQUENCES

This thesis examines the nature of domestic violence as a form of power and control exercised within family and intimate relationships. It provides a comprehensive analysis of the main forms of domestic violence, including physical, psychological, economic, and sexual abuse. Each of these forms constitutes a violation of fundamental human rights and causes significant harm to an individual's physical health, emotional well-being, and psychological stability. The study identifies the major social consequences of domestic violence, such as the breakdown of family relationships, adverse effects on children's development, and the perpetuation of violence within society. Furthermore, the thesis explores preventive strategies, legal frameworks, and the critical importance of ensuring protection and support for victims. Particular emphasis is placed on the need for a comprehensive, multidisciplinary, and coordinated approach to prevent and address domestic violence effectively.

Keywords: *Domestic violence, socio-psychological effects, gender inequality, social risk factors.*

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: saidaqdirva15@gmail.com

ELM VƏ İNNOVATİV
TEKNOLOGİYALAR
JURNALI



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.039>

SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAF TRENDLƏRİ

Məhəmməd ƏSƏDLİ

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

 0009-0007-1166-6747

XÜLASƏ

Hər hansı bir regional sistemin sosial-iqtisadi inkişafı artıq mövcud və yaradılmış bir çox faktorlar ilə müəyyən edilir ki, bu da regional sistemin mövcud vəziyyətinin xüsusiyyətlərini təşkil edir. Lakin regionun davamlı sosial-iqtisadi inkişafına nail olmaq vəzifəsi indiyə qədər əlçatmaz olaraq qalır. Ümumiyyətlə, regionun sosial-iqtisadi inkişafının prioritetləri təbii, coğrafi, tarixi, iqtisadi amillər nəticəsində yaranır ki, beləcə müəyyən edilmiş prioritetlər regionlarda mövcud problemlərin müəyyənəlməsi və aradan qaldırılması üçün mühüm rol oynayır. Sosial - iqtisadi inkişafın prioritetləri müəyyənəldikdən sonra effektiv dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsi regionların sosial-iqtisadi inkişaf yolunun müsbət istiqamətdə hərəkət etməsində vacib amildir. Regionun sosial-iqtisadi inkişaf xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi nəzəri metodoloji baxımdan mövcud problemlərin və prioritetlərin obyektiv müəyyən olunmasına kömək edir ki, bu da regional iqtisadiyyat subyektləri tərəfindən qəbul edilən qərarların keyfiyyətli və effektiv olmasında mühüm rol oynayır. Bu günə kimi regionların sosial-iqtisadi inkişafının prioritetlərinə dair bir çox elmi tədqiqat işlərinin yazılmasına baxmayaraq, davamlı sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün hər zaman yeni prioritetlərin müəyyən olunmasına ehtiyac var. Bu nəticə tədqiqat üçün seçilmiş tezisnin aktuallığını bir daha təsdiq edir. Tədqiqatın nəzəri və təcrübə əhəmiyyəti həll olunmalı vəzifələrin vacibliyi ilə müəyyən edilir. Əldə edilmiş nəticələr elmi nəzəriyyəyə və təcrübəyə müəyyən bir töhfə verir, həmçinin regionun sosial-iqtisadi inkişafında prioritetlərin müəyyən olunması ilə bağlı bilik sahəsini genişləndirir.

©2026. Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 23/04/2026

Çapa qəbul edilib: 02/05/2026

Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Sosial-iqtisadi, sosial, inkişaf, iqtisadiyyat, regional sistem



www.ejsr.cloud

Ötən əsrin sonlarında Azərbaycan mürəkkəb tarixi dövr yaşasa da, sosial-iqtisadi və mədəni həyatında böyük təkamül yolunu inamla keçərək sabit, təhlükəsiz və müasir həyat səviyyəsini təmin etmiş ölkə kimi dünyada tanındı. Ölkənin beynəlxalq nüfuzu əhəmiyyətli dərəcədə artmış, cəmiyyətdə dövlətçilik ənənələri güclənmiş, müasir sosial-iqtisadi infrastruktur quruculuğu uğurla həyata keçirilmişdir. İqtisadi inkişafdan qaynaqlanan yüksək maliyyə imkanları uzun illər makroiqtisadi sabitlik və artıma mühüm töhfə vermiş, təhlükəsizliyin təmini üçün güclü potensial yaratmışdır.

Qələbə nəticəsində işğaldan azad edilmiş ərazilərin ölkənin ümumi iqtisadiyyatına reinteqrasiyası, yeni beynəlxalq və regional nəqliyyat-logistika dəhlizlərinin imkanlarından faydalanmaq Azərbaycanın inkişafına böyük təkan verəcəkdir. Bu çərçivədə regionda təhlükəsizliyin, sabitliyin, rifahın və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın formalaşması, eləcə də iqtisadi və ticarət əlaqələrinin inkişaf etməsi Cənubi Qafqazın lider dövləti olan Azərbaycanın region iqtisadiyyatının ümumi arxitekturasının müəyyən edilməsində rolunu daha da möhkəmləndirəcəkdir.

Bölgələrin inkişaf xüsusiyyətlərinə nəzər saldıqda, sahəvi ixtisaslaşma ilk növbədə diqqəti cəlb edir. Azərbaycanın hər bir iqtisadi rayonu özünəməxsus coğrafi mövqeyə və təbii resurslara malikdir. Məsələn, Aran, Lənkəran-Astara və Şəki-Zaqatala regionları zəngin torpaq ehtiyatları sayəsində kənd təsərrüfatı (pambıqçılıq, bağçılıq, sitrus meyvələri, tütünçülük və baramaçılıq) üzrə ixtisaslaşmışdır. Digər tərəfdən, Gəncə-Daşkəsən regionu güclü dağ-mədən və metallurgiya sənayesi ilə fərqlənir. Quba-Xaçmaz və Şahdağ ətrafı zonalar isə möhtəşəm təbiəti ilə turizm mərkəzlərinə çevrilmişdir. Son illər tətbiq edilən aqroparklar və sənaye məhəllələri modeli yerli xammalın elə regionun özündə emal edilməsinə və dəyər zəncirinin yaradılmasına böyük töhfə verir.

Məşğulluq və sosial rifah sahəsindəki meyillər yerli inkişafın əsas göstəricisidir. Bölgələrdə yeni müəssisələrin açılması işsizlik səviyyəsinin aşağı düşməsinə və paytaxta olan miqrasiya axınının müəyyən dərəcədə azalmasına kömək edir. Dövlətin həyata keçirdiyi özünüməşğulluq proqramları və mikro-kredit dəstəyi xüsusilə həssas qrupların və aztəminatlı ailələrin öz kiçik təsərrüfatlarını qurmasına şərait yaradır. Həmçinin rəqəmsal və müasir xidmət modelləri olan ASAN və DOST mərkəzlərinin regionlarda şəbəkələşməsi vətəndaş-dövlət münasibətlərində şəffaflığı artırmış və bürokratiyanı minimuma endirmişdir.

Azərbaycan regionlarının davamlı və tarazlı inkişafının təmin edilməsi müasir dövrün çağırışlarına uyğun yeni yanaşmalar tələb edir. İndiyə qədər infrastrukturun qurulması, yolların çəkilməsi və kommunal xidmətlərin yaxşılaşdırılması sahəsində böyük uğurlar qazanılmışdır. Lakin bölgələrin iqtisadi müstəqilliyini gücləndirmək və paytaxtdan asılılığı azaltmaq üçün növbəti mərhələdə iki əsas amil ön plana çıxır: regionlarda rəqəmsal savadlılığın genişləndirilməsi və özəl investisiyaların bölgələrə cəlb edilməsi. Bu iki istiqamət bir-biri ilə sıx bağlı olub, regionların gələcək tərəqqisinin əsas hərəkətverici qüvvəsidir. İşğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında tətbiq olunan "Ağıllı kənd" və "Yaşıl enerji" layihələri, bu ərəzilərdə sahibkarlar üçün nəzərdə tutulan genişmiqyaslı güzəştlər rəqəmsallıqla investisiya cəlbəciliyinin birlikdə yarada biləcəyi uğurlu gələcəyin ən canlı nümunəsidir.

Uğurlu sosial-iqtisadi və siyasi nailiyyətlər, milli və multikultural dəyərlər qarşısındakı illərdə Şərqlə Qərbin qovşağı olan Azərbaycanın qüdrətinin daha da artacağına əminlik yaradır. Bu imkanlar 2030-cu ilə qədər olan mərhələdə Azərbaycanın liberallaşdırılması iqtisadi yüksəlişin təməl amilləri olacaq. Ölkədə özəl təşəbbüslərin yaradıcı və innovativ əsaslarla inkişaf etdirilməsi iqtisadi resursların daha yüksək əlavə dəyər yaradan sahələrə istiqamətlənməsini təmin edəcəkdir. Bu məqsədlərin reallaşdırılması dayanıqlı makroiqtisadi sabitliyə xidmət edən effektiv makroiqtisadi siyasət çərçivəsinin formalaşdırılmasını, iqtisadi inkişafın ortamüddətli və uzunmüddətli "hərəkətverici qüvvələri"nin möhkəmləndirilməsini – insan kapitalının müasirləşdirilməsini, rəqəmsal iqtisadiyyatın genişləndirilməsini və iqtisadi suverenliyin tam təmin olunmasını tələb edir.

Qeyd edilən Milli Prioritetlər, eyni zamanda, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik"dən irəli gələn öhdəliklərin icrası istiqamətində də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

ТЕНДЕНЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Социально-экономическое развитие любой региональной системы определяется множеством существующих и созданных факторов, формирующих характеристики текущего состояния региональной системы. Однако задача достижения устойчивого социально-экономического развития региона до сих пор остается недостижимой. В целом, приоритеты социально-экономического развития региона формируются в результате природных, географических, исторических, экономических факторов, поэтому определяемые таким образом приоритеты играют важную роль в выявлении и устранении существующих проблем в регионах. После определения приоритетов социально-экономического развития важным фактором продвижения пути социально-экономического развития регионов в позитивном направлении является реализация эффективных государственных мер. Оценка характеристик социально-экономического развития региона с теоретической и методологической точки зрения помогает объективно выявить существующие проблемы и приоритеты, что играет важную роль в качестве и эффективности решений, принимаемых субъектами региональной экономики. Несмотря на то, что к настоящему времени написано множество научных работ о приоритетах социально-экономического развития регионов, всегда существует необходимость в определении новых приоритетов для достижения устойчивого социально-экономического развития. Этот результат еще раз подтверждает актуальность выбранной для диссертации темы исследования. Теоретическая и практическая значимость исследования определяется важностью решаемых задач. Полученные результаты вносят определенный вклад в научную теорию и практику, а также расширяют область знаний, связанных с определением приоритетов в социально-экономическом развитии региона.

Ключевые слова: *Социально-экономические, социальные, развитие, экономика, региональная система*

SUMMARY

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT TRENDS

The socio-economic development of any regional system is determined by many existing and created factors, which constitute the characteristics of the current state of the regional system. However, the task of achieving sustainable socio-economic development of the region remains unattainable so far. In general, the priorities of the socio-economic development of the region arise as a result of natural, geographical, historical, economic factors, so the priorities determined in this way play an important role in identifying and eliminating existing problems in the regions. After determining the priorities of socio-economic development, the implementation of effective state measures is an important factor in moving the socio-economic development path of the regions in a positive direction. Assessment of the characteristics of the socio-economic development of the region from a theoretical and methodological point of view helps to objectively identify existing problems and priorities, which plays an important role in the quality and effectiveness of decisions made by the subjects of the regional economy. Despite the fact that many scientific research works have been written to date on the priorities of the socio-economic development of regions, there is always a need to identify new priorities in order to achieve sustainable socio-economic development. This result once again confirms the relevance of the dissertation topic chosen for the study. The theoretical and practical significance of the study is determined by the importance of the tasks to be solved. The results obtained make a certain contribution to scientific theory and practice, and also expand the field of knowledge related to the identification of priorities in the socio-economic development of the region.

Keywords: *Socio-economic, social, development, economy, regional system*

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: : mrmahammad203@gmail.com



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü
ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.018>

GƏNCLƏR ARASINDA NARKOTİK VASİTƏLƏRDƏN İSTİFADƏ PROBLEMİNİN NƏZƏRİ VƏ EMPİRİK TƏHLİLİ: AZƏRBAYCANIN ARAN BÖLGƏSİ TİMSALINDA

Şahin OCAQOV

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

XÜLASƏ

Müasir dövrdə cəmiyyətlərin sosial sabitliyi yalnız iqtisadi göstəricilərlə deyil, eyni zamanda gənclərin davranış modelləri və sağlam həyat tərzilə müəyyən olunur. Sosial mühitdə baş verən dəyişikliklər, informasiya axınlarının artması və global təsirlərin genişlənməsi gənclərin seçimlərinə birbaşa təsir göstərir. Bu şəraitdə riskli davranış formalarının yayılması sosial problemlər sırasında xüsusi yer tutur. Narkotik vasitələrdən istifadə problemi də bu kontekstdə aktuallığı ilə seçilən məsələlərdən biri hesab edilir. Gənclərin psixoloji və sosial xüsusiyyətləri onların müxtəlif təsirlərə daha həssas yanaşmasına səbəb olur. Bu isə narkotik istifadəsinin yayılma riskini artırır. Ənənəvi yanaşmalarda narkotik istifadəsi əsasən tibbi və hüquqi çərçivədə qiymətləndirilsə də, müasir tədqiqatlar bu problemin sosial və davranış aspektlərini ön plana çıxarır. Gənclər arasında davranış modellərinin formalaşması sosial mühit və ünsiyyət prosesləri ilə sıx bağlıdır. Ailə, dost çevrəsi və sosial institutlar bu prosesdə mühüm rol oynayır. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı gənclərin müxtəlif təsirlərlə qarşılaşma imkanlarını genişləndirir. Bu vəziyyət davranış seçimlərinin formalaşmasına əlavə təsir mexanizmləri yaradır. Narkotik istifadəsi bu baxımdan sosial təsirlərlə bağlı kompleks problem kimi qiymətləndirilir.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 23/04/2026
Çapa qəbul edilib: 04/05/2026
Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Gənclər, narkotik vasitələr, narkotik istifadəsi, riskli davranışlar, sosial mühit



www.ejsr.cloud

Giriş

Azərbaycan Respublikasında da gənclər arasında narkotik vasitələrdən istifadə məsələsi aktuallığını qoruyur. Regionlar üzrə sosial-iqtisadi şərait bu problemin fərqli formalarda təzahür etməsinə səbəb olur. Aran bölgəsi sosial-demoqrafik xüsusiyyətlərinə görə seçilən ərazilərdən biri hesab edilir. Bu regionda gənclərin sosial mühiti onların davranış seçimlərinə təsir göstərir. Mövcud şərait bəzi hallarda riskli davranışların yaranmasına zəmin yaradır. Bu baxımdan Aran bölgəsində narkotik istifadəsi probleminin araşdırılması xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Narkotik vasitələrdən istifadənin nəzəri əsasları və gənclər arasında yayılma xüsusiyyətləri

Narkotik vasitələrdən istifadə problemi müasir cəmiyyətlərdə yalnız tibbi deyil, eyni zamanda sosial xarakter daşıyan mürəkkəb hadisə kimi qiymətləndirilir. [1] Elmi ədəbiyyatda bu fenomen fərdi davranış, sosial mühit və psixoloji amillərin qarşılıqlı təsiri kontekstində izah olunur. [2] Narkotik maddələr insanın mərkəzi sinir sisteminə təsir edən kimyəvi birləşmələr kimi xarakterizə olunur və onların istifadəsi müxtəlif davranış dəyişikliklərinə səbəb olur. [5] Bu dəyişikliklər fərdin emosional vəziyyətinə və qərarvermə proseslərinə birbaşa təsir göstərir. Gənclər yaş xüsusiyyətlərinə görə bu təsirlərə daha həssas qrup kimi çıxış edir. Bu baxımdan narkotik istifadəsinin nəzəri əsaslarının araşdırılması problemin mahiyyətinin anlaşılması üçün vacib hesab edilir.

Sosial elmlər çərçivəsində narkotik istifadəsinin izahı üçün müxtəlif nəzəri yanaşmalar formalaşmışdır. Bu yanaşmalar fərdin davranışının yalnız şəxsi seçimlə deyil, sosial təsirlərlə də bağlı olduğunu göstərir. [7] Sosial struktur, sosial öyrənmə və sosial nəzarət kimi nəzəri istiqamətlər bu problemin izahında geniş istifadə olunur. [8; 9] Bu nəzəriyyələr gənclər arasında narkotik istifadəsinin yaranma səbəblərini müxtəlif aspektlərdən izah etməyə imkan verir. Sosial mühitdə mövcud olan təsirlər və münasibətlər sistemi davranış modellərinin formalaşmasına istiqamət verir. Bu baxımdan narkotik istifadəsi fərdin sosial mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində meydana çıxan proses kimi qiymətləndirilir.

Gənclər arasında narkotik vasitələrdən istifadənin yayılması bir sıra sosial və psixoloji amillərlə bağlıdır. Dost çevrəsi və sosial qruplar bu prosesdə mühüm təsir mexanizmlərindən biri kimi çıxış edir. [6] Qrup daxilində qəbul olunmaq istəyi bəzi hallarda riskli davranışlara yönəlməyə səbəb olur. Ailə mühiti və sosial institutların rolu da bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sosial nəzarətin zəiflədiyi şəraitdə gənclərin davranış seçimlərində dəyişikliklər müşahidə oluna bilər. Eyni zamanda informasiya texnologiyalarının inkişafı müxtəlif təsirlərin daha sürətli yayılmasına şərait yaradır. Bu isə narkotik istifadəsinin yayılma xüsusiyyətlərinə əlavə təsir göstərir. Problemin yayılma xüsusiyyətlərinin araşdırılması onun qarşısının alınması istiqamətində daha effektiv tədbirlərin müəyyən edilməsinə imkan yaradır.

Müasir sosial şəraitdə gənclər arasında narkotik istifadəsinin formalaşma istiqamətləri

Müasir sosial şəraitdə gənclərin davranış modelləri müxtəlif təsirlərin qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində formalaşır. Qloballaşma prosesləri və informasiya mühitinin genişlənməsi gənclərin həyat tərzinə birbaşa təsir göstərir. Bu şəraitdə sosial dəyərlər və davranış normaları müəyyən dəyişikliklərə məruz qalır. Gənclər arasında riskli davranışların yaranması bu dəyişikliklərlə sıx bağlıdır. Narkotik vasitələrdən istifadə də bu kontekstdə formalaşan sosial problemlərdən biri kimi çıxış edir. Müasir dövrdə bu problemin yayılma istiqamətləri daha mürəkkəb xarakter almışdır. [4]

Gənclər arasında narkotik istifadəsinin formalaşmasında sosial münasibətlər sistemi mühüm rol oynayır. Xüsusilə qeyri-rəsmi sosial qruplar və dost çevrəsi davranış modellərinin formalaşmasına təsir göstərir. Sosial təsir mexanizmləri gənclərin qərarvermə prosesində mühüm yer tutur. Eyni zamanda ailə institutunun rolu bu prosesdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sosial institutların fəaliyyət səviyyəsi də gənclərin davranış istiqamətlərinin formalaşmasına təsir edən amillər sırasına daxildir. Təhsil mühiti və sosial nəzarət mexanizmləri bu baxımdan xüsusi rol oynayır.

Müasir şəraitdə informasiya texnologiyalarının inkişafı narkotik istifadəsinin formalaşma istiqamətlərinə əlavə təsir göstərir. Sosial şəbəkələr və rəqəmsal platformalar müxtəlif məlumatların sürətlə yayılmasına şərait yaradır. Bu mühitdə yayılan məlumatlar bəzən gənclərin davranış seçimlərinə təsir göstərir. Narkotik mövzusunun müxtəlif platformalarda

təqdim olunması bu prosesin daha geniş yayılmasına səbəb ola bilər. Eyni zamanda sosial-iqtisadi amillər də bu istiqamətdə mühüm rol oynayır. İmkanların məhdudluğu və sosial bərabərsizlik müəyyən hallarda riskli davranışların yaranmasına zəmin yaradır. [3] Bu baxımdan narkotik istifadəsinin formalaşma istiqamətlərinin araşdırılması problemin səbəblərinin daha dərinlən anlaşılmaya imkan verir.

Nəticə

Aparılan təhlillər göstərir ki, gənclər arasında narkotik vasitələrdən istifadə problemi sosial və davranış amillərinin qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşır. [2] Bu problemin yayılması gənclərin sosial mühitdə mövcud olan təsirlərdən birbaşa asılıdır. Tədqiqat çərçivəsində müəyyən olunmuşdur ki, sosial münasibətlər sistemi və sosial institutlar gənclərin seçimlərinə mühüm təsir göstərir. Bununla yanaşı, informasiya mühitinin genişlənməsi bu prosesin dinamikasını daha da gücləndirir.

Müasir şəraitdə narkotik istifadəsinin qarşısının alınması kompleks yanaşma tələb edir. Xüsusilə sosial nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi və maarifləndirici tədbirlərin genişləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. [10] Regionlar üzrə aparılan təhlillər problemin daha konkret şəkildə qiymətləndirilməsinə imkan yaradır. Aran bölgəsi üzrə əldə olunan nəticələr sosial-iqtisadi amillərin bu prosesə təsirini göstərir.

Gənclər arasında narkotik istifadəsi probleminin effektiv həlli üçün profilaktik tədbirlərin sistemli şəkildə həyata keçirilməsi zəruridir. Sosial institutların fəaliyyətinin gücləndirilməsi və gənclərin sağlam həyat tərzinə yönləndirilməsi prioritet istiqamətlərdən hesab edilir. Bu istiqamətdə aparılan tədbirlər cəmiyyətin sosial sabitliyinin qorunmasına və davamlı inkişafına xidmət edir

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

МЕЖДУ МОЛОДЁЖЬЮ ПРОБЛЕМА УПОТРЕБЛЕНИЯ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НА ПРИМЕРЕ АРАНСКОГО РЕГИОНА АЗЕРБАЙДЖАНА

В данном тезисе проводится эмпирический анализ уровня знаний о зеленом финансировании среди молодежи Азербайджана и его социально-экономических детерминант. Основной целью исследования является определение факторов, влияющих на уровень финансовой грамотности в области устойчивого развития. Анализ основан на результатах опроса, проведенного среди 242 респондентов. Результаты показывают, что уровень осведомленности о зеленом финансировании остается низким, и лишь небольшая часть участников знакома с данным понятием. Установлено, что такие факторы, как уровень образования, доход и использование банковских услуг, оказывают значительное влияние на уровень знаний. Полученные результаты подчеркивают необходимость расширения образовательных и информационных мероприятий в сфере зеленого финансирования.

Ключевые слова: Молодежь, наркотики, употребление наркотиков, рискованное поведение, социальная среда.

SUMMARY

THEORETICAL AND EMPIRICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF DRUG USE AMONG YOUTH: ON THE EXAMPLE OF THE ARAN REGION OF AZERBAIJAN

In the modern era, the social stability of societies is determined not only by economic indicators but also by youth behavior patterns and a healthy lifestyle. Changes in the social environment, the growth of information flows, and the expansion of global influences directly affect the choices of young people. In this context, the spread of risky behaviors occupies a significant place among social problems. The issue of drug use is also considered one of the most relevant problems. The psychological and social characteristics of youth make them more sensitive to various influences, increasing the risk of drug use. While traditional approaches have mainly evaluated drug use within medical and legal frameworks, modern studies emphasize its social and behavioral aspects. The formation of behavioral patterns among youth is closely linked to the social environment and communication processes. Family, peer groups, and social institutions play an important role in this process. The development of information technologies expands young people's exposure to various influences, creating additional mechanisms for shaping behavioral choices. In this regard, drug use is considered a complex problem associated with social influences.

Keywords: *Youth, drugs, drug use, risky behaviors, social environment*

Ədəbiyyat və qeydlər:

- Əliyev R.Ə. Sosial problemlərin nəzəri əsasları. Bakı: Elm və təhsil, 2020.
- Məmmədov S.M. Gənclərin sosial davranışı və risk amilləri. Bakı: İqtisad Universiteti nəşriyyatı, 2021.
- Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi. Narkotik vasitələrə dair statistik məlumatlar və hesabatlar. Bakı, 2023.
- United Nations Office on Drugs and Crime. World Drug Report. Vienna: UNODC, 2023.
- World Health Organization. Neuroscience of Psychoactive Substance Use and Dependence. Geneva: WHO Press, 2004.
- Becker H.S. Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance. New York: Free Press, 1963.
- Merton R.K. Social Structure and Anomie. American Sociological Review, 1938.
- Sutherland E.H. Principles of Criminology. Philadelphia: Lippincott, 1947.
- Hirschi T. Causes of Delinquency. Berkeley: University of California Press, 1969.
- Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi. Narkotiklərlə mübarizə üzrə illik hesabatlar. Bakı, 2022.

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: ojagovshahin@gmail.com

**ELM VƏ İNNOVATİV
TEXNOLOGİYALAR
JURNALI**



Ulu Öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 103-cü ildönümünə həsr olunmuş

MAGİSTRANTLARIN ELMİ-TƏDQIQAT KONFRANSI



<https://doi.org/10.30546/2616-4418.1001.2026.010>

NARKOTİK MADDƏLƏRDƏN ASILILIĞI OLAN ŞƏXSLƏRİN PROBLEMLƏRİ

Əli ZEYNALOV

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, Azərbaycan

 0009-0009-0283-7270

XÜLASƏ

Bu tezisdə narkotik asılılığı olan şəxslərin qarşılaşdıqları sosial, psixoloji və iqtisadi problemlər təhlil edilmişdir. Tədqiqatın əsas məqsədi narkotik asılılığının fərdlərin həyatına təsirini müəyyən etmək, onların sosial reabilitasiyası prosesində mövcud çətinlikləri araşdırmaq və bu sahədə sosial dəstəyin rolunu qiymətləndirməkdir. Tədqiqat nəticələri göstərir ki, narkotik asılılığı şəxslərin psixi sağlamlığına, ailə münasibətlərinə, məşğulluq imkanlarına və cəmiyyətə inteqrasiyasına ciddi mənfi təsir göstərir. Eyni zamanda, sosial və psixoloji dəstək xidmətlərinin genişləndirilməsinin reabilitasiya prosesinin effektivliyinin artırılmasına mühüm töhfə verə biləcəyi müəyyən edilmişdir.

©2026.Bütün hüquqlar qorunur

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Daxil olub: 21/04/2026
Çapa qəbul edilib: 04/05/2026
Onlayn çap edilib: 10/06/2026

AÇAR SÖZLƏR

Yaşıl maliyyə, maliyyə savadlılığı, sosial-
iqtisadi faktorlar, gənclər, empirik analiz



www.ejsr.cloud

Müasir dövrdə narkotik maddələrdən asılılıq cəmiyyət üçün ciddi tibbi, psixoloji və sosial problemlər yaradan aktual məsələlərdən biridir. Narkotik asılılığı olan şəxslərdə ilk növbədə sağlamlıq problemləri meydana çıxır; bu asılılıq orqanizmin normal fəaliyyətini pozur və müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur. Bununla yanaşı, onların psixoloji vəziyyətində də ciddi dəyişikliklər baş verir, depressiya, təşviş halları və davranış pozuntuları müşahidə olunur.

Sosial baxımdan isə bu şəxslər ailə və cəmiyyətlə münasibətlərdə çətinliklərlə üzləşirlər. Onların əmək bazarında iştirak imkanları azalır, təhsil və sosial adaptasiya səviyyəsi aşağı düşür, nəticədə sosial təcrid riski artır. Eyni zamanda, maddi çətinliklər və bəzi hallarda hüquqi problemlər də bu prosesin ayrılmaz hissəsinə çevrilir.

Problemin qoyuluşu

Hazırda narkotik maddələrdən asılı olan şəxslərin qarşılaşdıqları sosial, psixoloji və tibbi problemlər kifayət qədər kompleks şəkildə araşdırılmır və bu sahədə tətbiq olunan reabilitasiya və sosial dəstək mexanizmləri hər zaman effektiv nəticə vermir. Bu isə həmin şəxslərin cəmiyyətə reinteqrasiyasını çətinləşdirir və problemin daha da dərinləşməsinə səbəb olur.

Tədqiqatın məqsədi

Bu tədqiqatın məqsədi narkotik maddələrdən asılı şəxslərin əsas problemlərini sistemli şəkildə təhlil etmək və onların həlli istiqamətində effektiv yanaşmaları müəyyənləşdirməkdir.

Əsas hissə

Narkotik asılılığın səbəbləri

Narkotik asılılığının yaranmasına təsir edən amillər çoxşaxəli olub, bioloji, psixoloji və sosial faktorların qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşır. Sosial mühit bu prosesdə mühüm rol oynayır; xüsusilə qeyri-sağlam sosial çevrə və mənfi təsirə malik dost münasibətləri fərdin narkotik maddələrə meyl etməsinə şərait yaradır.

Ailə daxilində mövcud olan problemlər, valideyn nəzarətinin zəifliyi və emosional dəstəyin çatışmazlığı da risk faktorları sırasına daxildir. Psixoloji baxımdan isə stress, depressiya, təşviş

və özünü təsdiq etmə ehtiyacı kimi hallar fərdlərin narkotik maddələrə yönəlməsinə səbəb ola bilər. Xüsusilə gənclər arasında maraq hissi, riskli davranışlara meyl və sosial qəbul olunma istəyi bu prosesi daha da gücləndirir.

Bununla yanaşı, maarifləndirmə səviyyəsinin aşağı olması və narkotik maddələrin zərərləri barədə kifayət qədər məlumatın olmaması da problemin yayılmasına təsir edən mühüm amillərdən biridir. Bu amillərin kompleks təsiri nəticəsində narkotik asılılığı formalaşır və zamanla dərinləşir.

Asılı şəxslərin qarşılaşdığı problemlər

Narkotik maddələrdən asılı olan şəxslər çoxsaylı və bir-biri ilə əlaqəli problemlərlə üzləşirlər ki, bunları əsasən tibbi, psixoloji, sosial və iqtisadi aspektlər üzrə qruplaşdırmaq mümkündür.

Tibbi baxımdan bu şəxslərin sağlamlığı ciddi şəkildə zərər görür, müxtəlif xroniki xəstəliklər, immun sisteminin zəifləməsi və fiziki tükənmə halları müşahidə olunur.

Psixoloji aspektdə isə depressiya, təşviş, aqressiv davranış və şəxsiyyət pozuntuları geniş yayılmışdır. Bu hallar fərdin qərarvermə qabiliyyətinə və ümumi həyat keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir.

Sosial baxımdan narkotik asılılığı olan şəxslər ailə üzvləri və cəmiyyətlə münasibətlərdə ciddi çətinliklərlə qarşılaşırlar. Etimadın itirilməsi, sosial əlaqələrin zəifləməsi və nəticə etibarilə təcrid olunma halları geniş yayılmışdır.

İqtisadi baxımdan isə asılılıq şəxsin əmək qabiliyyətini azaldır, işsizliyə səbəb olur və maliyyə vəziyyətinin pisləşməsinə gətirib çıxarır. Bu da öz növbəsində problemin daha da dərinləşməsinə şərait yaradır.

Sosial iş və reabilitasiya yolları

Narkotik asılılığı ilə mübarizədə sosial iş mühüm və kompleks rol oynayır. Bu sahədə əsas istiqamətlərə psixososial dəstək, reabilitasiya proqramlarının təşkili və profilaktik maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi daxildir.

Reabilitasiya mərkəzlərində tətbiq olunan müalicə proqramları, psixoloji konsultasiyalar və davranış terapiyaları asılı şəxslərin fiziki və psixoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına və

onların cəmiyyətə reinteqrasiyasına şərait yaradır. Bununla yanaşı, ailə dəstəyi və sosial mühitin müsbət təsiri sağlama prosesində mühüm amil hesab olunur. Cəmiyyətin bu şəxslərə qarşı anlayışlı yanaşması onların sosial adaptasiyasını asanlaşdırır və təkrar asılılıq riskini azaldır.

Eyni zamanda, məktəblərdə və ictimai mühitdə həyata keçirilən profilaktik və maarifləndirici tədbirlərin gücləndirilməsi gələcəkdə narkotik asılılığının yayılmasının qarşısının alınmasında effektiv vasitə kimi çıxış edir.

Sosial işin rolu

Narkotik asılılığı olan şəxslərlə aparılan sosial iş çoxşaxəli və sistemli yanaşma tələb edir. Bu prosesdə ilk növbədə fərdi yanaşma prinsipi əsas götürülür. Hər bir asılı şəxsin həyat təcrübəsi, psixoloji vəziyyəti və sosial ehtiyacları fərqli olduğuna görə, müdaxilə planı da fərdiləşdirilmiş şəkildə hazırlanmalıdır. Sosial işin effektivliyi həm də kompleks yanaşmadan asılıdır. Bu sahədə sosial işçilər psixoloqlar, həkimlər və digər mütəxəssislərlə sıx əməkdaşlıq etməli, müştərinin həm fiziki, həm də psixoloji ehtiyaclarını birlikdə qiymətləndirməlidirlər.

Digər mühüm amil etimad münasibətinin qurulmasıdır. Narkotik asılılığı olan şəxslər çox vaxt cəmiyyət tərəfindən damğalanır və sosial təcridə məruz qalırlar. Bu səbəbdən sosial işçi ilə müştəri arasında qarşılıqlı inama əsaslanan münasibətlərin formalaşdırılması müalicə prosesinin uğuru üçün vacibdir. Eyni zamanda, motivasiyaedici yanaşma xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bir çox hallarda asılı şəxslər müalicəyə könüllü şəkildə yanaşmır və dəyişiklik üçün daxili motivasiyaya ehtiyac duyurlar. Bu mərhələdə sosial işçilərin motivasiyaedici müsahibə texnikalarından istifadə etməsi effektiv nəticə verir.

Nəhayət, sosial işin vacib istiqamətlərindən biri də stiqmanın azaldılmasıdır. Cəmiyyətdə narkotik asılılığına qarşı mövcud mənfi stereotiplərin aradan qaldırılması və maarifləndirmə tədbirlərinin gücləndirilməsi bu şəxslərin sosial reinteqrasiyasına müsbət təsir göstərir.

Nəticə

Narkotik maddələrdən asılılıq həm fərdi, həm də ictimai səviyyədə ciddi tibbi, psixoloji və sosial problemlərə səbəb olan kompleks bir fenomendir. Bu asılılıq insanların sağlamlıq vəziyyətinə, psixoloji sabilliyinə və sosial münasibətlərinə mənfi təsir göstərərək onların həyat keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə aşağı salır.

Tədqiqat nəticəsində müəyyən olunur ki, narkotik asılılığı ilə mübarizə yalnız tibbi müdaxilə ilə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda sosial dəstək, reabilitasiya proqramları və maarifləndirmə tədbirlərini əhatə edən kompleks yanaşma əsasında həyata keçirilməlidir.

Bu problemin azaldılmasında profilaktik tədbirlərin gücləndirilməsi, sosial işin effektiv təşkili və cəmiyyətin bu məsələyə qarşı həssas münasibət göstərməsi mühüm rol oynayır. Nəticə etibarilə, narkotik asılılığının qarşısının alınması və onunla mübarizə bütün cəmiyyətin birgə səylərini tələb edən aktual sosial və tibbi məsələ olaraq qalır.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

РЕЗЮМЕ

ПРОБЛЕМЫ ЛЮДЕЙ С НАРКОТИЧЕСКОЙ ЗАВИСИМОСТЬЮ

Лица, страдающие зависимостью от наркотических веществ, сталкиваются с серьезными проблемами в обществе как с социальной, так и с психологической точки зрения. Прежде всего у них возникают проблемы со здоровьем: зависимость нарушает нормальное функционирование организма и приводит к развитию различных заболеваний. Кроме того, ухудшается их психологическое состояние, наблюдаются депрессия, тревожность и поведенческие расстройства.

С социальной точки зрения такие люди испытывают трудности во взаимоотношениях с семьей и обществом. Их возможности найти работу или добиться успехов в образовании снижаются, что увеличивает риск социальной изоляции. Финансовые проблемы также широко распространены, поскольку зависимость часто ухудшает материальное положение человека. Кроме того, в некоторых случаях могут возникать и юридические проблемы.

По этой причине наркозависимость следует рассматривать не только как индивидуальную, но и как общественную проблему, и необходимо обеспечивать таких людей социальной поддержкой, реабилитацией и просветительскими мерами.

Ключевые слова: *Наркотическая зависимость, синдром зависимости, психоактивные вещества, социальная реабилитация, психологические проблемы*

SUMMARY

PROBLEMS OF PEOPLE WITH DRUG ADDICTION

This thesis provides an empirical analysis of the level of knowledge about green finance among young people in Azerbaijan and its socio-economic determinants. The primary objective of the study is to identify factors influencing financial literacy in the area of sustainable development. The analysis is based on a survey conducted among 242 respondents. The results indicate that awareness of green finance remains low, with only a small proportion of participants familiar with the concept. Factors such as education level, income, and use of banking services were found to have a significant impact on knowledge. The findings highlight the need for expanded educational and informational activities in the area of green finance.

Keywords: *Drug addiction, addiction syndrome, psychoactive substances, social rehabilitation, psychological problems*

Müəllifin əlaqə məlumatı

E-mail: : zegnalove@gmail.com

ELM VƏ İNNOVATİV
TEKNOLOGİYALAR
JURNALI

| www.ejsr.cloud



FOTO QALEREYA







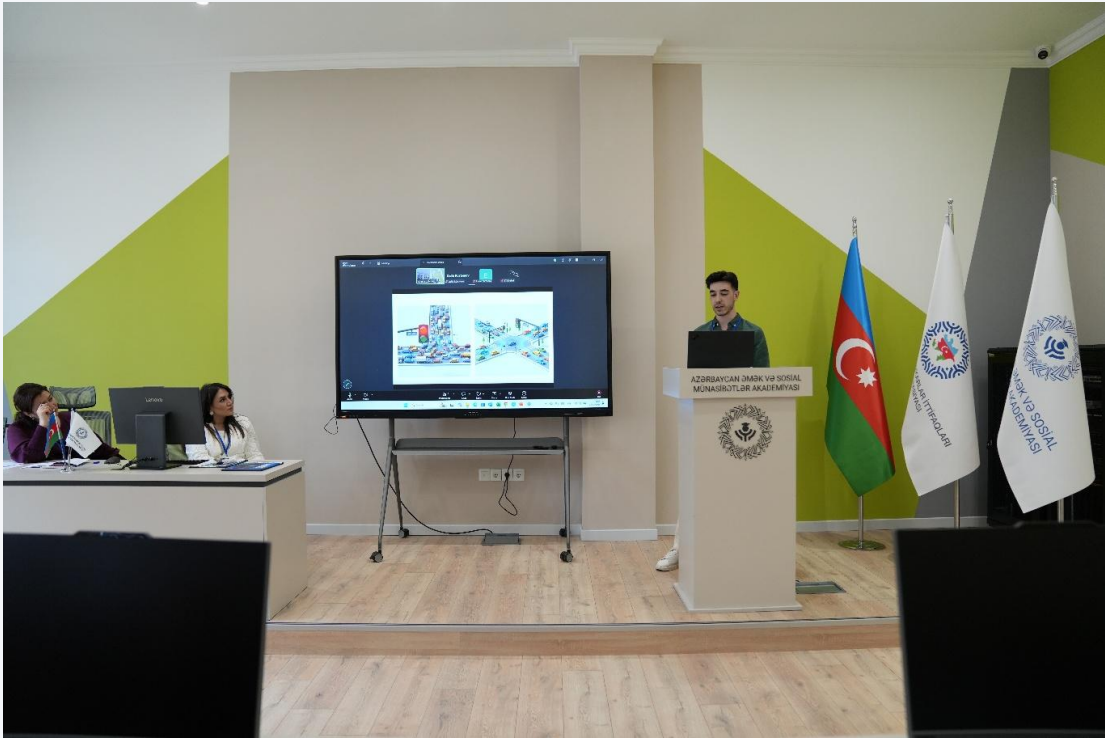




















Jurnal Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 2018-ci il 04 iyul , №-11-R tarixli qərarı ilə Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlərin siyahısına daxil edilmişdir.

Dergi, Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yanında Yüksek Onaylama Komisyonunun 04 Temmuz 2018 tarihinden itibaren, №-11-R sayılı kararı ile Azərbaycan Cumhuriyeti'ndeki tezlerin ana sonuçlarını yayınlamak için önerilen bilimsel yayınlar listesinde yer almaktadır.

By the decision of the Higher Attestation Commission under the President of Azerbaijan Republic, dated 04.07.2018, (protocol № -11-R) the journal has been included in the list of scientific periodicals in which the results of thesis works are published.

Журнал Решением Президиума Высшей Аттестационной комиссии при Президенте Азербайджанской Республики от 04.07.2018 г. (Протокол № 11-R) включен в перечень научных изданий, в которых публикуются результаты диссертационных работ.

“ELM VƏ İNNOVATİV TEXNOLOGİYALAR”

beynəlxalq elmi araşdırmalar jurnalı

Jurnal Haqqında

Jurnal 19 iyun 2017-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçmişdir. Mətbu nəşrlərin reyestrinə daxil edilmə nömrəsi- № 4122-dir.

Jurnal Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 2018-ci il 04 iyul, №11-R tarixli qərarı ilə Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlərin siyahısına daxil edilmişdir.

"Elm və İnnovativ Texnologiyalar " beynəlxalq elmi araşdırmalar jurnalı ildə 4 dəfə dərc olunan , ictimaiyyət üçün açıq olan resenziyalı, elmin kompleks problemləri, humanitar və ictimai siyasi, tətbiqi, təbiət sahələrini əhatə edən elmi-tədqiqat jurnalıdır.Jurnalda indiyədək dərc olunmayan, orijinallığı, yeniliyi və aktuallığı, ciddi elmi arqumentasiyası, qabaqcıl nəzəri və praktiki əhəmiyyəti ilə diqqəti cəlb edən elmi-texniki məqalələr dərc edilir.Əsas məqsədimiz elmdə baş verən yenilikləri beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmaq, yerli və xarici alimlər arasında elmi ünsiyyət qurmaqdır.

"Elm və İnnovativ Texnologiyalar " beynəlxalq elmi araşdırmalar jurnalı məzmununa görə elmi- tədqiqat nəşr kimi fəaliyyət göstərir. Jurnal əsasən Azərbaycan, Rus , İngilis və Türk dillərində elmi məqalələri dərc edir.Jurnal eyni zamanda konfranslar, simpoziumlar, elmi məktəblər, ümumiyyətlə, elmi həyatda cərəyan edən hadisələr haqqında məlumatlara da səhifələrində yer verir.Azərbaycan elminin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması, yerli alimlərlə müxtəlif ölkələrin alimləri arasında elmi kommunikasiyaların yaradılması nəşrin qarşıya qoyduğu başlıca vəzifələrdəndir.

Jurnalda hakimli rəy sistemindən istifadə olunaraq, məqalələr ən azı 2 dəfə yoxlanıldıqdan sonra dərc üçün təsdiqlənir.Akademik və professorlarla yanaşı elmin müxtəlif sahələrində tədqiqat aparan gənc aspirant və doktorantlar, tədqiqatçılar da jurnalda məqalə çap etdirə bilərlər.

Müəlliflik hüquqları

Məqalələrin müəlliflik hüquqları, çap olunduqdan sonra EİTJ Nəşriyyatı tərəfindən həyata keçirilir. Bununla belə, istifadəçilər nəşir və ya müəllifdən əvvəlcədən icazə almadan belə jurnalda çap olunan məqalələrin tam mətnini oxumaq, yükləmək, surətini çıxarmaq, yaymaq, çap etmək kimi hüquqlara sahibdir.

Arxivləşdirmə

Jurnalın dərc olunan bütün nömrələri çap şəklində nəşriyyatda və elektron olaraq jurnalın saytında, arxiv bölməsində saxlanılır. Eyni zamanda jurnalın bütün nəşr edilən məqalələri üzv olduğu PORTİCO adlı beynəlxalq bazada arxivləşdirilir.

Açıq Giriş və Lisenziya siyasəti

Elm və innovativ Texnologiyalar jurnalı açıq girişli jurnaldır. Bütün məqalələr Creative Commons Attribution License (CC-BY-NC-ND) lisenziyası altında çap olunur. Bu lisenziya istifadəçilərə ticarət etmək və başqa məqsədlərə xidmət etmədən yükləməyə və paylaşmağa icazə verir.

Məqalənin orijinallığı

Məqalə jurnala ilk dəfə təqdim edilərkən, original bir məqalə olduğu və heç bir yerdə nəşr edilmədiyi kimi anlaşılır. Plaqlat və məqalənin inhisarçılığı halı aşkar edilərsə, jurnal heyəti tərəfindən lazımi tədbirlər alınacaqdır. Müəlliflər məqaləni jurnala təqdim etməmişdən əvvəl anti-plaqlat proqramlarından istifadə edilə bilirlər.

Rəy prosesi

Jurnala təqdim olunan məqalələr ilkin olaraq redaktor tərəfindən yoxlanılır. Bu mərhələdə məqalənin keyfiyyəti jurnala uyğun deyilsə, məqalə rəysiz geri qaytarıla bilər. Qısa müddətdə imtina cavabını alan müəlliflərə redaktor tərəfindən rəy prosesinə ehtiyac olmaması ilə bağlı məlumat verilir.

Rəy prosesinə qiymətləndirmə üçün qəbul edilən məqalələr bəzi hallarda, ikili və ya üçlü rəy prosesinə də göndərilə bilər. Əldə edilən rəy nəticələrinə uyğun olaraq, redaktor məqalə ilə bağlı öz qərarını verir. Bu istiqamətdə bizim strategiyamız rəy prosesi nəticəsində məqalələr ilə bağlı əldə edilən konstruktiv nəticələri mümkün olduqca qısa müddətdə müəlliflərə göndərməkdir.

Aşağıda Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalının rəy prosesini açıqlayırıq:

- Müəllif məqaləni jurnala təqdim edir və məqalə Redaksiya Heyəti tərəfindən nömrələnir,
- Məqaləyə Redaktor təyin edilir,
- Redaksiya Heyəti məqaləni rəy prosesinə göndərüb-göndərməyəcəyinə qərar verir, əgər ki, məqalənin qəbul olunmaması ilə bağlı qərar verilərsə, redaktor müəlliflə əlaqə yaradıb məlumat verir,

- Məqalə qəbul olunarsa, redaktor məqaləyə uyğun rəyçilər təyin edir və bu haqda müəllifə məlumat verir,
- Rəyçilər məqaləni rəydən keçirməyə icazə verir,
- Bəlli bir müddətdən sonra rəyçilər rəy haqqında Redaktora rəsmi məlumat göndərir,
- Redaksiya Heyəti daxil olan rəy haqqında müzakirələr aparır və redaktor son qərarı verir. Bu proses müddətində rəyçilər əlavə konsultasiyalara da cəlb oluna bilərlər,
- Son qərarla bağlı redaktor müəllifə məlumat verir,
- Əgər ki, məqalə qəbul olunmayıbsa, müəllif məqaləni başqa bir jurnala göndərə bilər. Məqalə rəy prosesindən keçibsə, müəllif rəy nəticələrini də göndərə bilər.

Paralel nəşr

Paralel nəşr, bir müəllifin eyni / oxşar məqalələri akademik jurnallara və hər hansı Nəşriyyat evində dərc olunan iki fərqli jurnallara göndərdiyi zaman baş verir. Eyni məlumatlar əsasında tərtib olunaraq, təqdim edilən məqalələrdə önəmli bir fərqlilik nəzərə alınmır. O cümlədən, eyni/oxşar məqalənin müxtəlif dillərdə dərc olunan jurnallara göndərilmə prosesi də Paralel nəşr sayılır.

Müəlliflik

Müəllif, məqalə təqdimatının intellektual mahiyyətinə uyğun olaraq, kifayət qədər dəstək göstərməlidir. Aparıcı müəllif, hər bir müəllifin elmi əsərin təqdimatında əməyini siyahıya almalıdır. Məqalə təqdimatından sonra müəlliflərin adları ləğv və ya əlavə olunarsa, bununla bağlı imzalı şəkildə Redaksiyaya məktub göndərməlidir. Aparıcı müəllif məqaləni çap etdirmək üçün təqdim edən zaman hər bir müəllifin tam məsuliyyət daşması barəsində təsdiqnamə verməlidir. Müəllif, göndərmə və məqalənin sonrakı proseslərinə uyğun olaraq hazırlanmasına, rəy olunmasına, analiz edilməsinə böyük töhfə verəndir. Bir elmi məqalənin bütün müəllifləri, məqalənin təqdimatını qəbul etməli və məqalənin araşdırılması ilə bağlı məsuliyyət daşımalıdırlar. Bütün müəlliflərin oxumadan və təsdiqləmədən əvvəl məqalənin təqdim edilməsi qeyri-etik hal kimi qəbul olunur.

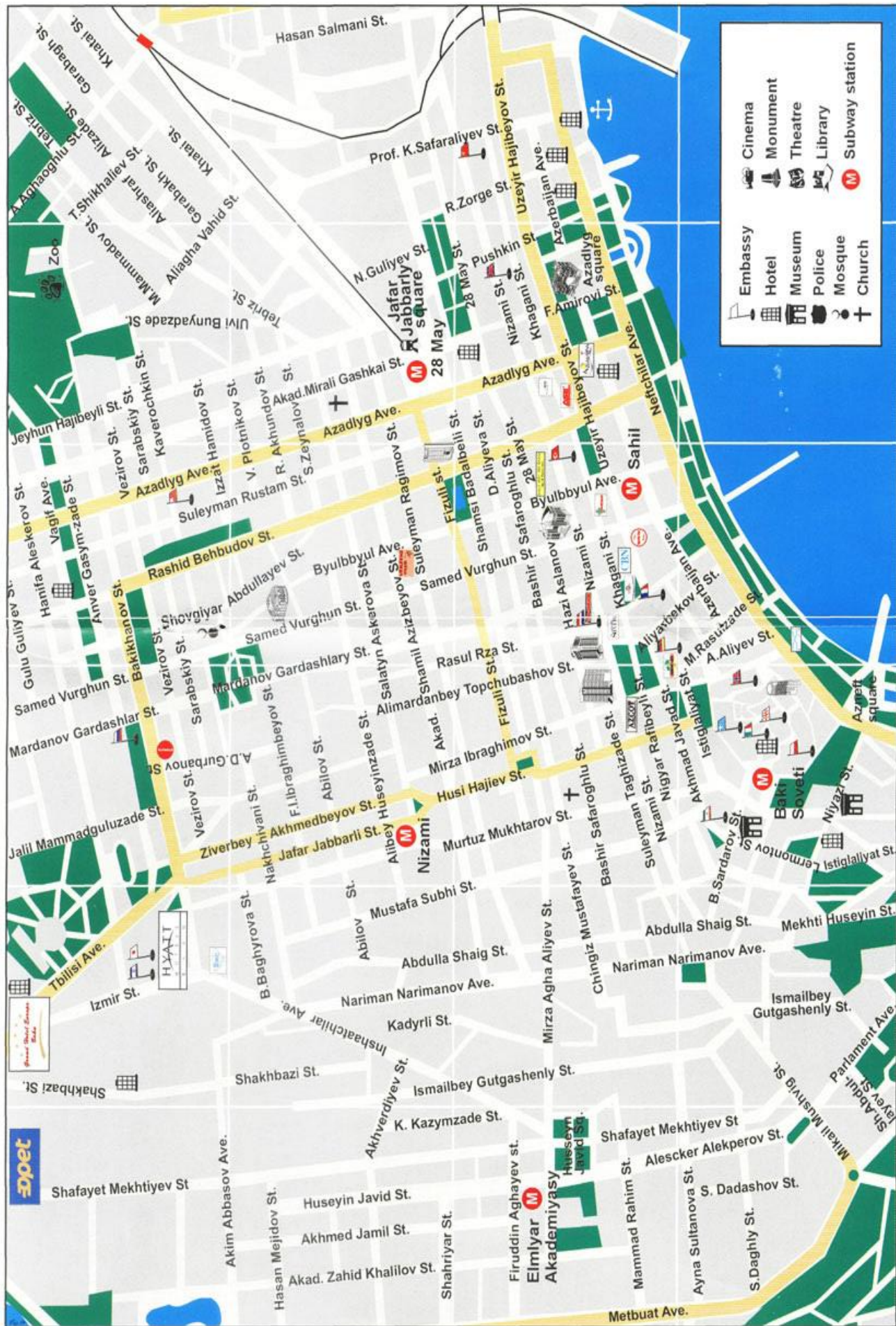
İstinadlar

Məqalə yalnız müvafiq istinadlardan ibarət olmalıdır. Məqalə ilə əlaqəsi olmayan istinadların daxil edilməsi qəbul edilməz haldır. Eyni ilə, məqaləyə aidiyyəti olmadığı halda, öz-özünə istinad etmək də qeyri-etik haldır.

Maraqların toqquşması

Müəllifin yazılı razılığı olmadan onun nəşr olunmamış materialı rəyçinin öz tədqiqatında istifadə oluna bilməz. Rəy prosesində əldə olunmuş məlumat və ideyaların konfidensiallığı qorunmalı və şəxsi məqsədlər üçün istifadə olunmamalıdır. Rəyçilərin hər hansı bir müəllif, təşkilat və ya şirkət ilə əməkdaşlıqdan, rəqabətdən və ya digər münasibətlərdən yaranan münəfişələri mövcud olduqda müvafiq məqalələrə rəyçilikdən imtina etməlidirlər.

Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı PNAS-ın (Amerika Birləşmiş Ştatlar Milli Elmlər Akademiyasının Elmi Əsərləri) maraqların toqquşması ilə bağlı qaydalarına əməl edir.



	Embassy		Cinema
	Hotel		Monument
	Museum		Theatre
	Police		Library
	Mosque		Subway station
	Church		

QEYD

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

QEYD

This image shows a full page of blank white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a guide for writing. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.



AZƏRBAYCAN HƏMKARLAR İTTİFAQLARI
KONFEDERASIYASI



AZƏRBAYCAN ƏMƏK VƏ SOSIAL
MÜNASİBƏTLƏR AKADEMİYASI

MAGİSTRANTLARIN RESPUBLİKA ELMİ-TƏDQİQAT KONFRANSININ TEZİS TOPLUSU

08 may, 2026-cı il

